

210 888
საქართველო



K 210 888
3

საქართველო II საქართველო





ილია ანთონაძე



საქართველო II
საქართველო
საქართველო

თბილისი „მედი“
1990

რედაქტორი რუსუდან ლოლაძე

4702017200—65

ბრძ—90. © გამომცემლობა „მერანი“

მ 604 (08)—90

საპატენტაციო ცენტრი
საქართველო
გეორგიანული
ბიბლიოთეკა

საბჭოთა კავშირის რეპროდუქციის ცენტრი „ისტორიკონი“

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

წინამდებარე წიგნში შესწავლილი და გადმოცემულია XVII საუკუნის საქართველოს ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწის, ლევან II დადიანის ზეობის დროინდელი ოდიშის სამთავროს ძირითადი პოლიტიკური ურთიერთობები როგორც საკუთრივ ქართულ სამეფო-სამთავროებთან, ისე ოსმალეთთან, ირანთან, რუსეთთან და კათოლიკურ რომთან.

ოდიშის სამთავრო დიდ როლს ასრულებდა ფეოდალურ საქართველოში. ეს იყო ჩვენი მასშტაბებისათვის საკმაოდ მოზრდილი პოლიტიკური ერთეული, რომელსაც გააჩნდა საკუთარი ხელისუფლება, სახელმწიფო აპარატი და საერთო-ქართულ ასპარეზზე თუ საერთაშორისო სარბიელზე თავისი პოლიტიკური კურსით გამოდიოდა. ცხადია, ოდიშის სამთავროს ასეთი მნიშვნელობა თავისთავად იმასაც მოითხოვს, რომ მისი პოლიტიკური ისტორია შესწავლილი იქნეს.

ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური ისტორია, ისევე როგორც საერთოდ ჩვენი რეგიონალური ისტორია, შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი და წარმოჩენილი, ხოლო ქრონოლოგიური ჩარჩო წიგნისა განაპირობა XVII საუკუნის I ნახევრის ადგილმა თვით ოდიშის სამთავროს ისტორიაში. ესაა პერიოდი, როდესაც ოდიშის სამთავრო აღწევს „მანამდე არნახულსა და შემდგომ აღარ განმეორებულს ძლიერებას“ (ს. ჯანაშია). ოდიშის სამთავრო აღნიშნულ პერიოდში დასავლეთ საქართველოს ყველაზე ძლიერ და აქტიურ პოლიტიკურ ერთეულად იქცევა. ნ. ნაკაშიძის აზრით, XVII საუკუნის I ნახევრის დასავლეთ საქართველოს ისტორია — ოდიშის სამთავროს გაძლიერების ისტორიაა. ამდენად, ჩვენ საშუალება გვძლევა თვალი გადავავლოთ არა მხოლოდ ოდიშის, არამედ საერთოდ დასავლეთ საქართველოს და როდესაც საჭიროება მოითხოვს, მთელი საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიასაც შესასწავლ ხანაში.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდი თითქმის მთლიანად ემთხვევა ოდიშის მთავრის ლევან II დადიანის (1611—1657 წწ.) მმართველობის წლებს. ლევან II დადიანი მეტად თავისებური, კოლორიტული ფიგურაა გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში. მის პიროვნებაში შერწყმული იყო ეპოქისათვის დამახასიათებელი დადებითი თუ უარ-

ყოფითი ტენდენციები, ეპოქის სული. ამიტომაც არის, რომ მისი მოღვაწეობის შესწავლით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ის ეპოქა, რომელიც არის, რომელშიც ის ტრიალებდა და რომელსაც განსახიერებდა. ამ ღირსებებშიც და მანკიერებაშიც ძლიერ პიროვნებას მარი ბროსე XVII საუკუნის დასავლეთ საქართველოს ყველაზე დიდ პოლიტიკურ მოღვაწეს უწოდებდა. ნათელი უნდა იყოს, რომ მისი მოღვაწეობის, პიროვნებისა და ბიოგრაფიის ძირითადი საკითხების შესწავლა-გათვალისწინება არსებითად წარმოგიდგენს კიდევ ოდიშის სამთავროს ისტორიის ამ მონაკვეთის სურათს.

ლევან II დადიანი მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. მან კვალი დააჩნია არა მარტო დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებას, არამედ შუა საუკუნეების საქართველოს კულტურასაც. მან დააარსა საოქრომჭედლო სახელოსნო, საიდანაც ქართული ჭედურობის მრავალი საინტერესო ნიმუში გამოვიდა. ლევან II დადიანის მოღვაწეობის ეს მხარე საგანგებო შესწავლის საგანიც გახდა (ლ. ხუსკივაძე). მანვე შეაკეთა და შეამკო ოდიშის თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერი (ვ. ბერიძე). არქანჯელო ლამბერტის ცნობით: „არ არის ოდიშში ახლა არც ერთი ეკლესია, სადაც მისი ღვთისმოყვარეობის ნიშანი არ იყოს: რომელი დანგრეული ეკლესია იყო, ხელახლა ააშენა, რომელსაც სახურავი არ ჰქონდა, იმას სახურავი გაუკეთა, რომელსაც ორნამენტი შემოსცლოდა, ისევ გაამშვენებია“... განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ლევან II დადიანმა ვალებიდან გამოიხსნა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერი და მისი რესტავრაციისათვის საჭირო თანხებიც გაიღო, მანვე მდივან მამუკა თავაქალაშვილს გადააწერინა და დაასურათებინა შოთა რუსთველის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ამჟამად პოემის უძველეს თარიღიან ხელნაწერს წარმოადგენს. მამუკა თავაქალაშვილსავე გადააწერინა მან „უთრუთიან-საამიანი“. ლევანის მეცენატობით არაერთი სხვა კულტურული ღონისძიება გატარდა.

დასავლეთ საქართველოს ისტორია ჯერ კიდევ ნაკლებად შესწავლილი უბანია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ეს განაპირობა თვით დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების ძნელბედობამ, რომელთაც XV საუკუნიდან ოსმალთა მილიტარისტული სახელმწიფო გაუმეზობლდა. ქვეყნის კულტურული ძალებიც ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართლისა და კახეთის სამეფოებში ტრიალებდნენ.

ამ სიძნელეებს კარგად გრძნობდა ჯერ კიდევ მარი ბროსე, როდესაც აღნიშნავდა: „ისტორია არ ჩაწვდომია იმერეთისა და სამეგრელოს შესახებ ყველა პატარა დეტალს. ეს არ უნდა გაგვიკვირდეს, რადგან ამ ორ მხარეს არც დრო ჰქონდა და არც ჩვევა წერისაო“. ძნელია

ყველაფერში დავეთანხმეთ მარი ბროსეს, მაგრამ დროის უქონლობა, რასაც თვითონაც უსვამს ხაზს, განუწყვეტელი შემოსევები და ფეოდალური აშლილობანი, ცხადია, არ იძლეოდნენ იმის საშუალებას, რომ ისტორიული ხასიათის თხზულებები შექმნილიყო.

ქართული საისტორიო თხზულებებისა და ქრონიკების შემდგენლები აღმოსავლეთ საქართველოდან იყვნენ და შედარებით ნაკლებ ადგილს უთმობდნენ დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ მოვლენებს. ამან, რაღა თქმა უნდა, დიდი გავლენა იქონია დასავლეთ საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ შესწავლაზეც.

შედარებით უკეთეს ვითარებაში უხდება მუშაობა იმას, ვინც დასავლეთ საქართველოს XVII საუკუნის ისტორიას სწავლობს. ამ პერიოდში გამოცოცხლდა ურთიერთობა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან, რუსეთთან, რაც აისახა დასავლეთევროპულ (განსაკუთრებით იტალიურ) მისიონერულ ლიტერატურაში და რუსულ წყაროებში. ლევან II დადიანის მთავრობის წლებში ოდიშის სამთავროში იქმნება დიდი რაოდენობით ეპიგრაფიკული ძეგლები, რომელთაც ფართო ადგილი უჭირავთ ხსენებული ეპოქის მეცნიერული კვლევის დროს. მრავალი ისტორიული მარცვლის ამოღება შეიძლება XVII საუკუნის ქართული მწერლობის ისეთი ძეგლებიდან, როგორებიცაა მეფე-პოეტ არჩილის „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანი“, ფეშანგის „შაჰნავაზიანი“. მართალია, არცერთი ამ ნაწარმოების თემა არ ყოფილა უშუალოდ დასავლეთ საქართველო და კერძოდ კი ოდიშის სამთავრო, მაგრამ მათში აღწერილია მოქმედი ისტორიული პირების (თეიმურაზ I, გიორგი სააკაძე, ვახტანგ V — შაჰნავაზი) ურთიერთობა ოდიშის მთავართან.

XVII საუკუნის I ნახევრის ოდიშის სამთავროსა და ლევან II დადიანის შესახებ საყურადღებო ცნობები მოეპოვება ქართველ ისტორიკოსს ფარსადან გორგიჯანიძეს. იგი წარმოშობით გორიდან ყოფილა, როსტომ ქართლის მეფესთან უმსახურია და მისი წყალობაც დაუმსახურებია. იგი, როგორც სამეფო კართან ახლო მყოფი, გარკვეული იყო მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებში და სწორედ ამიტომაც, რომ მისი ცნობები სანდო და საინტერესოა. ცნობილია, რომ XVII საუკუნის 30-იან წლებში ქართლის მეფე როსტომი და ოდიშის მთავარი დანათესავდნენ. როსტომ ქართლის მეფემ, რომელსაც ირანის შაჰისაგან ტახტი ებოძა, ცოლად შეირთო ლევან II დადიანის და მარიამი, სიმონ გურიელის ნაცოლარი. უდავოა, ამ ფაქტს მოჰყვა როსტომ ქართლის მეფის გაზრდილის — ფარსადან გორგიჯანიძის დაინტერესება ოდიშის სამთავროთი. ჩვენთვის განსაკუთრებ-

ით ფასეულია ფარსადანის ცნობები ირანის კარისა და ოდიშის მთავროს ურთიერთობის შესახებ. იგივე ავტორი საყურადღებო ცნობებს გვაწოდის ოდიშისა და იმერეთის სამეფოს ურთიერთობების შესახებ. ნიშანდობლივია, რომ ფარსადან გორგიჯანიძე ფაქტების ბრმა აღმწერს ხველი არაა, მათში გარკვევასაც ცდილობს და რიგ შემთხვევაში საკმაო წარმატებითაც. ხმა ფარსადანის ნიჭიერების შესახებ ოდიშშიც მისულა, რადგან ცნობილია, რომ თავისი ვეზირის, პაატა წულუკიძის გარდაცვალების შემდეგ, მთავარმა დადიანმა როსტომ ქართლის მეფეს ფარსადანი თხოვა ვეზირად. ფარსადანს ეს „ნამეტნავად სწყენია“ და ზაალ ერისთავის შუამდგომლობით ლევანის ვეზირობისაგან თავი დაუხსნია. მისი მიზანი ისტაჰანში გამგზავრება ყოფილა, სადაც როსტომმა გააგზავნა კიდეც. ეს ყველაფერი იმისათვის აღვნიშნეთ, რომ გვეჩვენებინა, თუ რა ახლოს იყო ფარსადანი ოდიშის ამბებთან და რა დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მის ცნობებს. ფარსადან გორგიჯანიძის სახით XVII საუკუნის I ნახევრის ოდიშის მთავროს ისტორიას დაინტერესებული და ყურადსაღები ავტორი ჰყავს.

უაღრესად მნიშვნელოვანი ცნობები ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე გააჩნია ქართული ფეოდალური ისტორიოგრაფიის კორიფეს, ვახუშტი ბაგრატიონს. მისი თხზულება დაფუძნებულია პირველწყაროებზე, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგულია და მათ შესახებ არაფერი ვიცით, რაც ცხადია, კიდეც უფრო ზრდის ვახუშტის ცნობების მნიშვნელობას. ვახუშტისათვის ოდიშის მთავრის მოღვაწეობის ჩვენება ძირითადი მიზანი არ იყო; იგი მას მხოლოდ იმერეთის ისტორიის ზოგად თხრობაში იძლევა. ასევე, უნდა აღინიშნოს ჩვენი ავტორის უარყოფითი დამოკიდებულება ოდიშის მთავრისადმი, რაც ბუნებრივად გვეჩვენება. ვახუშტი, თვით სამეფო სახლის წევრი, ერთიანი საქართველოს იდეოლოგი, სხვანაირად ვერც შეხედავდა იმერეთის მეფეთა წინააღმდეგ მებრძოლ დადიანს — დასავლეთ საქართველოს თავისი ჰეგემონიის ქვეშ გაერთიანების მოსურნეს. უნდა შევნიშნოთ, რომ ვახუშტი შეცდომას უშვებს, როდესაც ლევან II დადიანის დაბადების თარიღს გვაძლევს. არის სხვა უზუსტობანიც, მაგრამ ყოველივე ეს, ალბათ მისი წყაროების „დამსახურებაა“ და არა თვით ავტორისა. მიუხედავად იმისა, რომ ვახუშტი უარყოფითად ახასიათებს ლევან II დადიანს, მოაქვს ისეთი მასალებიც, რომლებიც მთავარს მტკიცე და გონიერ ხელისუფლად წარმოგვიდგენენ.

ხსენებული პერიოდის შესასწავლად გასათვალისწინებელია ბერი ეგნატაშვილისა და „სწავლული კაცების“ თხზულება, რომელიც ქა-



რთულ საისტორიო მეცნიერებაში „ახალი ქართლის ცხოვრებას“ სახელითაა ცნობილი. ამ ნაშრომშიც, ისევე როგორც ვახუშტის ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური მოვლენები ნაჩვენებია იმერეთის ფონზე. თავს იჩენს წყაროთმცოდნეობითი ბაზის სიმცირე, როდესაც საქმე დასავლეთ საქართველოს ეხება. ზოგჯერ ადგილი აქვს სახელების არევის, ქრონოლოგიურ ლაფსუსებს. მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა (რაც მნიშვნელოვანწილად ახასიათებთ ქართულენოვან წყაროებს დასავლეთ საქართველოს მიმართ), „სწავლულ კაცთა“ კომისიის შრომაში არაერთი ჩვენთვის საინტერესო, საგულისხმო ცნობაა დაცული.

სულ სხვა რიგისაა ის ეპიგრაფიკული მასალა, რომელიც ლევან II დადიანის ზეობის პერიოდში განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება. ყველაზე ვრცელია მათ შორის ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერა. ეს წარწერა ოდიშის პოლიტიკური ისტორიის თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანი ცნობების შემცველია და მათ გვერდს ვერავინ აუვლის. ამავე წარწერაში საუბარია ოდიშის მთავრის ორგზის ლაშქრობაზე აფხაზეთში. ასევე ვრცელი და მნიშვნელოვანი ცნობების შემცველია ფხოტრერის მთავარანგელოზთა ხატის წარწერა 1646 წლისა. ასეთი წარწერები საკმაოაა.

ჩამოთვლილი მასალების გარდა, გვაქვს სხვადასხვა ანდერძ-მინაწერი, რომელნიც სათანადო ადგილას გვაქვს გამოყენებული.

XVII საუკუნის I ნახევრის ოდიშის სამთავროს შესახებ ჩვენ გვაქვს თვითმხილველ უცხოელთა ნაშრომები, რომელთა ცნობები ფასდაუდებელია. ამ წიგნში ხშირად წავაწყდებით არქანჯელო ლამბერტის, ჯუზეპე ჯუდიჩის, ქრისტოფორო კასტელის და სხვათა სახელებს. ვინ იყვნენ და საიდან აღმოჩნდნენ ისინი ოდიშში?

XVII საუკუნის 30-იან წლებში ოდიშის სამთავროში დაფუძნებული იქნა თეატინელების ორდენის კათოლიკური მისია. მათ შორის იყვნენ არქანჯელო ლამბერტი, ჯუზეპე ჯუდიჩე, ქრისტოფორო კასტელი. პირველმა ორმა შესანიშნავი თხზულებები დაგვიტოვეს, ხოლო მესამემ კი მთელი სერია ჩანახატებისა საქართველოს ყოფა-ცხოვრებიდან.

იტალიელი მისიონერების თხზულებებიდან განსაკუთრებული ადგილი არქანჯელო ლამბერტის ნაშრომს უჭირავს. მისი ავტორი თითქმის ოცი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა ოდიშის სამთავროში, შეისწავლა ენა და ზნე-ჩვეულებანი და სამშობლოში, იტალიაში დაბრუნების შემდგომ, 1654 წელს ნეაპოლში გამოსცა ნაშრომი, რომ-

ელსაც ქართულ თარგმანში „საშეგრელოს აღწერა“ ეწოდება. მასვე ეკუთვნის მეორე წიგნი „წმინდა კოლხეთი“.

არქანჯელო ლამბერტის ნაშრომში ამომწურავადაა აღწერილი XVII საუკუნის ოდიშის სამთავრო, მისი ბუნება, ხალხი, წეს-ჩვეულებანი, საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალი მხარე. მართალია, ლამბერტის, წინასწარ შემუშავებული აზრით მოსულ ევროპელს, აქვს ბევრი შეუსაბამობა, ტენდენციური აზრი, მაგრამ ძირითადად მისი ნაშრომი XVII საუკუნის ოდიშის სამთავროს ცხოვრების სწორი ასახვაა. ლამბერტის დახასიათებული ჰყავს ოდიშის მთავარი ლევან II დადიანი, „იკვლევს“ მის წარმომავლობას. აქვეა ასახული დადიანის ბრძოლები იმერეთის სამეფოსა და აფხაზეთის სამთავროს წინააღმდეგ. ლამბერტი დადიანს გვიხატავს, როგორც ნიჭიერ, ენერგიულ ხელისუფალს, ვაჭრობა-ხელოსნობის აღორძინებისათვის, ევროპასთან დაახლოებისათვის მეცადინე მოღვაწეს. საგანგებოდ ჩერდება ავტორი დადიანის ურთიერთობაზე ოსმალეთთან და ირანთან. აღწერილი აქვს ის დიპლომატიური ხერხები, რითაც ლევან II ცდილობდა ოსმალეთის აგრესია თავიდან აეცდინა. ძვირფასია ლამბერტის ცნობები სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისითაც. იგი მთელ თავს უძღვნის ოდიშის წოდებებს. ამ ნაშრომში არის მასალები ოდიშის სამთავროს კულტურისა და სამართლის ისტორიისათვისაც. არქანჯელო ლამბერტი აღწერს ოდიშის სოფელს, იმ ძირითად სამიწათმოქმედო კულტურებს, რომლებიც აქ მოჰყავდათ და წარმოების საშუალებებს, რითაც მიწას ამუშავებდნენ.

ამავე პერიოდს განეკუთვნება თეატინელი მისიონერის დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს რელაციონი. არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯუდიჩე ერთად მოღვაწეობდნენ ოდიშის სამთავროში, მაგრამ ჯუდიჩეს ნაშრომი ახალ ცნობებსაც შეიცავს. „მიუხედავად იმისა, რომ ეს ავტორები ერთსა და იმავე ხანაში მოღვაწეობდნენ და აღწერილობის ობიექტიც ერთი ჰქონდათ, ჯუდიჩეს ლამბერტისაგან დამოუკიდებლად სრულიად განსხვავებული ფაქტები მოჰყავს და იმდროინდელი სინამდვილიდან ფიქსირებული აქვს სოციალური ცხოვრების ის საგულისხმო მომენტები, რომლებიც ქართულ წყაროებს აკლია“ (ბ. გიორგაძე). არქანჯელო ლამბერტის ნაშრომი მას შემდეგ გამოვიდა, რაც ავტორი სამშობლოში დაბრუნდა. მან ლიტერატურულად დახვეწა თავისი ნაწარმოებები. რაც შეეხება ჯუზეპე ჯუდიჩეს რელაციონს, ეს უშუალოდ ოდიშიდან გაგზავნილი მოხსენებებია, როგორც იტყვიან „ცხელ გულზე დაწერილი“ და ყოფითი დეტალებიც ბევრია ისეთი, რაც ლამბერტის არ შეუტანია თავის წიგნში. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე საინტე-

რესოდ მოგვიტხოვს გურიისა და ოდიშის სამთავროების ურთიერთობაზე, თავისებურად ხსნის ენობრივად და კულტურულ-ისტორიულად ერთიანი საქართველოს დაშლას. რელაციონის ავტორი, რომელიც კათოლიკური მისიონის პრეფექტი იყო, კარგად იცნობს ცნობილ ქართველ მოღვაწეს, ნიკოლოზ (ნიკიფორე) ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილს („ნიკოლო“), რომელსაც იგი დადიანის ფავორიტად მოიხსენიებს. ეს მეტად საყურადღებო ფაქტია ოდიშის მთავრისა და ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის თანამშრომლობისა. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე ცნობებს გვაწვდის ლევან II დადიანის პიროვნების, მისი მოღვაწეობის, მისი ოჯახის წევრების შესახებ. ასე დაწვრილებით ეს ფაქტები არცერთ წყაროს არ შემოუნახავს. ჩაკვირებული თვითმხილველი წარმოგვიდგენს ოდიშის სამთავრო კარის ეთიკეტს, მთავართა იურისდიქციას, მოკლედ გვიხატავს ზედაფენებისა და გლეხობის ყოველდღიურ ცხოვრებას. დადიანის პიროვნების შესწავლისათვის ძალზე საინტერესოა მისი ცდები ქართული კულტურის, ხელოვნების განვითარებისათვის. დაუზარელი მისიონერი ამის შესახებაც მოახსენებდა რომის კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდის კონგრესაციას. ლევან II დადიანს, როგორც ვაჭრობა-ხელოსნობის განვითარების აქტიურ ხელშემწყობს, არქანჯელო ლამბერტიც გვიხატავს, მაგრამ ჯუზეპე ჯუდიჩემ დაგვიტოვა ფრიად საინტერესო ცნობა, რის საფუძველზეც ირკვევა, რომ ოდიშის მთავარს ევროპასთან აბრეშუმით ვაჭრობის პროექტი შეუმუშავებია.

რამდენიმე საინტერესო რელაციის ავტორია ქრისტოფორო კასტელი, მაგრამ რაც მთავარია, მან დაგვიტოვა მთელი გალერეა მისი დროის საქართველოს მოღვაწეთა სურათებისა, ასევე მთელი რიგი ჩანახატები ოდიშისა და საქართველოს სხვა კუთხეების ყოფა-ცხოვრებიდან. ქრისტოფორო კასტელის ალბომი ინახება ქალაქ პალერმოს საქალაქო ბიბლიოთეკაში და იგი მ. თამარაშვილმა გახადა ცნობილი ქართველთათვის. ალტაცებით აღნიშნავდა ივ. ჯავახიშვილი, რომ „ამის ტოლი ჩვენ სხვა არაფერი მოგვეპოვებო“. ძალზე საინტერესოდ მიგვაჩნია თვით ქრისტოფორო კასტელის აზრი: „ერთი თვალის მოვლებით მთელი ფაქტის დანახვა შეიძლება, მაშინ როდესაც დაწერას მეტი დრო დასჭირდებოდა — მისთვისაც, ვინც დაწერდა და მისთვისაც, ვინც მას წაიკითხავდა“. კასტელის ჩანახატები მართლაც ერთი თვალის მოვლებით, ერთი ხელის მოსმით აღბეჭდილი ფაქტებია.

საინტერესო მასალები აქვთ დაცული პიეტრო დელა ვალეს, პიეტრო ავიტაბილეს, ანდრეა ბორომეოს და სხვ. ევროპული მასალებ-

ბი, ვატიკანის არქივში დაცული, თავის დროზე გამოავლინა მ. თა-
მარაშვილმა.



XVII საუკუნის I ნახევრის ოდიშის სამთავროს შესახებ ქართულ და დასავლეთევროპულ წყაროებთან ერთად გაგვაჩნია რუსული წყაროებიც. ამათგან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარევის ოდიშში ელჩობის (1639—1640 წწ.) მუხლობრივ აღწერილობას. რუსი ელჩების მონათხრობი ვერ გამოირჩევა ქვეყნის ისეთი ცოდნით, როგორც ევროპული წყაროები, მაგრამ მათაც მოეპოვებათ საინტერესო ცნობები. რუს ელჩებს ინფორმაციას აწვდიდნენ დადიანის სასახლეში მომსახურე პირები, ეპისკოპოსები, სხვა წარჩინებულები. ამიტომაცაა, რომ ზოგი მათი ცნობა ეთანხმება ქართულ და ევროპულ მასალებს, ზოგი კი სრულიად ახალია. ელჩინმა და ზახარევმა მოსკოვიდან წამოღებული ინსტრუქციის, „ნაკაზის“ მიხედვით გამოარკვიეს ოდიშის სამთავროს ურთიერთობა მეზობელ ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებთან, ირანთან და ოსმალეთთან. მათ დაათვალიერებინეს თითქმის ყველა საეპისკოპოსო საყდარი, რაც ელჩებს აღუნიშნავი არ დაარჩენიათ. რუსები აკვირდებოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის საქმიანობასა და ყოფას. 1650—1652 წლებში იმერეთის სამეფოში ელჩებად იმყოფებოდნენ ნიკიფორე ტოლოჩანოვი და ალექსი იევლევი. მართალია, ეს ელჩები უშუალოდ ოდიშში არ ჩასულან, მაგრამ მოეპოვებათ ისეთი ცნობები, რომლებიც ოდიშ-იმერეთის ურთიერთობას ასახავენ.

ელჩინისა და ზახარევის, ტოლოჩანოვისა და იევლევის მუხლობრივ აღწერილობებთან ერთად, ჩვენ სხვა რუსულენოვანი წყაროებიც გვაქვს. ესაა რუსეთის არქივებში დაცული შიკრიკების, მოენეების ინფორმაციები, საქართველოს პოლიტიკურ მესვეურთა კორესპონდენციები, ელჩთა საუბრების ჩანაწერები.

აღნიშნულ საისტორიო წყაროებს და სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურას ეყრდნობა წინამდებარე ნაშრომი.

ო დ ი შ ი — ს ა ე რ ი ს თ ა ვ ო დ ა ს ა მ თ ა ვ რ ო

ოდიშის საერისთავო პირველად მოხსენიებულია თამარის ე. წ. პირველი ისტორიკოსის თხზულებაში „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“: „და ერისთავნი მის ქამისანი ესენი იყვნენ: „ბარამ

ვარდანისძე — სუანთა ერისთავი; კახაბერი კახაბერისძე —
და თაკურის ერისთავად; და აფხაზთა ერისთავად ოთალო
ძე; ცხუმის ერისთავად ამანელისძე; და ოდიშის ერისთავად ბედინანი“.

ამ დროიდან მოყოლებული, საერისთავოს და შემდეგ სამთავრო-
საც ოდიში ეწოდება ქართულ წყაროებში. დასავლეთეგროპული წყა-
როები მას ძირითადად სამეგრელოს (Mingrelia) სახელით იცნობენ,
თუმცა სახელწოდება ოდიშიც მათთვის უცხო არაა. არქანჯელო
ლაშბერტი წერდა: „ძველი პოეტებისაგან ფრიად სახელგანთ-
ქმული კოლხიდა არის აზიის ის ნაწილი, რომელიც მდებარეობს შა-
ვი ზღვის უკიდურეს ნაპირზე და რომელსაც მკვიდრნი უწოდებენ
ოდიშს და სხვები სამეგრელოს“.

XVI საუკუნის მიწურულიდან რუსული წყაროებიც იცნობენ სა-
ქართველოს ამ მხარეს. მათი მონაცემებით, ეს მხარე ოდიშიცაა, სა-
მეგრელოც და „დადიანის ქვეყანაც“.

თვით სახელწოდება „ოდიშის“ ეტიმოლოგია, თუმცა ამ საკითხზე
რამდენიმე მოსაზრება არსებობს, ჯერჯერობით არაა დადგენილი. თა-
ვისთავად იგი არქაული უნდა იყოს და ამ სახელწოდების პირველად
მხოლოდ თამარის ხანაში გამოჩენა, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს, რომ
იგი მაშინ შეიქმნა.

ოდიშის საერისთავო, როგორც დამაჯერებლადაა გარკვეული სა-
განგებო გამოკვლევაში (თ. ბერაძე), არ მოიცავდა მთლიანად შემდ-
გდროინდელი ოდიშის სამთავროს ტერიტორიას, იგი არ უნდა ყო-
ფილიყო ჩამოყალიბებული ეთნიკურ პრინციპზე, მაშინ როდესაც
ოდიშის სამთავრო, ძირითადად მაინც, აერთიანებდა ქართველურ ის-
ტორიულ-ეთნოგრაფიულ ჯგუფს, მეგრელებს და ქართულ პოლიტიკ-
ურ-სახელმწიფოებრივ ერთეულს წარმოადგენდა.

ოდიში, როგორც გარკვეულია, ისტორიული ეგრისის ერთი ნა-
წილი უნდა ყოფილიყო, რომლის ერისთავებმა, დადიანებმა, ცენტ-
რალურ ხელისუფლებასთან ბრძოლაში გააფართოვეს თავისი სამმარ-
თველო ტერიტორია და ტერიტორიული სამთავრო შექმნეს. ამ სა-
მთავროზე გადავიდა მათი საერისთავოს სახელი ოდიშიც.

ამდენად, ოდიშის საერისთავო უფრო მცირე ერთეული იყო, რო-
გორც ტერიტორიით, ისე მმართველთა იურისდიქციით, ვიდრე შემ-
დეგდროინდელი ოდიშის სამთავრო.

ოდიშის საერისთავოც და ოდიშის სამთავროც არსებობდნენ ძვე-
ლისძველ ქართულ მიწა-წყალზე, რომელსაც შუა საუკუნეების ქარ-
თული საისტორიო მწერლობის ადრინდელი წარმომადგენლები „მე-
რისს“ უწოდებდნენ.

ქართული წყაროების „ეგრისი“, როგორც ისტორიულ-გეოგრაფიული ცნება, თავდაპირველად მთელ დასავლეთ საქართველოში ვრცელდებოდა. ლეონტი მროველის ცნობით, სამეგრელოს ეპონიმის, ეგრისის წილი მიწა-წყალი ასე იყო შემოსაზღვრული: „აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქვია ლიხი; დასავლით ზღუა; მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების წუერი კავკასისა“.

შემდეგში ეს ცნება თანდათან ვიწროვდება. ფარნავაზის მეფობის აღწერისას ლეონტი მროველი ეგრისს უწოდებს რიონსა და ეგრისწყალს (ენგურს) შორის მდებარე ტერიტორიას. ეგრისწყლის დასავლეთით მდებარე მიწები, წყაროს მიხედვით, ბერძენთა ხელში იყო და ამიტომაც აღარ იწოდებოდა ეგრისად. რაც შეეხება რიონის აღმოსავლეთ მდებარე ტერიტორიას, მას „მარგვი“, „მარგუეთი“, არგვეთი ეწოდებოდა, რომელიც ეტიმოლოგიურად იგივე ძირს შეიცავს, რასაც ეგრისი; მხოლოდ ეს უკვე ცალკე „ქვეყანა“ იყო და „ეგრისად“ აღარ განიხილებოდა.

„ეგრისის“ მნიშვნელობით „საეგრო“ და „ეგრიც“ იხსენიება. ტერმინი „საეგრო“ ხელოვნური, მწიგნობრული გზით გაჩენილად მიაჩნიათ. ჩვენი აზრით, ეს დასკვნა მართებულია და იმას დავამატებთ, რომ თვით „ეგრისიც“ მწიგნობრული გზით უნდა იყოს წარმოშობილი. ამ მხარის (და უფრო ადრე მთელი დასავლეთ საქართველოს) ნამდვილი ძველი სახელი „ეგური“ უნდა იყოს. „ეგური“-საგან ეგრი და მწიგნობრული ეგრისი ისევე უნდა მიგვეღო, როგორც მდინარე „ეგური“-დან და „ეგურისწყლიდან“ მივიღეთ „ეგრისწყალი“. თუმცა ლეონტი მროველი აბსოლუტურად უმრავლეს შემთხვევაში „ეგრისი“ ფორმას ხმარობს, სწორედ მას უნდა ჰქონდეს დაცული სწორი ფორმაც: „ფარნავაზ... მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა“. ცხადია აქ იგულისხმება ქვეყანა „ეგური“ (მისივე „ეგრისი“) და არა მდინარე „ეგური“. „ეგურ“ ფორმას უნდა მოეცა „მეგურელი“, რომლის „მეგრელად“ ტრანსფორმაცია იოლი ასახსნელია. ამავე ძირის ვარიანტია, როგორც აღვნიშნეთ, „არგვეთი“ და შესაძლოა, „გურიაც“.

რა ტერიტორიას მოიცავდა ოდიშის საერისთავო, ძნელი გასარკვევია. ფიქრობენ, რომ მასში არ შედიოდა ტეხურსა და ცხენისწყალს შორის მდებარე მიწები.

ოდიშის ერისთავები და შემდეგ მთავრები დადიანთა საგვარეულოს მიეკუთვნებოდნენ. შუა საუკუნეთა საქართველოს ფეოდალური გვარების ისტორიის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნის წარსულის მრავალი ფაქტის წარმოსაჩენად. სამწუხაროდ, გე-

ნეოლოგიური გამოკვლევები ძალზე ცოტა გვაქვს, რაც სათანადო მ-
სალების მოუღწევლობით აიხსნება. ძველ დადიანთა საგვარეულოში
თვალსაჩინო როლი შეასრულა შუა საუკუნეთა საქართველოს უბლი-
ტიკურ, სამხედრო და კულტურის ისტორიაში. სრულიად ბუნებრი-
ვია ცხოველი ინტერესიც ამ საგვარეულოს წარმოშობის საკითხისა-
დმი, რომელიც უკვე XVII საუკუნიდან გაჩნდა. დადიანთა გვარის
წარმოშობას არაერთი მოგზაური თუ მკვლევარი დაუინტერესებია და
სათანადო მოსაზრებებიც, სამწუხაროდ, ნაკლებ დასაბუთებული, არა-
ერთი გამოთქმულა.

ყველაზე უფრო გავრცელებული შეხედულება დადიანთა საგვარეულოს წარმოშობის შესახებ დ. ბაქრაძეს ეკუთვნის. მან გამოთქვა ვარაუდი, რომ დადიანები ვარდანისძეების გვარიდან იყვნენ წარმოშობილი. მას არ მოუტანია რაიმე მასალა თავისი მოსაზრების განსამტკიცებლად და არც კატეგორიულად დაუსვამს ეს საკითხი. მკვლევარი აღნიშნავდა, რომ „ჩემი პირადი რწმენით შეგვიძლია ვივარაუდოთ“ დადიანების ვარდანისძეობაო. შემდეგ ეს აზრი ასევე დაუმტკიცებლად შემოვიდა, როგორც ხშირად ხდება, ტრადიციულად იქცა და ფართოდ გავრცელდა.

დადიანთა ძველი დინასტიის წარმოშობის გასარკვევად ძვირფას ცნობას გვაძლევს XVIII საუკუნის ერთი დოკუმენტი, კერძოდ სოლომონ I-ის წერილი ეკატერინე II-ადმი, რომელშიც აღნიშნულია: „პირველთაგან დადიანი ჩვენი თავადი ყოფილა, გვართ სალიძე და ჩვენთა მამა-პაპათა მეფეთათვის გულითადად და ერთგულად უმსახურებიათ. მათცა ერთგულად მსახურებისათვის აღუმაღლებიათ და ოდნის დადიანობა მიუციათ. ესე იგი არის მანდატურთუხუცესობა ეშ-იკადასბაშობისა“. მოტანილი ციტატიდან სრულიად ნათელია, რომ სოლომონ I გულისხმობს დადიანთა ძველ დინასტიას და არა თავის თანამედროვე დადიანთა დინასტიას, რომელთა წარმოშობა ჩიქვანებისაგან ძალიან კარგად იყო ცნობილი. ეს თვით დოკუმენტშიცაა ასახული. საუბარი რომ ძველ დადიანებზეა, იქიდანაც ჩანს, რომ მანდატურთუხუცესობაზეა მითითება. ეს ტიტული არ უტარებია არცერთ დადიანს ჩიქვანთა საგვარეულოდან. მას ატარებდნენ ძველი დადიანები XVI საუკუნის 70-იან წლებამდე. მაშასადამე, მტკიცედ შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ სოლომონ I-ის წერილში ძველ დადიანებზეა საუბარი. საინტერესო და ყურადსაღები ისაა, რომ ჩვენთვის უცნობი მასალიდან გამომდინარე, სოლომონ I აცხადებს, დადიანი „გვართ სალიძე“ იყო. როგორც ჩანს, XVIII საუკუნის დასავლეთ საქართველოში იყო წერილობითი თუ ზეპირი ტრადიცია, რომელიც



ძველ დადიანთა საგვარეულოს „სალიძეთა“ გვარს უკავშირებდა ვინ არიან, ან უკეთ, ვინ იყვნენ „სალიძეები“? გვარი „სალიძე“ უცნობია შუა საუკუნეთა ქართული წყაროებისათვის. XVIII საუკუნის ცნობის „სალიძე“ უნდა იყოს დამახინჯებული გადმოცემა „სალირისძეთა“ გვარისა, რომელიც ცნობილია ერთიანობის ხანის მასალებიდან და რომელსაც ჩანს, ფრიად წარჩინებული მდგომარეობა ეკავა დასავლეთ საქართველოში. სწორედ ამ „სალირისძეთა“ გვარს უნდა უკავშირდებოდეს დადიანთა ძველი დინასტია.

სალირისძეთა გვარი, ჩვენთვის ცნობილ მასალებში პირველად გვხვდება თამარის ხანიდან. თამარის მეფედ კურთხევის აღწერისას მისი ისტორიკოსი აღნიშნავდა: „სრულ ყვეს მოხელეთა სვიანთა და დიდებულთა ვარდანის-ძეთა, სალირის-ძეთა და ამანელის-ძეთა მოღება და დადება ჳრმლისა“. როგორც უხედავთ, თამარის მეფედ კურთხევისას, სამეფო ხმლის „მოღების“ ცერემონიალი სამი დიდი საგვარეულოს წევრებს შეუსრულებიათ. ამათგან, ვარდანისძეები სვანთა ერისთავები იყვნენ, ამანელისძეები, როგორც გარკვეულია, ცხუმის ერისთავები. ამ ცნობილ საგვარეულოებთან სალირისძეთა მოხსენიება თვალნათლივ მოწმობს მათ როლს. საეჭვო არ უნდა იყოს ისიც, რომ ეს გვარი საერისთავო იყო. ნიშანდობლივია ისიც, რომ თამარს სამეფო გვირგვინი რაჭის ერისთავ კახაბერისძესთან ერთად დაადგა ქუთათელმა არქიეპისკოპოსმა ანტონ სალირის-ძემ.

საფუძველი გვაქვს აღვნიშნოთ, რომ სალირისძეები დასავლეთ საქართველოს ცნობილი საგვარეულოების — ვარდანისძეების, ამანელისძეებისა და კახაბერისძეების თანაბარი პატივითა და პრივილეგიებით სარგებლობდნენ.

ნიშანდობლივია, რომ თამარის მეფედ კურთხევის ცერემონიალში, რომელშიც უმთავრესი როლები დასავლეთ საქართველოს დიდებულებმა შეასრულეს, არ ჩანს დადიანთა საგვარეულო. ამ დროისათვის დადიანთა საგვარეულო უკვე ცნობილია ისტორიულ ასპარეზზე. ისინი მოხსენიებულნი არიან ოდიშის ერისთავად, ხოლო ამ საგვარეულოს წარმომადგენელი ვარდანი სულ მალე დასავლეთ საქართველოს „უცილობელ პატრონად“ გვევლინება. ასეთ დაწინაურებულ საგვარეულოს არ შეიძლება საპატიო ადგილი არ სჭეროდა მეფის კურთხევაზე. ვფიქრობთ, მათი მოუხსენებლობა იმით აიხსნება, რომ ისტორიკოსი დადიანებს „სალირისძეებში“ გულისხმობს.

დადიანთა საგვარეულო, საფიქრებელია, სალირისძეთა ერთი შტო იყო და იგულისხმებოდა საერთოდ სალირისძეთა საგვარეულოში,



რომელსაც ცხადია, სხვა განშტოებებიც ექნებოდა. საკუთრივ სალირისძეთა დიდი მოხელეობა ან ერისთავთერისთავობა ჩვენთვის უცნობია. როგორც ჩანს, სალირისძეთა „სვიანი და დიდებული მოხელეობა“ მათი ერთი შტოს, დადიანების დაწინაურებლობაზეა დაფუძნებული.

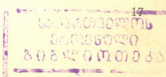
ვფიქრობთ, გვაქვს საფუძველი სოლომონ I-ის წერილში დაცული ცნობა დადიანთა ძველი დინასტიის „სალიძეობის“ შესახებ რეალურად მივიჩნიოთ და დადიან-„სალიძეები“ დავუკავშიროთ სალირისძეთა საგვარეულოს.

შესაძლებელია გამოითქვას მოსაზრება თვით სალირისძეთა საგვარეულოს წარმოშობის შესახებაც. ჭუანშერის ცნობით, ვახტანგ გორგასალის დროს „შიდა ეგრისა და სუანეთის“ ერისთავად დასახელებულია სამნალირი. შიდა ეგრისა და სვანეთის ერისთავი სამნალირი შესაძლოა ყოფილიყო დამწყები სალირისძეთა გვარისა (სამნალირ-სამნალირისძე-სალირისძე). საგულისხმოა, რომ თუ სალირისძეთა ერთი შტო, დადიანები მკვიდრდებიან ოდიშში („შიდა ეგრი“), საკუთრივ სალირისძეები შემდეგაც იხსენიებიან სვანეთში დაცული ხატები წარწერებზე. ამითაც უნდა აიხსნებოდეს, რომ დადიანები მოგვიანებითაც დიდ ყურადღებას იჩენდნენ სვანეთისადმი როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული თვალსაზრისით.

თამარის ხანის ოდიშის ერისთავად წყარო ბედან (ბედიან) დადიანს ასახელებს. ცნობილია მისი შთამომავლები — ჭუანშერი, ბედან II, გიორგი, რომლებიც XIII საუკუნეში მოღვაწეობდნენ. ბედან II და მისი მემკვიდრეები ერისთავთერისთავობასთან ერთად მანდატურთუხუცესადაც იხსენიებიან XIII-XVI საუკუნეებში. სწორედ ბედანის შტომ მიაღწია ოდიშის მთავრობას.

არსებობდა ასევე მეორე შტო დადიანებისა, რომლის დამწყები უნდა იყოს ბედან I-ის ძმა ვარდანი. ვარდანი თამარ მეფის დიდი მოხელე, ჩუხჩარხი იყო, შემდეგ მსახურთუხუცესი და „ლიხთ-იქით ნიკოფსამდის უცილობლად მქონებელი“. ამ ვარდანის შვილი უნდა იყოს კობტასთავის გმირი; დიდი ცოტნე დადიანი. წყაროებში დადასტურებულნი არიან ამ ცოტნეს ვაჟი ვარდან II, შვილიშვილი შერგილი და ბადიში ცოტნე II. შერგილისა და ცოტნე II-ის ფრესკა ხობის მონასტერშია შემონახული.

ოდიშის ერისთავის პირველი მოხსენიებიდან, ვიდრე ოდიშის მთავროს ჩამოყალიბებამდე, საქართველოში დიდი ისტორიული მოვლენები განვითარდა. უპირველეს ყოვლისა, დაიშალა ერთიანი ქარ-





თული ფეოდალური მონარქია. სახელმწიფოს ფეოდალურ დაქუცმაცება XIII-XV საუკუნეებში მიმდინარეობდა. ამ ხანაში უმეტესად პოლიტიკური დაშლის ცხადი ნიშნებიც. ფეოდალური დაქუცმაცების პოლიტიკურ დაშლაში გადაზრდის ტენდენცია ყოველთვის არსებობს შუასაუკუნეობრივ საზოგადოებაში. ამ მხრივ, ფეოდალურად დაქუცმაცებულ ქვეყანას „ფართო პერსპექტივები“ ეშლება, მაგრამ ეს პროცესი თავისებურია თითოეული ქვეყნისათვის, იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად ნაყოფიერი ნიადაგი არსებობს ხსენებული ტენდენციის განვითარებისათვის. საქართველოში ასეთი ტენდენციის განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობები იყო, ერთი მხრივ შინაგანი და მეორე მხრივ, განსაკუთრებით, საგარეო ფაქტორების მოქმედების გამო. მიუხედავად დაშლისა, ერთიანობის მკაფიოდ შემუშავებული შეგრძნება არ გამქრალა შემდეგშიც, საქართველოს ძნელბედობის ხანაშიც. ამის მკაფიო მაჩვენებელია ქართული კულტურის ერთიანობა, ქართული მწიგნობრობისა და ხელოვნების შეძლებისდაგვარი შენარჩუნება და განვითარება მძაფრი პოლიტიკური გათიშულობის დროსაც. „საქართველოების“ ერთიანობის შეგრძნება კარგად მოჩანს დაშლილობის ხანის ქართულ დოკუმენტურ წყაროებშიც (ე. ნოშტარია).

XV საუკუნის მიწურულისათვის საქართველოს ცალკეულ სამეფოებად დაშლის პროცესი დასრულდა. ოდიშის საერისთავო იმერეთის სამეფოს ნაწილი გახდა. ოდიშის ერისთავი ამის შემდეგ იმერეთის მეფის ხელისუფლებისაგან თავდასახსნელად იბრძვის.

საქართველოს ამა თუ იმ საერისთავოს გამგებელი და მათ შორის ოდიშის ერისთავიც, იყო საჯარო ხელისუფლების მოხელე, მეფის პიროვნების წარმომადგენელი საერისთავოში, რომელსაც ექვემდებარებოდა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა მხარე სამმართველოდ ჩაბარებულ ტერიტორიაზე. ერისთავი, როგორც მეფის მოხელე, ვალდებული იყო ყოფილიყო „მეფის მორჩილებასა შინა“. მთავრის ხელისუფლება ერისთავის ხელისუფლებისაგან მკვეთრად განსხვავდება. მთავარს მემკვიდრეობით, „თვისად“ უჭირავს მეფის მიერ აღრე საგამგეოდ ჩაბარებული მხარე, მეფე მის საქმეებში ვერ ჩაერევა, მის სამფლობელოში მეფის სასარგებლო ხარკი ვერ აიკრიფება, „იგი განაგებს ქვეყანას მორჩილებასა შინა თვისსა“ (ო. სოსელია).

მთავრის იურისდიქცია არაფრით არ განსხვავდება მეფის იურისდიქციისაგან, იგი მხოლოდ „მეფის“ ტიტულს არ ატარებს. მთავარი დებდა ზავს და იწყებდა ომს, ურთიერთობას აწარმოებდა უცხოეთის სახელმწიფოებთან, იყო უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია. მას

ჰყავდა სამმართველო აპარატი (ვეზირი, სახლთუხუცესი, მოღორეთ-
უხუცესი და სხვ.), ეკუთვნოდა ბაყები და სხვა პრივილეგიები.
აი, ასეთი ხელისუფლებისათვის იბრძვიან დადიანები იმერეთის
მეფეებთან. ზოგჯერ მათ, საკუთარი პოლიტიკური ინტერესებიდან გა-
მომდინარე, თვით მეფეები უჭერენ მხარს. ოდიშის ერისთავმა, ისევ
როგორც ათაბაგმა, შარვაშიძემ და გელოვანმა XV საუკუნის 60-იანი
წლების დასაწყისში, კერძოდ 1462 წლის ჩიხორის ბრძოლაში მხარე
დაუჭირა გიორგი VIII-ის წინააღმდეგ აჯანყებულ ბაგრატს, რომელ-
იც მას გამარჯვების შემთხვევაში „განთავისუფლებას“ აღუთქვამდა.
როგორც ცნობილია, ბაგრატი ეკურთხა კიდეც იმერეთის მეფედ და
დასახლებულმა ერისთავებმა მიიღეს შეპირებული პრივილეგიები,
გარდა ლაშქრობისა და ქვეგანწესებისა. დასავლეთ საქართველოს წა-
რჩინებულთა ამ გამარჯვებას აღნიშნავს გელათური ქრონიკაც: „ქკს რნ
(1462) მეფე გიორგი და ბაგრატ შეიბნენ ჩიხორს; ბაგრატს გაემა-
რჯვა და განდგა ათაბაგიცა“. ამ ცნობას იქვე მოსდევს: „ქკს რნ (1462)
მეფეთ ყრმობისაგან განთავისუფლდნენ... დადიანი, ათაბაგი, გურიე-
ლი და შარვაშიძე“.

ცხადია, რომ ერისთავები ამით არ დაკმაყოფილდებოდნენ და სა-
ბოლოო განთავისუფლებისათვის იბრძოლებდნენ. ოდიშის ერისთავ-
ის სრულ „გამთავრებას“ კიდეც ერთი საუკუნე დასჭირდა. 1462 წლი-
დან ვიდრე XVI საუკუნის 40-იან წლებამდე „როგორც დადიანი, ისე
გურიელი და სხვა ერისთავები, მეტნაკლებად ემორჩილებიან იმე-
რეთის მეფეს „ლაშქრობითა, ნადირობითა და მეფედ მათთა ხმობი-
თა მსახურებითათა“ (ო. სოსელია).

ოდიშის ერისთავის საბოლოო „განთავისუფლება“ იმერეთის მე-
ფის ბაგრატ III-ის (1510-1565 წწ.) დროს მოხდა.

XVI საუკუნის შუახანები ერთგვარი შემობრუნების ეტაპი იყო
დასავლეთ საქართველოს ისტორიაში. საქართველოს ფეოდალური მო-
ნარქიის დაშლის მტკივნეული პროცესი მის ერთ-ერთ ნაწილს, იმე-
რეთის სამეფოსაც მოდებული ჰქონდა. დადიანი და გურიელი, რომ-
ლებიც ადრე ნომინალურად მაინც ცნობდნენ იმერეთის მეფის სიუ-
ზერენიტეტს, უკვე სრულ დამოუკიდებლობას აღწევენ მისგან.

1545 წელს, როდესაც ბაგრატი სამცხეში შემოსულ ოსმალთა წი-
ნააღმდეგ მიდიოდა, დადიანიც დაიბარა, მაგრამ „დადიანმან ლევან
(ლევან I, ი. ა.) არღარა ინება მოსვლა სპითა თვისითა... ამისთვის ამ-
ან მიზეზ-ჰყო: „რა ნიჭი არს ჩემდა, რამეთუ მოვსწყუდე სპითა ჩემი-
თაო“. იმავე წელს სოხოისტას ბრძოლის დროს კვლავ იწვია ბაგრა-
ტმა დადიანი, მაგრამ იგი არც ამჯერად ეახლა. ეს იყო იმ ერთადერთ

ვალდებულებაზე — „ლაშქრობასა“ და „ქვეგანწესებაზე“ უარს თქმა/ რომელიც დადიანს სხვა ერისთავებზე იმერეთის მეფის მეფის/ ტოვებდა (ო. სოსელია).

ბაგრატ III-ემ რადიკალური ზომების მიღება დაიწყო თავგასულ ვასალთა დასაშოშმინებლად: „მოუწოდა მეფემან ბაგრატ ლევან დადიანსა, რეცა დარბაზობად, და შეიპყრა იგი ზაკვით, რამეთუ შური აქვნდა მიერ ჟამით, რაჟამს არ შეეწია ბრძოლასა ზედა ოსმალთასა და პატიმარ ჰყო“ (ვახუშტი). ბაგრატს გურიელის შეპყრობაც მოუნდომებია და იმერეთის კვლავ ერთ საბრძანებლად ქცევა. ამან სხვა დიდებულებსაც ყურები დააცქვეტინა. გურიელი ბაგრატს არ ეახლა, ხოლო ლევან I დადიანი, გელათის სამრეკლოში დატუსაღებული, ქაიხოსრო ათაბაგის დახმარებით ხოფილანდრე ჩხეიძემ გამოაპარა. ეს იყო ცენტრალური ხელისუფლების მძიმე მარცხი.

იმერეთის სამეფო ტახტი იძულებული შეიქნა შერიგებოდა დადიანისა და გურიელის ფაქტობრივ დამოუკიდებლობას.

ლევან I დადიანი ოდიშის უკანასკნელი ერისთავთერისთავი და პირველი მთავარი იყო. მან მტკიცედ დაიმკვიდრა უმაღლესი ხელისუფლება. იგი თავის სიცოცხლეში ჯერ კიდევ ატარებდა ერისთავთერისთავისა და მანდატურთუხუცესის ტიტულებს, მაგრამ მისი მემკვიდრეები იმერეთის ტახტის საკარისკაცო ტიტულებზე ხელს იღებენ და „ხელმწიფე დადიანად“ ან „ხელმწიფეთა-ხელმწიფე დადიანად“ იწოდებიან.

რა თქმა უნდა, არცერთ მხარეს ამის შემდეგაც ბრძოლა არ შეუწყვეტია. იმერეთის მეფე ყოველმხრივ ცდილობდა თავისი ხელისუფლება ამა თუ იმ სახით კვლავ გაეგრძელებინა მთავრებზე.

ამ ხანებში დაიწყო ასევე წინააღმდეგობანი დადიანთა და გურიელთა სამთავრო სახლებს შორის. დადიანი და გურიელი, სანამ დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდნენ, ხელიხელჩაკიდებულნი ერთად უტევდნენ იმერეთის მეფეს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც „გამარჯვებას“ მიაღწიეს, მტრულად დაუწყეს ცქერა ერთმანეთს. ახლა უკვე თითოეული პირველობისაკენ მიილტვოდა. იმერეთის მეფე ცდილობდა გამოეყენებინა ეს წინააღმდეგობა თავის სასარგებლოდ და უფლებები აღედგინა მათზე. ასეთ კრიტიკულ მომენტებში, დადიანი და გურიელი, მიუხედავად მტრობისა, მყისვე ერთიანდებოდნენ და ფრთებს აკვეცდნენ იმერეთის მეფის გვემებს. ერთგვარ წესად ჩამოყალიბდა, რომ გაძლიერებულ მეფეს თუ მთავარს დანაოჩინები წაესეოდნენ ხოლმე. „იმერეთის მეფესთან და ერთმანეთთან ასეთი დამოკიდებულ-



ებით დადიანი და გურიელი დასავლეთ საქართველოში ერთგვარად დასწორებას იცავდნენ“ (ო. სოსელია).

სამეფო ხელისუფლების სიმტკიცისა და ავტორიტეტის ასამაღლებლად ბაგრატ III-ემ XVI საუკუნის 50-იან წლებში საერთოქართული მასშტაბის საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ ქართლის კათალიკოსი მალაქია და აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოსი ევდემონი. კრებამ შეიმუშავა დოკუმენტი — „სამართალი კათალიკოზისა“, რომელშიც ნათლად აისახა ქვეყნის მძიმე მდგომარეობა. „დიდი სიყმილი მოვიდა ცოდვათა ჩუენთაგან“ — გვაუწყებენ „სამართლის“ შემდგენელნი, „მრავალი უწყესობა და უჯერო საქმე შემოვიდა. კაცის კლუა, კაცის სყიდვა, ეკლესიის კრეხუა და უხუედრობა“. ადამიანებით ვაჭრობა, ე. წ. „ტყვის სყიდვა“ საზოგადოების თითქმის ყველა ფენას მოსდებოდა. „სამართალი კათალიკოზისა“ ყველას, ვინც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი, დიდნი თუ მცირენი, თავადაზნაურნი თუ გლეხნი, სასჯელის უმაღლეს ზომას, ჩამოხრჩობას უსჯიდა. დოკუმენტში გათვალისწინებულია სასჯელები ეკლესიის მკრეხელთათვის, მძარცველებისათვის, მკვლელებისა და საეკლესიო სჯულის დამრღვევ მღვდელთმსახურთათვის. სათანადო მუხლების ასეთი საგანგებო შემუშავება გვიჩვენებს, თუ რაოდენ მტკივნეულად იდგა ეს პრობლემები XVI საუკუნის შუახანების დასავლეთ საქართველოში.

კრების მოწვევა და მისი ენერგიული გადაწყვეტილებები მოწმობენ, რომ ქვეყანაში იყო ჯანსაღი ძალები, რომელთაც კარგად ესმოდათ ეპოქის ტკივილები და საზოგადო კეთილდღეობაზე შესტკიოდათ გული. ამასთან, მიღებული ღონისძიებები ვერ ცვლიდნენ საგარეო თუ შინაპოლიტიკურ ვითარებას, ეკონომიკურ გაჭირვებას. ასეთ პირობებში, მხოლოდ მორალური კატეგორიებით მსჯელობა ან მკაცრი სასჯელები ვერ ცვლიდნენ სურათს. ქვეყნის ნორმალური ყოფა-ცხოვრების მოშლამ თითქმის უკვალოდ წარხოცა „კათალიკოზის სამართლის“ თავის დროისათვის უდავოდ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებანი. ამის ნათელი დადასტურებაა თუნდაც ის ფაქტი, რომ კრების ერთ-ერთი მეთაური, კათალიკოსი ევდემონ ჩხეტიძე, იმერეთიდან ოდიშს გზად მიმავალი, ყაჩაღთა მსხვერპლი შეიქნა.

უაღრესად არასახარბიელო იყო დასავლეთ საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა. საქართველოს ეს ნაწილი უკვე კარგად იცნობდა ოსმალთა დამპყრობლებს. ოსმალები აშკარა აგრესიის გარდა, არცთუ წარუმატებლად ციხის შიგნიდან გატეხასაც ცდილობდნენ და მომხრეებსაც თვით ქვეყანაში საკმაოდ პოულობდნენ.



„გურჯისტანის საკითხი“ მთავარი და მეტად მტკივნეული საკითხია ლემა იყო საქართველოს მეზობელი ორი დიდი აგრესორის, ირანისა და ოსმალეთის ურთიერთობაში. XVI საუკუნის დამდეგიდან დაწყებული მათი გაუთავებელი შუღლისა და ომიანობის მიზეზი სწორედ ამიერკავკასიის მნიშვნელოვან სავაჭრო-ეკონომიკურ და სამხედრო პლაცდარმებზე გამაგრება იყო. ოსმალეთს, რომელიც დასავლეთ საქართველოს ემიჯნებოდა როგორც ზღვით, ისე ხმელეთით, პირველ ყოვლისა, სწორედ ჩვენი ქვეყნის ამ ნაწილზე ეჭირა თვალი. „ბრწყინვალე პორტა“ სწორედ აქედან და საქართველოს სამხრეთი მხარეებიდან ფიქრობდა თავისი აგრესიული გეგმების რეალიზაციას მთელი ამიერკავკასიის მიმართ, რაც საბოლოო ჯამში აქ მოსახლე ხალხების დაპყრობა-დამონებას, მეტოქე ირანის წინააღმდეგ სამხედრო ბაზების შექმნას და ევროპა-აზიის ახალი სავაჭრო გზის, ვოლგა-ასტრახანის მაგისტრალის ხელში ჩაგდებას გულისხმობდა (მ. სვანიძე). საკუთარი აგრესიული ინტერესები ამოძრავებდა ირანსაც, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოდან ფიქრობდა თავისი ბატონობის დამყარებას ამიერკავკასიაში.

„გურჯისტანის საკითხს“ მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ირან-ოსმალეთის ორმოცდაათწლიან ომშიც, რომელიც 1555 წლის ამასიის საზავო ხელშეკრულებით დასრულდა. ორი აგრესორი დროებით მორიგდა საქართველოს საკითხში. ჩვენი ქვეყანა დაყოფილი აღმოჩნდა. აღმოსავლეთ საქართველო ირანის სამფლობელოდ გამოცხადდა, ხოლო დასავლეთი კი ოსმალეთისად. სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნში ასე აგვიწერს ამ უკანონო აქტს: „საქართველოს ველაიეთებიდან... მესხეთი, ქართლი და კახეთი ამ მხარეს (ე. ი. ირანს, ი. ა.) მიეკუთვნა. ბაში-აჩუკის ველაიეთი, „დადიანისა“ და „გურიელის“ ქვეყნები ტრაპეზუნდისა და ტრიპოლისის საზღვრებამდე რუმის მბრძანებელს მიეცა“. ამრიგად, ქართლ-კახეთი და სამცხის აღმოსავლეთი მიწები ირანს ერგო, ხოლო დასავლეთ საქართველო და სამცხის სამხრეთი ოსმალეთს.

ამ ზავით შემუშავდა ცნობილი დიპლომატიური ფორმულა, რომელიც ირან-ოსმალეთს შორის ომის შეწყვეტის ძირითადი პირობა იყო: „ირანი ცნობს ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ოსმალეთი ცნობს ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე, ხოლო მესხეთი გავლენის სფეროებადაა დანაწილებული“ (ვ. გაბაშვილი).

XVII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე

შენიშნავდა, რომ ირანმა და ოსმალეთმა „საქართველოს მეფეთა უნებურათ და შეუკითხავად საქართველო გაიყვესო“.

ამასიის საზავო ხელშეკრულება მკაფიოდ უსვამდა ხაზს ირანისა და ოსმალეთის ნამდვილ განზრახვებს საქართველოს მიმართ. ამავე დროს ის აღრმავებდა საქართველოს პოლიტიკურ გათიშულობას, რაც ქვეყნის დამორჩილების გადამწყვეტ პირობას წარმოადგენდა. ირანი და ოსმალეთი ეჭვით უყურებდნენ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრების კავშირურთიერთობას და მას განიხილავდნენ, როგორც მოპირდაპირე მხარის ვასალების მტრულ მოქმედებას.

ამრიგად, ამასიის ზავმა იურიდიულად დაადასტურა ოსმალეთის „უფლებები“ დასავლეთ საქართველოზე. ოსმალეთს ირანის თანხმობა კი ჰქონდა, მაგრამ ფაქტობრივად დასავლეთ საქართველო დაუპყრობელი იყო. ამიტომაც, იურიდიული „უფლებების“ ფაქტობრივად განხორციელებისათვის „ბრწყინვალე პორტის“ ჯარი დაუყოვნებლივ დაიძრა, აიღო აჭარა და ბათუმი დაიკავა. „მოვიდა სპა ხონთქარისა გურიასა ზედა, რათა შურ-ავონ. ვინადგან მიჰყვა ბაგრატ მეფესა და მოსწყვიტნა სპანი ოსმალთა, მიუღეს გურიელს ჭანეთი, დაუწყეს შენება ციხისა ბათომს“ (ვახუშტი). ოსმალეთის მთავრობა, რომლის ნამდვილი მიზანი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიის დაპყრობა იყო, ჭანეთის აღებას და ბათუმის დაკავებას გურიელის დასასჯელ ღონისძიებად ხატავდა, რომელიც ცოტა უფრო ადრე ბაგრატ III-ს ეხმარებოდა მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში.

განსაცდელში ჩაყარდნილმა როსტომ I გურიელმა (1535-1564 წწ.) ლევან I დადიანს და ბაგრატ იმერთა მეფეს დახმარება თხოვა და აუწყა: „უკეთუ მძღონ მე, მოიწვეიან თქვენზედაცა, ამისთვის შემეწიენითო“ (ვახუშტი).

ლევან I დადიანი გამოეხმაურა გურიელის თხოვნას, ლაშქარი შეკრიბა და ფოთს დადგა. იმერეთის მეფე ბაგრატი ფრიად შეაშფოთა ლევან დადიანის ამ საქციელმა და თავის ძმას ვახტანგს, რომელიც ხუთასკაციანი რაზმით გურიელის დასახმარებლად გაგზავნა, საიღუმლო დავალებაც მისცა — არ შეეხვედრებინა დადიანი და გურიელი, არ დაეშვა მათი ძალების გაერთიანება. ბაგრატის აზრით, თუ დადიანი და გურიელი გაერთიანებული ძალით ოსმალებს დაამარცხებდნენ, შემდეგ შეიძლება მის წინააღმდეგაც მოებრუნებინათ მახვილი. ამიტომ იყო, რომ „არა კეთილობდა მისთვის გაერთება მათი“.

სანამ დადიანი თავისი ლაშქრით ფოთში იდგა, ხოლო მეფის ძმა ვახტანგი საჯავახოში, როსტომ გურიელი მედგრად იბრძოდა. იგი თავს დაესხა ოსმალთ და აიძულა ისინი ბათუმი დაცალათ და უკან

დაეხიათ. ოსმალები კატარღებსა და ნავეებში ჩასხდნენ და ქოროს გაღმა გავიდნენ. ქოროხი ამ დროს აღიდებული იყო, გურიელს კატარღები როგორც ჩანს, საკმარისად არ ჰქონია და ამიტომ მტერს ვერ მისდია. ამასობაში ბაგრატ მეფის აგენტურა მუშაობას შეუდგა. ვახტანგმა ცრუ ხმა მიაწოდა ლევან I დადიანს: „აქვს გურიელისაგან პირი ძმასა ჩემსა, დაგესხმის იგი, ანუ მოგაკუდიანებენ, ანუ შეგიპყრობენო“ (ვახუშტი). დადიანმა დაიჯერა ეს „ზაკულება“ და თავისი ოდიშარ-აფნაზთა ლაშქრით უკან გაბრუნდა. ვახტანგი მიუვიდა გურიელს, მაგრამ არასახარბიელო ვითარება დახვდა. დადიანის უკან გაბრუნების გამო როსტომ გურიელს ნავეები ვერ ეშოვნა და გაღმა ვერ გასულიყო. ამის მხილველი ვახტანგიც იმერეთს გაბრუნდა. ქოროსს გაღმა ნაპირი ოსმალებს დარჩათ.

ამ მოვლენაში ოსმალური აგრესიის გაძლიერებასთან ერთად შინაური უპირობაც კიდევ ერთხელ გამოჩნდა. საგარეო მტრის მოქმედებას მეფე-მთავართა უთანხმოებამაც შეუწყო ხელი.

ოსმალებმა მიტაცებული ტერიტორია დაუყოვნებლივ გამოიყენეს ბაზად ახალი თავდასხმებისათვის და ციხეების აგება დაიწყეს. „აღაშენეს ციხე გონია და შემოვიდნენ, მოსწყვიტნეს და მოსტყვევენეს ჭანეთი და აჭარა და დაიპყრეს თვისად“ (ვახუშტი).

ამ ტერიტორიების მისაკუთრებამ ოსმალებს დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებში თარეში გაუადვილა. დასახლებული პუნქტების ძარცვა და მოხრება, მცხოვრებთა ტყვედ წაყვანა უფრო და უფრო გახშირდა. განსაკუთრებით მძიმე შედეგები იქონია დასავლეთ საქართველოსათვის ოსმალთა მიერ შავი ზღვის ნაპირების შეკვრამ, რამაც ვაჭრობა შეუძლებელი გახადა. ყველაზე აუტანელი მარილის ნაკლებობა შეიქნა. ამგვარმა ბლოკადამ მალე მოახრევეინა ქედი დასავლეთ საქართველოს მესვეურებს.

დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების ხელისუფალთა შორის ბრძოლა იქამდე მივიდა, რომ მათ აღარ ეთაკილებოდათ ერთმანეთის წინააღმდეგ ოსმალთა ძალები გამოეყვანათ. ამას, ცხადია, საერთო მტერთან ბრძოლისათვის სავალალო შედეგები მოჰქონდა.

XVI საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს დადიანისა და გურიელის ახალი წინააღმდეგობა წარმოიშვა, რისი მიზეზიც, როგორც ზემოთ აღნიშნული გვქონდა, მათი დასავლეთ საქართველოში ჰეგემონობისათვის ბრძოლა იყო, ხოლო საბაბი კი დადიანთა სახლის მიერ გურიელთა სახლის ქალის შეურაცხყოფა, მისი გაძევება.

გურიელისა და დადიანის ბრძოლა და ამ ბრძოლაში იმერეთის მე-

ფის პოზიცია უფრო ნათელი რომ შეიქნეს, მივყვით მოვლენათა მს
ვლელობას.

ოდიშის მთავრის, ლევან I დადიანის (1533-1572 წწ.) ვაჟის, გიორგის ცოლად ჰყავდა როსტომ I გურიელის ქალი. როსტომის გარდაცვალების შემდეგ მან ეს ქალი გააგდო და თავის ბიძას, ბათულისა წაართვა ცოლი. შეურაცხყოფილმა გიორგი II გურიელმა (1564-1583 წწ.) წყენა არ შეიმჩნია და მცირე ხნის შემდეგ ლევანის ასული ითხოვა ცოლად. ცხადია, გურიელის ეს ნაბიჯი შურისძიებისათვის იყო გამიზნული. მცირე ხნის შემდეგ მან ლევანის ქალი გააგდო. იმერეთის მეფემ, გიორგიმ, გაიგო თუ არა მომხდარი ამბავი, გურიელს დაუმოყვრდა და აშკარად მის მხარეს დადგა. იანეთთან ბრძოლაში დადიანი დამარცხდა, მაგრამ ქიშპი ამით როდი დამთავრებულა. გამარჯვებულმა მოკავშირეებმა „იწყეს შურობად და ლაშქრობად დადიანისა და ვერ ეძლო წინააღმდეგობა მათი დადიანისა“ (ბერი ეგნატაშვილი). მეფემ და გურიელმა ოდიში მოაოხრეს. შეჭირვებულმა დადიანმა, „ღონედ უძღურებისა თვისისა“ სულთანს მიმართა დახმარებისათვის და 1557 წელს სტამბოლს ჩავიდა.

ლევან I დადიანის ოსმალეთში ყოფნის შესახებ ცნობებს დასავლეთეევროპული წყაროები გვაწვდიან. 1557 წლის ახლო ხანებში სტამბოლში იმყოფებოდა უნგრეთის მეფე ფერდინანდის ელჩი ანთალ ვერანჩიჩი და მისი თანმხლები ფერენც ზაი. 1557 წლის 16 თებერვალს ანთალ ვერანჩიჩი იტყობინებოდა, რომ სტამბოლში მოელოდნენ ოდიშის მთავარს სამასკაციანი ამალით. უნგრელი დიპლომატის ცნობით, ლევან I დადიანს უთხოვნია ფლოტი ოსმალეთის მთავრობისაგან მეზობლების წინააღმდეგ. ამასვე ადასტურებს ვერანჩიჩის თანმხლები ავგერიუს გისლენიუს ბუსბეკი. იგი აღნიშნავს, რომ დადიანმა რამდენიმე გემი ითხოვა მეზობლების წინააღმდეგ და ნებაყოფლობითი ხარკი იკისრა, თუ სულთანი სულეიმანი შეასრულებს მის ამ სურვილს. ვერანჩიჩი და ბუსბეკი საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან ოდიშის ეკონომიკური ვითარების შესახებაც. ლევან I დადიანის სტამბოლში ყოფნას იხსენიებს ასევე ვენეციის ბაილო მარინო კავალი 1560 წლის მოხსენებაში.

ლევან I დადიანის ეს ვიზიტი ოსმალეთის მთავრობამ სათანადოდ შეაფასა. მას სახმელეთო ჯარებით დაეხმარნენ. ამის შესახებ უკვე ქართული წყაროები გვატყობინებენ: „შემწე ეყო სულთანი დადიანსა და მისცა ჯარი აზრუმისა და ტრაპიზონისა. წარმოვიდნენ და დაბანაკდნენ სატყეველას“. გიორგი გურიელი შეაშფოთა დადიანის გაძლიერებამ და მასთან შეთანხმება სცადა. მან თხოვა დადიანს, „რა-

თა ზავ-ჰყონ და არა მოუოხრონ ქვეყანა“. დადიანმა თავისი ქალის/ გაშვებისათვის სისხლად 10000 დრაჰკანი მიიღო და სამთავროს დააბრუნა. ქალის/ გაშვებისათვის

საქმის ასე შემოტრიალება გიორგი მეფეს ცხადია, არ ესიაომენა. მან დადიანის მომხრის, ჯავახ ჭილაძის დასჯა მოიწადინა და მოაკვლევინა კიდეც იგი. მომხდარმა ფაქტმა დადიანი და გურიელი უფრო შეაკავშირა. მათთან გიორგი იმერეთის მეფემ ვერაფერი გააწყო და მოკავშირეებმა საჭილაძეო მამული თვითონ გაიყვეს.

1572 წელს ნადირობის დროს ლევან I დადიანი დაიღუპა. სამთავრო ტახტზე გიორგი ლევანის ძე ავიდა.

იმერეთის მეფემ ახალი მთავრის გადმოსაბირებლად მომენტი ხელსაყრელად მიიჩნია და დაუმოყვრდა მას: დადიანის და შერთო თავის ვაჟს, ზაგრატს. გიორგი გურიელი უქმად არ დამჯდარა. მანაც კონტრაზომები მიიღო, თავისი და შერთო მთავრის უმცროს ძმას, მამიას. ამის შემდეგ გურიელი გიორგი დადიანს მიუხდა ზუგდიდში, დაამარცხა და აფხაზეთში განდევნა იგი. სამთავრო ტახტი მამიამ მიიღო.

იმერეთის მეფე გიორგი შეურიგდა მამიას გამთავრებას. გიორგი დადიანს სხვა არაფერი დარჩენოდა, „იშოვნა ლაშქარი აფხაზეთისა, ჯიქისა და ჩერქეზისა“ და სამთავროს დასაბრუნებლად გამოეშურა. გურიელმაც „ათხოვა ლაშქარი სიძესა თვისსა მამიას და შეიბნენ. კუალად გაემარჯუა მამიას და გაექცეს გიორგი დადიანი“ (ვახუშტი).

დადიანმა რაკი შეიარაღებული ძალით ვერაფერი გააწყო, მოლაპარაკება არჩია და იმერეთის მეფეს ევედრა შემწეობას. გიორგი მეფემ „პირი მისცა შუელისა“ და თავის მხრივ გიორგი გურიელთან დაიწყო მოლაპარაკება. აღმოჩნდა, რომ გურიელს არაფერი ჰქონდა საწინააღმდეგო გიორგი დადიანის სამთავრო ტახტზე აღდგენისა, მხოლოდ მის მიერ სისხლად მიცემულ 10000 დრაჰკანს მოითხოვდა: „ვითარცა განუტევე დაჲ მისი და მივეც სისხლი, აგრეთვე მანცა განუტევა დაჲ ჩემი, მომცეს ნასისხლი ჩემი და მე... ვყო იგი დადიანადვე“ (ვახუშტი).

გიორგი დადიანმა დაუბრუნა გურიელს 10000 დრაჰკანი, მაგრამ რაკი თანხა ხელთ არ ჰქონდა, გირაოდ ხოფი დაუთმო. მას ცოლად შერთეს გიორგი იმერეთის მეფის ცოლისდა, ჩერქეზის ქალი. მამია დადიანმა უფროსი ძმა ცნო მთავრად: „რადგან უფროსი ძმა არის, მისი წესია დადიანობა და მანცა დაანება“ (ბერი ეგნატაშვილი).

როგორც ვხედავთ, გიორგი გურიელის მთავრობისას, გურიის სამთავრომ დიდ წარმატებებს მიაღწია ოდიშთან ბრძოლაში.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის ისტორიის ეს ეპიზოდი შესანიშნავად ავლენს ეპოქის ხასიათს. მთელი ჯაჭვი შინაფეოდალურ ბრძოლებისა და ინტრიგებისა, რომლებიც ზემოთ განვიხილეთ, ტიპიურია დასავლეთ საქართველოსათვის მთელი გვიანშუასაუკუნეების მანძილზე.

ამავე ხანებში საერთაშორისო სარბიელზე ახალი მოვლენები მწიფდებოდა. ოსმალეთის ძირითადი მეტოქე ამიერკავკასიაში, ირანი შინაშლილობის ასპარეზად ხდებოდა. ოსმალეთმა ხელსაყრელი მომენტი ისარგებლა და 1578 წელს ახალი ომი წამოიწყო ამიერკავკასიის დასაპყრობად, რითაც დაარღვია ამასიის ზავი და უგულვებელპყო ირანის „უფლებები“ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაზე. ოსმალეთის მთავრობამ წერილებით მიმართა ოდიშისა და გურიის მთავრებს, იმერეთისა და კახეთის მეფეებს, რათა მათ მონაწილეობა მიეღოთ ამ ომში ირანის წინააღმდეგ. ოსმალეთის მიზანი იყო ირანის „კუთვნილი“ მიწების დაპყრობა და საქართველოსა და ამიერკავკასიის სხვა ქვეყნებში მტკიცე საყრდენის შექმნა. ოსმალთა ჯარების სერასქერად დაინიშნა ცნობილი ნიჭიერი სარდალი ლალა მუსტაფა ფაშა. ოსმალო სერასქერმა სასტიკი დამარცხება აგემა ირანის არმიას ჩრდილის (ჩილდირის) ტბასთან 1578 წლის 9 აგვისტოს და მესხეთის დაპყრობას შეუდგა. სამცხელი წარჩინებულების ნაწილი თვითონ მიუვიდა სერასქერს, რამაც მას გაუადვილა დასახული ამოცანა. მესხეთიდან ოსმალები ქართლში გადავიდნენ და თბილისიც აიღეს.

სულთანმა იმავე წელს დასავლეთ საქართველოს დაპყრობაც გადაწყვიტა. ოსმალეთის ფლოტი, რომელსაც ამირბარი კილიჩ ალი ფაშა სარდლობდა, საქართველოსაკენ გამოემართა. ოსმალო დესანტმა ქვეყნის დაპყრობა ვერ მოახერხა, მაგრამ რიონის შესართავში შევიდა და ფოთში სიმაგრე ააგო. მოგვიანებით ლამბერტი წერდა: „ფაზისი ზღვას შეერთვის ორი ტოტით. ამ ტოტებს შორის არის კუნძული, რომელზედაც თურქებმა 1578 წელს ციხე ააგეს. ამის მიზეზი ის იყო, რომ იმ ხანებში თურქეთის სულთანი ამურატი (მურად III, ი. ა.) ომობდა ირანელებთან. მან აიღო თბილისი და აპირებდა გზა გაეხსნა თავისთვის და დაეჭირა ამ გზის გასაღები, ქალაქი ქუთაისი, რათა ჯერ ზღვით და მერე ფაზისით ჩქარა და ნაკლები ზარალით გაეგზავნა თავისი ჯარები ირანისაკენ. ამ განზრახვით გაგზავნა თავისი გაღერები ფაზისში“. ქვეყნის სიღრმეში შესული კილიჩ ალი ფაშა ენერგიული წინააღმდეგობის გამო იძულებული შეიქნა გაბრუნებულიყო და მხოლოდ ციხის აგებით დაკმაყოფილდა.



ოსმალთა წარმატებებმა შეაშფოთა ირანის კარი. შაჰმა გააღწიეს ტა ალამუთის ციხეში ტყვედ მყოფი სიმონ I ლუარსაბის ძე სუფლებინა და გამოეყენებინა იგი ოსმალთა წინააღმდეგ. სიმონის როლი სამშობლოშიც კარგად ესმოდათ. ამიტომ იყო, რომ როდესაც სიმონი „თბილისის მიდამოებს მიაღწა, იქაური უსჯულოები და აზნაურები მისი დროშის ქვეშ შეიკრიბნენ, ისლამის ლაშქარს გზა გადაუღობეს და დიდი ნავნები მიაყენეს სარდალ მუსტაფა ფაშას“ (შერეფნან ბითლისი).

მიუხედავად მთელი უბედურებისა, რაც ლალა მუსტაფა ფაშამ საქართველოს მიწა-წყალსა და მოსახლეობას დააწია, ოსმალთა მიზანი შეუსრულებელი დარჩა, თუმცა მათ წარმატებასაც მიაღწიეს. სამცხე-საათაბაგოს ნაცვლად, 1579 წელს ჩილდირის საბეგლარბეგო შეიქმნა.

1580 წელს დანიშნა ოსმალთა ლაშქრის ახალი სერასქერი სინან ფაშა. მან თბილისის ბეგლარბეგად დანიშნა გამაჰმადიანებული ქართველი ბატონიშვილი იუსუფ სინან ფაშა (მამია). გარკვეულია, რომ ეს მამია უნდა ყოფილიყო იმერეთის მეფის გიორგის ვაჟი. მას, როგორც ჩანს, ჯერ ლალა მუსტაფა ფაშა შეპირებია თბილისის ბეგლარბეგობას, მაგრამ ეს დაპირება არ შეუსრულებია. მ. სვანიძე სამართლიანად შენიშნავს: „ის გარემოება, რომ ქართლის (თბილისის) ბეგლარბეგად დანიშნულ იქნა გამაჰმადიანებული საქართველოს სამეფო გვარის წარმომადგენელი და არა თურქი მოხელე, ნიშნავს ოსმალეთის უკან დახევას და დათმობას, მაგრამ მეორე მხრივ, ამით სულთანს თიშავდა მის წინააღმდეგ მებრძოლ ძალებს, უპარისპირებდა რა ერთიმეორეს სიმონ ქართლის მეფესა და იმერეთის მეფეს გიორგის“.

ის ფაქტი, რომ ოსმალთა ჩანაფიქრი სწორი იყო, ორიოდღე წლის შემდეგ დამტკიცდა.

1582 წელს დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს სტამბოლიდან ებრძანათ დახმარება გაეწიათ თბილისის ოსმალური გარნიზონის საშველად მიმავალი დიარბეჭირის ბეგლარბეგ ჰადიმ ჰასან ფაშასათვის, არზრუმის ბეგლარბეგ მეჰმედ ფაშასა და ჩილდირის ბეგლარბეგ მუსტაფა ფაშასათვის.

პოლიტიკურმა გათიშულობამ თავისი როლი კვლავ შეასრულა. „შემოიკრიბნა გიორგი მეფემან სპანი და მოიყვანა დადიანი გურგიელიცა სპითა მათითა, ვინაითგან აქვნდათ ერთობა და ბრძანებულიცა იყო ხონთქარისა. მიუხდნენ შიდა ქართლს, ვერა სადა ჰპოვნეს ხიზანი და დასწვენ სრულიად გაღმართ-გამოღმართნი“ (ვახუშტი).

1582 წელს, ქართლში ლაშქრობის შემდეგ, გარდაიცვალა გიორგი



დადიანი და გადადიანდა მამია. გიორგი დადიანს დარჩა მცირეწლოვანი ვაჟი შვილი, კანონიერი მემკვიდრე ლევანი. გიორგი გურთიყვანის „არა დასცხრა“ გარდაცვლილი გიორგი დადიანის „შურისგებად“, მოატაცებინა მცირეწლოვანი ლევანი და ციხეში დაამწყვდია. ყრმა ლევანმა ველარ გასძლო ტყვეობაში, გალავნიდან გადმოვარდა და გარდაიცვალა. ვახუშტის აზრით, ეს ბოროტმოქმედება გურთიყვანის მამია დადიანის განზრახვით ჩაიდინა. მართლაც, მიზანშეწონილია ვიფიქროთ, რომ ლევანის დატყვევებაც და გალავნიდან „გადმოვარდნაც“ წინასწარ მოფიქრებული აქტი იყო. მამია დადიანს, ცხადია, არაფრად ებიტნავებოდა სამთავრო ტახტის კანონიერი მემკვიდრის, ლევანის არსებობა, რომელიც ადრე თუ გვიან მამისეულს მოითხოვდა და შეიძლებოდა იგი ტახტიდანაც ჩამოეგდო.

მამია დადიანი ამაზე როდი შეჩერებულა. თუმცა ძმისწულის დაღუპვაში თვითონაც წვლილი მიუძღოდა, გურთიყვანის წინააღმდეგ საბაბი იშოვა და მის წინააღმდეგ გაილაშქრა. გიორგი დადიანის დროს გაძლიერებული გურთიყვანის სახლის დასუსტება იყო ძირითადი მიზანი, რომელსაც ოდიშის ახალი მთავარი ამ ლაშქრობით ესწრაფვოდა. მან მართლაც მიაღწია სამხედრო წარმატებას და აიძულა გიორგი გურთიყვანი სტამბოლს გახიზნულიყო. ამის შემდგომ მამიამ მოიყვანა „ტომი გურთიყვანი ვახტანგ“ და მთავრად დასვა. ამ აქტმა ოდიშის მთავარი გააძლიერა და გურია, რომელსაც მამია დადიანის მიერ დასმული მთავარი მართავდა, დადიანთა სახლის მორჩილი გახადა.

1585 წელს გიორგი იმერეთის მეფე გარდაიცვალა და ტახტზე მისი შვილი, ლევანი ავიდა, სიკვდილამდე გიორგი მეფემ შეიპყრო და ციხეში გამოკეტა თავისი ძმა კონსტანტინე და ძე მისი როსტომ, რათა ისინი მცირეწლოვან ლევანს სამეფო ტახტში არ შესცილებოდნენ. ლევანის გამეფების შემდეგ კონსტანტინემ ციხიდან თავი დაიხსნა და მამიას დაემხრო. მან შესძლო დაეპყრო მამიას წინააღმდეგ დაიწყო მოქმედება. მან შესძლო დაეპყრო „რიონის აღმოსავლეთი კერძონი“. ლევანმა დაიმოყვრა ოდიშის სამთავრო სახლი, ცოლად შეირთო მთავრის ქალი მარეხი და მამია დადიანის თანადგომით ბიძის წინააღმდეგ გაილაშქრა. კონსტანტინე დამარცხდა და „მიუხვანეს სკანდა, კაცხი და სრულიად არგვეთი“. ბიძა-ძმისწულის კონფლიქტი იმით დასრულდა, რომ კონსტანტინეს საუფლისწულო მამულები გამოუყვეს.

სტამბოლს გაქცეული გიორგი გურთიყვანი უქმად არ ყოფილა. მართალია, ვახტანგ გურთიყვანის სიცოცხლეში ვერაფერი გააწყო, მაგრამ 1587 წელს, ვახტანგის გარდაცვალების შემდგომ, გონიიდან შემოვი-

და ოსმალთა ჯარით, სამთავრო დაიბრუნა და კვლავ ბრძოლას შეუდგა პირველობისათვის.

მამია დადიანის გაძლიერება და მისი გავლენა იმერეთის მეფე ლევანზე, არ მოსწონდათ იმერეთის თავადებს, რომელთაც სიმონ ქართლის მეფეს მიმართეს და იმერეთის დაქვერა შესთავაზეს. სიმონი ცდილობდა საერთო-ქართული ინტერესებისათვის გამოეყენებინა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა წინააღმდეგობანი და შეეერთებინა ეს მხარე თავისი სამეფოსათვის, დასავლეთ საქართველოში შეჭრისათვის სათანადო საბაზი მას ჰქონდა (ქართლის მოოხრება დასავლეთ საქართველოს მესვეურთა მიერ 1582 წელს). თვით იმერეთის შიგნით ნიადაგი მოსინჯული იყო. დადიანის გაძლიერებით უკმაყოფილო აბაშიძეები, ჩხეიძეები, წერეთლები და სხვანი მის მომხრეობაზე დებდნენ თავს. უკეთესი მომენტის შერჩევა ძნელი იყო. სიმონმა ლაშქარი შეკრიბა და იმერეთს გადავიდა.

კონტროლების მიღება სცადა იმერეთის მეფე ლევანმაც, მაგრამ დადიანმა და გურიელმა ერთმანეთის მტრობის გამო მას დახმარებაზე უარი განუცხადეს. ლევანმა შეჰყარა ჯარი და დაბანაკდა გოფანთოს. ბრძოლა იმერეთის მეფის მარცხით დასრულდა. იგი იძულებული შეიქნა ლეჩხუმს გახიზნულიყო. სიმონმა იმერეთი დაიკავა, წარჩინებულ თავადებს მძევლები ჩამოართვა და ქართლს გაბრუნდა.

ლევან იმერთა მეფემ, რაკი სიმონი ქართლში დაიგულა, ძალები შეკრიბა და კვლავ გამეფდა. იგი ძალზე უკმაყოფილო იყო მამია დადიანისა, რომელიც არ დაეხმარა მას სიმონის წინააღმდეგ ბრძოლაში და მომენტს ელოდა მასთან ანგარიშის გასასწორებლად. მამიამ დაასწრო მეფეს, ჯარი შეკრიბა და ქუთაისს დაეცა. ბრძოლა ლევანის დამარცხებითა და დატყვევებით დასრულდა. ტყვე მეფე, თავისი სიძე, მამია დადიანმა შხეფის ციხეში გამოკეტა; სადაც იგი მალე გარდაიცვალა კიდევ.

მამია დადიანმა იმერეთის ტახტზე ლევანის ბიძაშვილი როსტომ კონსტანტინეს ძე აიყვანა. ისედაც გაძლიერებული დადიანის კრეატურის იმერეთის ტახტზე დასმა კიდევ უფრო ზრდიდა მის გავლენას დასავლეთ საქართველოში. ცხადია, ამ აქტს გიორგი გურიელი ვერ შეურიგდებოდა. ამიტომაც, მოიშველია რა ოსმალები, გიორგი გურიელმა ქუთაისი აიღო, როსტომი გადააყენა და ტახტზე მისი ბიძაშვილი ბაგრატ თეიმურაზის ძე აიყვანა.

როგორც ვხედავთ, დადიანისა და გურიელის ურთიერთბრძოლაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა სამეფო ტახტზე სასურველი კანდიდატის გაყვანამ მიიღო. ცხადია, დასავლეთ საქართველოში ჰეგემონიას

ის მოიპოვებდა, ვისი გავლენის ქვეშაც იმყოფებოდა იმერეთის ტახტი/ქართლის მეფე სიმონი იმერეთის ქართლის სამეფოსთან მისი მხარეზეა ბას ცდილობდა და ამდენად, ტახტის არცერთი მძიებელი არ აძლევდა ხელს. დადიანის ან გურიელის გავლენის კიდევ უფრო გაზრდა, როგორც ჩანს, არც იმერელ დიდებულებს სურდათ და სიმონს თხოვეს საქმეში ჩარეულიყო. სიმონმა ბაგრატიის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ბაგრატი ქუთაისის ციხეში გამაგრდა, მაგრამ ამით საქმეს ვერ უშველა: იმერეთის დიდებულები სიმონს მიემხრნენ. მან ქუთაისის ციხე აიღო, ბაგრატი გამოიყვანა, შიგ თავისი რაზმი ჩააყენა და კვლავ ქართლში დაბრუნდა.

XVI საუკუნის 60-90-იანი წლების დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის ამ მოკლე მიმოხილვიდანაც ჩანს, თუ რა მძიმე საგარეო და საშინაო მდგომარეობაში იყო საქართველოს ეს კუთხე. ქვეყნის წინაშე მეტად რთული პრობლემები იდგა. ოსმალური აგრესიის წინააღმდეგ ძალთა კონსოლიდაციის ნაცვლად შინაომები მძვინვარებდა. ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ დასუსტებას მორალური დეგრადაცია მოჰყვა: „ქამებთა ამათ შინა, ვითარცა ვიხილავთ, იქნა განტევება ცოლთა, კვლა კაცთა და იღუმალ ტყვის სყიდვა და უჯერონი სჯულისა ზედა მრავალნი იმერეთსა შინა“ — წერდა მოგვიანებით ვახუშტი.

1590 წლის ახლო ხანებში მამია დადიანი გარდაიცვალა. სამთავრო ტახტზე მანუჩარ დადიანი ავიდა. ოდიშის ახალმა მთავარმა, რა თქმა უნდა, დადიანთა კანდიდატის, როსტომ კონსტანტინეს ძის მხარე დაიჭირა, აიღო ქუთაისი და ტახტზე აღადგინა იგი. იმერეთის დიდებულებმა კვლავ სიმონს მოუხმეს. სიმონმა ჯარი შეკრიბა და კარგად შეიარაღებულმა, როსტომის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ვახუშტის ცნობით: „გამოილაშქრა ძალითა დიდითა, ზარბაზნებითა და აღკაზმულობითა სპათათა, გარდმოავლო ლიხი, მიერთნენ კვალად იმერნი“. როსტომმა შეტევას ვერ გაუძლო და ოდიშს გადავიდა დადიანთან. ქართლის მეფემ გადაწყვიტა ოდიში დაელაშქრა და თვით როსტომი ეგდო ხელთ. „წარვიდა მეფე სვიმონ ოდიშზედა, ჩავიდა და დადგა ოფშქვტს დიდებითა დიდითა და ძალითა მრავლითა“. მიუხედავად გარეგნული ძლიერებისა, სიმონს თავისსავე ჯარში საკმაო მტერი ჰყავდა. ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, ისინი მეფეს ატყუებდნენ, დადიანი გეახლებო, ხოლო „დადიანსა სწერდნენ — თავს დაგვესხითო, არ შემოგებმებითო“.

ოფშქვითში დაბანაკებულ სიმონს დადიანის მოციქული მოუვიდა.

დადიანი თხოვდა მას: „შეირიგე როსტომ და მეც შენად ყმად ვიქნე-
ბი, ამას იმერეთი დაანებე და დაგვიმონე და დაგრჩევა ქვეყნისა და
მონს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი საბოლოოდ გადაეჭრა იმერეთ-
ის სამეფოს საკითხი და ამიტომაც დადიანს უარი შეუთვალა. მანუჩარ
დადიანმა შემოიკრიბა ჯარი, მოვიდა ოფშქეთს და გარიჟრაჟზე სი-
მონის ჯარს შეუტია. ამ ბრძოლაში სიმონმა მძიმე მარცხი განიცადა:
დაკარგა მეომართა დიდი ნაწილი, თოფები, ზარბაზნები და რაც მთა-
ვარია, იძულებული შეიქნა სამუდამოდ ხელი აეღო იმერეთზე, მისი
შეერთების გეგმაზე. ამდენად, კრახით დამთავრდა საქართველოს გა-
ერთიანების კიდევ ერთი ცდა.

როსტომ კონსტანტინეს ძემ კვლავ დაიკავა იმერეთის სამეფო ტა-
ხტი.

ამ ბრძოლაში გამარჯვებამ ოდიშის მთავარი მეტად გააძლიერა.
მან შესძლო გარკვეული უპირატესობის მოპოვება და იმერეთის სა-
მეფოზეც გაავრცელა თავისი გავლენა. იმერეთის მეფე როსტომი,
რომლის რესტავრაციაც მოხდა ტახტზე, დადიანთა სახლის კანდიდატი
იყო. ცხადია, იგი მხარს უჭერდა ოდიშის მთავარს.

ოსმალური აგრესია კი ამ დროს თავისას აკეთებდა. ისინი ენერ-
გიულად უტევდნენ შავიზღვისპირეთის ქალაქებს, იძენდნენ მომხრ-
ეებს, აგრცელებდნენ ისლამს და რაც ყველაზე უარესი იყო, აქეზებ-
დნენ ტყვეთა სყიდვას.

შინაომების შედეგად სასტიკად ზარალდებოდა მოსახლეობა, რო-
მლის ზურგზეც გადადიოდა საშინაო და საგარეო ომების მთელი სი-
მძიმე. ყოველივე ამან რთულ ეკონომიკურ ვითარებამდე მიიყვანა ეს
მხარე. დასავლეთ საქართველოს სხვა ერთეულებთან შედარებით
XVI საუკუნის მიწურულს უკეთესი პირობები მეურნეობისათვის შე-
ექმნა ოდიშს, რომელიც ნაკლებად განიცდიდა აოხრებას. ამან დაუ-
დო საფუძველი მის შედარებით უმჯობეს ეკონომიკურ შესაძლებლო-
ბებს XVII საუკუნის დამდეგს.

ლევან II დადიანი სამთავრო ტახტზე. პირველი წლები

XVII საუკუნის I ნახევრის ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური ის-
ტორია, როგორც ს. კაკაბაძე მართებულად შენიშნავდა, გადახლართ-
ული იყო ლევან II-ის პირად და საოჯახო ცხოვრების ფაქტებთან.

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდი თითქმის მთლიანად თავსდება მისი ზეობის წლებში. ბუნებრივია, ეპოქის სწორი თვალთ დასანახად ეს „პირადი და საოჯახო ცხოვრების ფაქტები“ გათვალისწინებული უნდა გვქონდეს. ამიტომაც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ვაჩვენოთ ლევან II დადიანის ბიოგრაფიის ზოგიერთი მომენტი, გავარკვიოთ მისი დაბადების თარიღი და სხვ., მითუმეტეს რომ ამ საკითხებზე მკვლევართა შორის აზრთა ერთიანობა არაა.

ლევან II დადიანი, ოდიშის მთავარი, რომლის დროსაც მისმა სამთავრომ მიაღწია „მანამდე არნახულსა და შემდეგში აღარ განშორებულს ძლიერებას“ (ს. ჯანაშია), იყო ძე მანუჩარ დადიანისა და ნესტან-დარეჯან კახთა ბატონიშვილისა. ასე რომ, დადიანთა ხელისუფლების მემკვიდრე დედის მხრივ კახეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლის სისხლისა იყო.

წყაროები, რომლებიც გვიამბობდნენ მთავრის ბავშვობისა და სიყმაწვილის პირველი წლების შესახებ, არ შემოგვრჩენია, ხოლო რაც შეეხება მისი დაბადების, სამთავრო ტახტზე ასვლისა თუ სხვა ჩვენთვის საინტერესო თარიღებს, წყაროები განსხვავებულ ცნობებს გვაწვდიან. გავეცნოთ მის მშობლებს, იმ გარემოს, რომელშიც ლევანი აღიზარდა; იმ პირობებს, რომელთაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიეს მისი, როგორც პიროვნებისა და სახელმწიფო ხელისუფლის ჩამოყალიბებაზე.

ლევან II დადიანის მამას, მანუჩარ დადიანს ჩვენ ვიცნობთ წინა თავიდან, სადაც საუბარია მის ბრძოლაზე ქართლის მეფე სიმონთან, რომელიც ოფშქვითთან მოხდა და სიმონის მარცხით დასრულდა. ისიც აღნიშნული გვქონდა, რომ სწორედ ამ ბრძოლამ „დაავიკრიგინა“ დასავლეთ საქართველოს მესვეურთა ურთიერთქმედებაში და ოდიშს ანგარიშგასაწევი პოლიტიკური წონა მოუპოვა. მანუჩარ დადიანი, მართალია არ თამაშობდა დასავლეთ საქართველოში ისეთ როლს, როგორსაც შემდეგში მისი პირმშო ლევანი, მაგრამ საკმაოდ გამჭრიახი პოლიტიკოსი იყო. მის დროს სამთავროს რაიმე მნიშვნელოვანი ახორება არ განუცდია და უნდა ითქვას, რომ არც თვითონ გამოსულა მეზობლების წინააღმდეგ. ეს მაშინ ასეც უნდა ყოფილიყო: გურიას, შედარებით დასუსტებულს, ჯერჯერობით არ ჰქონდა რევანშის სურვილი, ხოლო იმერეთის ტახტზე მანუჩარისადმი კეთილად განწყობილი მეფეები ისხდნენ. ვახუშტი საგანგებოდ აღნიშნავდა კიდევ, რომ ამ პერიოდში „იყო მშვიდობა სამთა ამათ შორის მეფისა, დადიანისა და გურიელის თანა“.

ღედა ლევან II დადიანისა იყო ნესტან-დარეჯან ბატონიშვილი,

კახეთის ცნობილი მეფის, ალექსანდრე II-ის (1574-1605 წწ.) ქალიშვილი. ფრიად საინტერესოა გარემოება, რომელშიც მოხდა მანუჩარ დადიანისა და ნესტან-დარეჯანის დაქორწინება. ამის შესახებ ულ წყაროებს ცნობები არ დაუცავთ. სამაგიეროდ გვაქვს მონაცემები რუსი ელჩებისა. ალექსანდრე კახთა მეფე რუს ელჩებს, კუზმა სოვინსა და ანდრია პოლუხანოვს ატყობინებდა, რომ: «выдал де доч свою замуж за Дадьянского князя и многую свою казну в приданое дал».

ამ დინასტიურ ქორწინებაში თითქოს არაჩვეულებრივი არაფერია, კახეთის მეფე ქალს ათხოვებს დიდი მზითვით ოდიშის მთავარზე, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ნესტან-დარეჯანი შაჰ აბას I-ს სურდა თავის მეუღლედ. ამის შესახებ ისევ რუსი ელჩებისაგან ვიგებთ. 1596 წელს შაჰ აბას I-ს ალექსანდრე კახთა მეფისათვის ელჩად გამოუგზავნია ვინმე ბირიბეი და ცოლად მოუთხოვნია ალექსანდრეს ქალიშვილი. მართალია, რუსი ინფორმატორი ბატონიშვილის სახელს არ გვატყობინებს, მაგრამ უეჭველად საუბარია ნესტან-დარეჯანზე. ბირიბეის შეგებობით შაჰს დიდძალი საჩუქრებიც გამოუგზავნია საპატარძლოსა და სასიამაღროსათვის. ალექსანდრეს, როგორც ჩანს, ემძიმა ქალიშვილის შაჰზე გათხოვება (მისი ვაჟი კონსტანტინეც შაჰს ჰყავდა მძევლად). კახეთის მეფემ სასწრაფოდ გაათხოვა ქალი მანუჩარ დადიანზე და შაჰის მიერ გამოგზავნილი ძვირფასი საჩუქრები მზითვად გაატანა. შაჰის უპასუხოდ დატოვებაც არ შეიძლებოდა და ალექსანდრემ ბოდიშის მოსახდელად კაცი გააგზავნა ისფაჰანს. მეფე შაჰს ატყობინებდა, რომ სანამ თქვენ ჩემთან დამოყვრების სურვილს გამოთქვამდით, ქალი დადიანზე იყო დანიშნული და ნუ გამირისხდებითო. ეს თავისი ბოდიში ალექსანდრეს ძვირფასი საჩუქრებითაც გაუმაგრებია, რომელთა შორის იყო: «аргумаки добрые и шолк сырой и иные поминки выюков до 20».

რუსი ელჩების ეს ცნობა თავისთავად ძალზე საინტერესოა, მაგრამ კიდევ იმითაცაა ღირებულნი, რომ ნესტან-დარეჯანის გათხოვების თარიღს გვაძლევს — 1596 წელს. ეს ისე კი არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სხვა წყაროები არ გვაწვდიდნენ კახელი ბატონიშვილის გათხოვების თარიღს, მაგრამ გვაწვდიან თარიღს არასწორად, ხუთი წლის ცთომილებით, რაც შემდეგ მთელ რიგ გაუგებრობებს იწვევს.

არქანჯელო ლამბერტი გვაძლევს ცნობას, რომ მანუჩარ დადიანის გარდაცვალებისას (1611 წ.) ლევანი 14 წლის იყო. მისი ცნობიდან ჩანს, რომ სამთავროს რეგენტის უფლებებით ბიძამისი, გიორგი ლი-

პარტიანი მართავდა. ლამბერტისეულ ამ მოსაზრებას მკვლევართა უმრავლესობა იზიარებს. მსგავს ცნობას ლამბერტისთან ერთად ვწვდით რუსი ელჩები ფედოტ ელჩინი და პავლე ზახარევი. სანაპიროების ცნობებს, რამდენადაც შესაძლებელია, დეტალებში ჩავწვდებით, ენახოთ რას ამბობს საწინააღმდეგო ცნობა, რომელიც ვახუშტის ეკუთვნის.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით მანუჩარისა და ნესტან-დარეჯანის ქორწინება 1590 წელს მოხდა. „ესე მანუჩარ ეზრახა და ემზახლა კახ-ბატონს ალექსანდრეს და მოიყვანა ასული მისი ნესტან-დარეჯან მზითვითა დიდითა ცოლად და იქორწინა მის თანაო“ — გვეუბნება ვახუშტი. ამავე რიგის ცნობას გვაწვდის ბერი ეგნატაშვილიც. ამ საკითხს ენასკვება საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენი წლისა ავიდა სამთავრო ტახტზე ლევან II დადიანი 1611 წელს; იყო თუ არა იგი მცირეწლოვანი, როგორც ლამბერტი აღნიშნავს და საჭირო იყო თუ არა მისთვის ბიძამისის, გიორგი ლიპარტიანის რეგენტობა. ამ საკითხის გადაჭრა ჩვენ ვცადეთ წერილში „ლევან II დადიანის ბიოგრაფიის ერთი საკითხი“, რომელიც მისი დაბადების თარიღის გამორკვევას ეხებოდა. ჩვენ მაშინ უპირატესობა მივეციტ ქართული წყაროების ცნობებს, კერძოდ დავეყრდენით ვახუშტის, გამოვიტანეთ დასკვნა, რომ ლამბერტისა და მისი მსგავსი ყველა ცნობა მცდარია, რომ ლევანი დაბადებული უნდა იყოს 1591 წელს, მამის გარდაცვალების დროისათვის 20 წლისა იყო და ამდენად არ საჭიროებდა გიორგი ლიპარტიანის რეგენტობას. საქმე ის იყო, რომ არავის უცდია კრიტიკულად განეხილა ვახუშტის ცნობა მანუჩარ დადიანისა და ნესტან-დარეჯანის ქორწინების თარიღის შესახებ, მაშინ როდესაც გაზიარებული იყო მისი გათხოვების თარიღად 1590 წელი და ამავე დროს ლამბერტისეული მოსაზრება, რომლის მიხედვით ლევანის დაბადება 1596-1597 წლებზე მოდიოდა. აქ გამოდიოდა შეუსაბამობა, რადგან ლევანის შობაზე დედამისი გარდაიცვალა. ვახუშტის მიხედვით ეს ამბავი 1591 წელს მოხდა. ამიტომაც ვწერდით ჩვენ, რომ: „თუ ლამბერტის მიხედვით ვიანგარიშებთ, ლევანი დაბადებულია 1598-1599 წწ. განა შესაძლებელია დედა 1591 წელს გარდაიცვალოს (ამას არავინ უარყოფს) და შვილი კი 1598-1599 წლებში დაიბადოს?!“ მხოლოდ მარი ბროსე, ეყრდნობოდა რა ზემომოტანილ რუსულ წყაროებს, მანუჩარისა და ნესტან-დარეჯანის ქორწინებას 1596 წლისათვის დებდა. შემდგომმა ძიებამ ნათელი გახადა, რომ ჩვენთვის საინტერესო ვახუშტისეული თარიღები არ უნდა იყოს სწორი. მაგალითად, ერთ სიგელში, რომელსაც გამომცემელი, ე. თაყაიშვილი 1611-1615 წლე-

ბათ ათარიღებს, აღნიშნულია შემდეგი: „...ტას ერთი კვამლი... ვანდაი
შაფათია მისის... ლევან დადიანის გასაზრდელად სადღეგრძელოდ...
[ლიპ]არტიანს გიორგის სადღეგრძელოდ და ასალო[რძინებლად]“¹⁵⁹⁹

მართალია, დოკუმენტი საკმაოდ დაზიანებულია, მაგრამ ჩვენთვის
საინტერესო აზრის გამოტანა მაინც შესაძლებელია. გიორგი ლიპარ-
ტიანი, სამთავროს რეგენტი, ყმებს სწირავს ლევან დადიანის „გა-
საზრდელად სადღეგრძელოდ“ და თავისი, როგორც იმ მომენტში უმ-
აღლესი ხელისუფლის „ასალორძინებლად“. ამავე რიგისაა სხვა დო-
კუმენტები, რომელთა აქ მოტანის საჭიროება ამჟამად არაა.

არის კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომელიც ლევანის ბიოგრაფიის
ცალკეულ მომენტებს გვამცნობს. ეს დოკუმენტი განეკუთვნება ლევა-
ნის გარდაცვალების შემდგომ ხანას. საუბარია მოსკოვის უძველესი
აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივის № 110 ფონდის 1677
წლით დათარიღებულ საქმე № 3-ზე, თ. ტივაძის მიერ გამოქვეყნებ-
ულზე. ეს დოკუმენტი შეეხება ქართველ აზნაურს, ვინმე მათეს. ეს
მათე, როგორც ჩანს, თვითმარქვია იყო, რუსეთში თავს ბატონიშვი-
ლად, ლევან II დადიანის მემკვიდრე უფლისწულად ასაღებდა. თ.
ტივაძე იმ აზრსაც გამოსთქვამს, რომ იგი შესაძლოა ლევანის უკანო-
ნო შვილი იყო. მათეს შესახებ მასალებიდან ცხადი ხდება, რომ იგი
კარგად იცნობდა საქართველოს და კერძოდ დასავლეთ საქართველოს
პოლიტიკურ ცხოვრებას, ლევან II დადიანის ბიოგრაფიას. მისი ცნო-
ბები მოულოდნელ სიახლეს არ შეიცავენ, მაგრამ მაინც საინტერესო-
ნი არიან. ამჟამად საყურადღებო ისაა, რომ მათეს ცნობების მიხედვ-
ით ლევანი 1594 წელს უნდა დაბადებულიყო. მისი თქმით, ლევან II
დადიანი 63 წლის გარდაიცვალა. თ. ტივაძე ხაზს უსვამს ამ ფაქტს
და შენიშნავს, რომ ლევანის დაბადების თარიღის შესახებ „ქართული
წყაროების მონაცემები რამდენადმე განსხვავდება არამართო მათეს
მონაცემებისაგან, არამედ ერთმანეთისაგანაც“.

მათეს ცნობების დამაჯერებლობა ბევრს ვერაფერს მატებს ლე-
ვანის დაბადების თარიღის გარკვევას და კიდევ უფრო აბუნდოვანებს
ამ საკითხს. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ნესტან-დარეჯანი 1596 წელს უნდა
გათხოვილიყო, როგორც ამას მ. ბროსე ვარაუდობდა. ლევანის და-
ბადება მაშინ 1597 წელზე მოდის და ზედმიწევნით ემთხვევა ლამბე-
რტისეულ ცნობას იმის შესახებ, რომ შამის გარდაცვალების დროი-
სათვის, 1611 წელს, ლევან 14 წლისა იყო.

ამდენად, როგორც ირკვევა, მანუჩარ დადიანისა და ნესტან-დარე-
ჯან ბატონიშვილზე ქორწინება უნდა მომხდარიყო 1596 წელს. მომ-
დევნო, 1597 წელს დაიბადა პირმშო ძე ლევანი, მაგრამ მშობიარობ-



ამ იმსხვერპლა დედამისი, ნესტან-დარეჯანი. „უშვა ნესტან დადიანს/ მანუჩარს წული ლევან, არამედ შობასვე მოკვდა ნესტან-დარეჯანი“ (ვახუშტი).

როგორ წარიმართა ამის შემდგომ ოჯახური ცხოვრება?! გლოვის შემდეგ, ვახუშტის მიხედვით 1592 წელს, ხოლო რუსული წყაროების მიხედვით ანგარიშით 1598 წელს მანუჩარ დადიანმა ცოლად შეირთო ათაბაგის ქალი თამარი, ვახტანგ გურიელის ქვრივი. ეს ის თამარია, რომელიც როგორც გურიელის მეუღლე შემოქმედის მონასტრის წარწერაშია მოხსენიებული. თამარ ათაბაგის ქალს თან მოჰყვა ვაჟი, ქაიხოსრო, ვახტანგ გურიელის ძე. მანუჩარ დადიანსა და თამარს შემდგომ ეყოლათ ვაჟი იოსები (იესე) და ქალი მარიაში, საქართველოს ისტორიაში კარგად ცნობილი მოღვაწე, ქართლის მეფის როსტომის მეუღლე.

ალექსანდრე კახთა მეფე, ნესტან-დარეჯანის მამა, ცხადია, ფრიად დაამწუხრა ქალიშვილის უდროო სიკვდილმა და სთხოვა მანუჩარ დადიანს კახეთში გაეგზავნა მცირეწლოვანი ლევანი. ვახუშტის ქრონოლოგიით ეს ამბავი 1597 წელს მოხდა, როცა ლევანი თითქოს უკვე ექვს წელს იყო მიღწეული. ეს ქრონოლოგია ზემოთ აღნიშნული მიზეზების გამო უკვე აღარ უნდა იყოს გამოსადეგი. მ. ბროსე ფიქრობდა, რომ ლევანი მაშინ უნდა გაეგზავნათ კახეთში, როდესაც მანუჩარმა მეორე ცოლი, ათაბაგის ქალი თამარი შეირთო, ე. ი. დაახლოებით 1598-1599 წლებში.

კახეთის მეფე ალექსანდრე II, ლევანის პაპა, ფრიად ენერგიული, ნიჭიერი და იმდროინდელი საქართველოს მასშტაბებისათვის ძლიერი ხელისუფალი იყო. მას გამჭრიახ პოლიტიკოსად და ქვეყნის მოშენება-მოლონეერებისათვის მოცადინე მეფედ იცნობდნენ. ალექსანდრემ, როგორც ქვეყნის მმართველმა, კახეთის ყოფა-ცხოვრების მრავალ მხარეს დააჩნია თავისი კვალი, მტკიცე ლაგამი ამოსდო მოხელეთა თავაშვებულობას, წესრიგში მოჰყავდა ეკლესია-მონასტრები და ციხეები, იწვევდა ხელოსნებსა და მწიგნობრებს, ხუროთმოძღვრებს. მეფეს კარგად ესმოდა, რომ მხოლოდ იმდროისათვის მოწინავე სამხედრო ტექნიკის გამოყენებით, ლაშქრის შეიარაღების გადახალისებით შეიძლებოდა ირანული და ოსმალური აგრესიის მოგერიება და ამიტომაც თხოვდა ერთმორწმუნე რუსეთს, რომელთანაც მკიდრო დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა, მეზარბაზნე ხელოსნების გამოგზავნას კახეთში, რაც კარგად ჩანს რუსული მასალებიდან.

გავა წლები და ლევან II დადიანის მოღვაწეობა ბევრ რამეში

დაემსგავსება თავისი პაპის ღონისძიებებს სამხედრო-პოლიტიკურ თუ კულტურულ სფეროებში. თავის უფროს ვაჟსაც ალექსანდრეს მემკვიდრეობას ოდიშის მთავარი. მანამდე კი, როდესაც ოდიშის სამთავროს ტახტის მემკვიდრე ლევანი კახეთს გაამგზავრეს, ვითარება იქ მეტად რთული იყო. ლეკები, რომლებიც განუწყვეტლივ ესხმოდნენ თავს კახეთს, მოშენებულ ქვეყანას დაუნდობლად აწიოკებდნენ. ალექსანდრე II ელჩს ელჩზე აგზავნიდა რუსეთში მეფე თევდორე ივანეს ძესთან, შემდგომ ბორის გოდუნოვთან და შამხალის წინააღმდეგ ჯარის გამოგზავნას ითხოვდა. არც ირან-ოსმალეთი ასვენებდა კახეთის მეფეს. მისი ერთი ვაჟი, ერეკლე, სტამბოლს გარდაიცვალა, მეორე კონსტანტინე, შაჰ აბას I-თან იზრდებოდა, როგორც მძევალი. ორცეცხლშუა მოქცეული ალექსანდრე მოქნილი პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა. იგი ირან-ოსმალეთს არ აღიზიანებდა და მათ მორჩილად გამოჰყავდა თავი. შაჰ აბას I-ს კარგად ესმოდა, თუ როგორი „ერთგული“ იყო მისი ალექსანდრე. შაჰმა ისიც კარგად იცოდა, რომ ალექსანდრეს რუსეთთან ჰქონდა კავშირი, მაგრამ ხელსაყრელ მოშენტს უცდიდა. ალექსანდრემაც საუცხოოდ იცოდა, თუ როგორი „სიყვარულით“ და „მოწყალებით“ იყო გამსჭვალული შაჰი მისდამი, ამიტომ ჩუმად მოქმედებდა, რომ შაჰისათვის რაიმე აშკარა საბაზი არ მიეცა.

ამავე ხანებში ალექსანდრეს რუსეთთან კავშირით უკმაყოფილო ოსმალეთმაც თავი წამოჰყო.

არეულობა სუფევდა სამეფო კარზეც. ორი უფლისწული, დავითი და გიორგი ერთმანეთს ტახტს ეცილებოდნენ. ტახტზე კი ალექსანდრე იჯდა, ჯერ კიდევ ჭარბაგი კაცი და დათმობას როდი აპირებდა. მოხდა ისე, რომ ალექსანდრე მძიმედ გახდა ავად, რამაც ძმებს შორის ქიშპი კიდევ უფრო გაამძაფრა. დავითმა აიძულა ალექსანდრე, ავადმყოფობისაგან უკვე გამოკეთებული, სამეფო ტახტი მისთვის დაეთმო, თვითონ გადამდგარიყო და ბერად აღკვეცილიყო. მანვე დააპატიმრა გიორგი ბატონიშვილი და ციხეში გამოკეტა, ხოლო მისი მომხრეები ჭოეთის ციხის კედლებიდან გადმოაყრევინა. ეს ამბავი დაახლოებით 1601—1602 წლებში მოხდა.

ბუნებრივია, ასეთი არასტაბილური ვითარების დროს ცოტა ვინმე თუ მოიცილიდა ოდიშის ტახტის მემკვიდრისათვის. ალბათ ეს გაითვალისწინა მანუჩარ დადიანმა, როდესაც იგი უკან წაიყვანა. „არამედ შემდგომად იხილა რა დადიანმა მანუჩარ კახეთს დავითისაგან საქმე იგი, მოითხოვა ძე თვისი ალექსანდრესაგან. ამან წარმოუვლინა და

მოვიდა მამისა თანა ლევან... მაშინ იყო ლევან წლისა იგ(13) და მანუჩარა მანუჩარ ხილვითა მისითა“ (ვახუშტი).

აქ ვახუშტი ძირითადად ალბათ სწორად გადმოსცემს ამბავს, მაგრამ ლევანის ასაკის განსაზღვრაში მას ვერ დავეთანხმებით, როგორც როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მას ქრონოლოგიური შეცდომა აქვს დაშვებული. განსხვავებულ ცნობას გვაწვდის ლევანის ოდიშში დაბრუნების შესახებ ბერი ეგნატაშვილი: „ხოლო მოკულდა დადიანიცა მანუჩარ და ჰყვა მას ძე ერთი სახელად ლევანი, ნაშობი კახის ბატონის ქალის ნესტან-დარეჯანისაგან. და ეს წარმოეყვანა კახეთს ბატონს ალექსანდრეს, პაპასა მისსა და გაეზარდა. და რაჟამს მოკულდა მანუჩარ დადიანი, გამოგზავნეს ოდიშართა კაცი და სთხოვეს იგი და წარიყვანეს, მოიყვანეს და მუნ დადიანად დასვეს“.

ამ ცნობის მიხედვით, როგორც ვხედავთ, ლევანი კახეთიდან მამის სიკვდილის შემდეგ წამოიყვანეს. მანუჩარი, როგორც ცნობილია, 1611 წელს გარდაიცვალა. მანამდე, 1605 წელს, მოკლული იქნა ალექსანდრე კახთ ბატონი და თუ ოდიშის მთავარმა დავითის მიერ მოწყობილი გადატრიალების დროს არ წაიყვანა ლევანი უკან, ამას აუცილებლად გააკეთებდა ალექსანდრეს მოკვლის შემდგომ. ამიტომაც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბერი ეგნატაშვილის ცნობა არ უნდა იყოს სწორი. სხვა წყაროები არ ადასტურებენ მის აზრს. აქედან გამომდინარე, მამის სიკვდილის დროისათვის ლევანი ოდიშში უნდა ყოფილიყო.

კახეთში ყოფნის დროს ლევან II იმდენად უწლოვანი იყო, რომ არა გვეგონია მას იქ რაიმე განათლება მიეღოს. ძირითადი განათლება, რასაც იმ დროისათვის აძლევდნენ წარჩინებულებს და განსაკუთრებით კი სამეფო და სამთავრო სახლების ჩამომავლებს, მას ოდიშში უნდა ჰქონდეს მიღებული.

ოდიშის სამთავრო კარი ქართული კულტურის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცენტრს და განათლების კერას წარმოადგენდა. ამის დასტურია თვით ლევან დადიანისა და მისი დის, მარიამის კულტურული სახე. ისინი XVII საუკუნის ქართული კულტურის დიდ მოამაგეებად ხომ სწორედ აქ, ოდიშის სამთავრო კარზე ჩამოყალიბდნენ. „ვეფხისტყაოსანი“, „ვისრამიანი“, სარაინდო რომანები, „ქართლის ცხოვრება“, მდიდარი სასულიერო ლიტერატურა, ქართული ხუროთმოძღვრება და ოქრომჭედლობა — აი, ის ინტერესები, რომელთა განვითარებას ლევან II-ემ და მისმა დამ დიდი ენერგია და სახსრები შეაღიეს. ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ ლევანი იმ დროისათვის ჩინებულ ქართულ განათლებას მიიღებდა. იგი უეჭველად შეისწავლიდა სასულიერო და საერო ლიტერატურას, ისტორიას, ასტრონომიას.

ლამბერტი აღნიშნავს, რომ ლევანი განვითარებული იყო „ყველა იმ ვარჯიშობაში, რომელიც შეეფერებოდა მთავარს“.

ამ „ვარჯიშობაში“, რა თქმა უნდა ჩამოთვლილ დისციპლინებთან ერთად ქართული ზრდილობა, ეთიკეტი და სამხედრო საქმე იგულისხმებოდა.

წყაროები, თუნდაც მტრულად განწყობილნი ლევანის მიმართ, ერთხმად გვიხატავენ მას როგორც ძლიერ პიროვნებას, ნიჭიერ ადამიანს.

მთავარი თავისუფალ დროს გართული ყოფილა საექიმო ლიტერატურით. ლამბერტი აღნიშნავდა, რომ „ლევანი კითხულობს სხვადასხვა საექიმო წიგნებს, რომლებიც გადმოთარგმნილია ლათინურიდან მათ ენაზე. შესწავლილი აქვს მრავალი სანელებელი, სამკურნალო ბალახები“. ეს ცნობა იმითაცაა საყურადღებო, რომ XVII საუკუნის საქართველოში ლათინურიდან გადმოღებული საექიმო წიგნების არსებობას გვამცნობს.

1611 წელს, როდესაც ლევან II დაახლოებით 14 წლისა იყო, გარდაიცვალა მანუჩარ დადიანი. „ნადირობასა შინა ხრომან ირმისამან წარიტაცა დადიანი მანუჩარ და მოკლა იგი“ — აღნიშნავს ვახუშტი. ლამბერტის ცნობით: „მანუჩარ ერთ დღეს სანადიროდ გამოვიდა და როცა ცხენით გამოუდგა ირემს, დაეტაკა მეორე ცხენოსანს, რომელიც მისდევდა თურმე იმავე ირემს“. მამამისის დალუპვას აღწერს ლევან დადიანი ილორის ხატის წარწერაში: „ჩუენ ცვა-ფარვათა შენთა მონდობილმან და მოსავმან შენმან ჯელმწიფემან, დადიანმან პატრონმან ლევან, ძემან ჯელმწიფისა მანუჩარისამან... მას ყამსა ოდეს განრისხდა ღმერთი კურთხეულის მამის ჩემის პატრონის მანუჩარისაგან — ზუგდიდს ნადირობასა ცხენის რბევასა შიგან შეიძგერდენ პატრონი და გოშაძე ფარუხია და ცხენი წაიქცა, ამიერ სოფლით მიიცივალა. მაშინ შემოგწირეთ უწინ მისდა მორჩენისათვის და მერმე მისის სულისა სახსრად და საოხად“.

ეს ცნობები კარგად აღადგენენ მანუჩარის დალუპვის სურათს, ხოლო ლევანისეული წარწერა მიგვანიშნებს, რომ მთავარი ერთბაშად როდი მომკვდარა, არამედ გარკვეულ ხანს უავადმყოფენია. ამ მხრივაც საინტერესო წარწერის ეს ადგილი: „...შემოგწირეთ უწინ მისდა მორჩენისათვის და მერმე მისის სულისა სახსრად და საოხად“. ეს ადგილი კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ მამის გარდაცვალების დროისათვის ლევანი ოდიშში იყო. მას მამის გადასარჩენად ყმებიც შეუწირავს ილორის წმინდა გიორგის ხატისათვის, ოდიშის ამ ყველაზე სახელგანთქმული სალოცავისათვის. მანუჩარ დადიანის დალუპვის შესახებ ცნობა დაცული აქვთ რუს ელჩებს ფედოტ ელჩინსა და



პავლე ზახარევს, რომლებიც მართალია გაცილებით უფრო გვიან დაიბადნენ ოდიშში, მაგრამ როგორც ჩანს, სანდო წყაროები ჰქონდათ მას დაცული აქვთ ერთი საინტერესო დეტალი, რომელიც შეეხება მომავლადვი მანუჩარისა და მისი ძმის, გიორგი ლიპარტიანის საუბარს ტახტის მემკვიდრეობის შესახებ: «У Левонтыя царя отец был Монуила, тешился за оленем да с коня упал да ушибся; а привезли де ево домой жива. А брат де у него был меньшей Юрья и он ево к себе призвал да привел его к кресту, чтобы ему самому царством не завладеть, а посадить его сына на царства Левонтыя; а царь Левонтей остался молот, а приказал ему владеть, дакуды Левонтей царь взмужает».

ძნელი სათქმელია, მართლა დააფიცა თუ არა მანუჩარმა გიორგი ლიპარტიანი („Юрья“), მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ეს სინამდვილეს უნდა შეეფერებოდეს, იმდენად დამაჯერებელია რუსი ელჩების ეს თხრობა. საფიქრებელია, რომ მათი ინფორმატორი, ლევან დადიანის სასახლის კარის მოლარე, ვინმე დომენტი («Ключник дворцовой Дементей») კარგად იყო ჩახედული ამ საკითხებში.

ამდენად, ლევან II დადიანი 14 წლისა აღმოჩნდა სამთავრო ტახტზე, ხოლო დროებით ძალაუფლება ხელში აიღო მისმა ბიძამ, გიორგი ლიპარტიანმა.

რა იყო, ან რას ნიშნავდა ლიპარტიანობა? ამ საკითხზე მკვლევართა შორის თანხმობა არ არის.

„ლიპარტიანობის“ ინსტიტუტის შესახებ საყურადღებო გამოკვლევები აქვთ თ. ბერაძესა და შ. ჭლარკავას. მათვე აქვთ განხილული ის ცნობები, რომლებიც სხვადასხვა ხასიათის წყაროებში მოიპოვება ამ საკითხზე, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგი რამ ჯერ კიდევ დაზუსტებას მოითხოვს.

პირველი ლიპარტიანი, რომელიც შემორჩენილ წყაროებში მოიხსენიება, ეს არის შამადავლე, მაგრამ ის სიგელი, რომელშიც შამადავლეს ვხვდებით, სასისხლოა და მკვლევარები მათ სანდოდ არ მიიჩნევენ. ჩვენი აზრით, ასეთი უნდობლობა უსაფუძვლოა, რადგან თუნდაც ყალბ სიგელში არ შეიძლებოდა გარეგანი დამაჯერებლობა დაცული არ ყოფილიყო და იქ არარსებული გვარის კაცი მოეხსენებინათ. თვით სიგელს, მისი გამომცემელი ე. თაყაიშვილი XV საუკუნით ათარიღებდა. არაა გამორიცხული, რომ ეს შამადავლე იყოს შემდეგში ერისთავთერისთავი, შამადავლა დადიან-გურიელი.

ვახუშტი ბატონიშვილი ლიპარტიანს 1568 წლის ამბებთან დაკავშირებით იხსენიებს: „...მოიმწო ვახტანგის ძის ძემ ხოსრომ დადიანი და ამან იშველა ჭილაძე ვარაზ ლიპარტიანით ოდიშრით“.

შემდეგი ლიბარტიანი, რომლის შესახებაც ცნობა გვაქვს, არის მანია ლიბარტიანის ასული, XVI საუკუნის 70-იანი წლების მთავარი მანდილოსანი. იგი მოიხსენიება ცაიშის გულანის მინაწერში: „აღიწერა წა ესე გულანი... გულსმოდგინებითა და ჯელის წყობითა ლიბარტიანის ქალის მანიასითა“. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ შესაძლოა ვახუშტის მიერ მოხსენიებული ლიბარტიანი, რომლის სახელი უცნობი რჩება, იყო მამა მანია ლიბარტიანისა.

ფაქტობრივად, გიორგი ლიბარტიანამდე ჩვენ ეს ლიბარტიანები ვიცით. გიორგი პირველი ლიბარტიანია, რომელიც კარგადაა ცნობილი. მისი პიროვნება ეჭვს არ იწვევს. გიორგი, როგორც ზემოთაღნიშნულ დავიანახეთ, მანუჩარ დადიანის ღვიძლი ძმა იყო. ამ აზრს არაორაზროვნად ადასტურებს წალენჯიხის წარწერა: „ლიბარტიანი ბატონი გიორგი, ძმა ჯელმწიფისა მანუჩარისა, ბიძა დიდისა ჯელმწიფისა ბატონისა ლევანისა დადიანისა და ძე დიდისა ჯელმწიფისა ბატონისა მამია დადიანისა“.

ამრიგად, გიორგი ლიბარტიანი არის უმცროსი შვილი მამია დადიანისა. გიორგი ლიბარტიანს, როგორც დადგენილია სამეცნიერო ლიტერატურაში, სამი ცოლი ჰყოლია. პირველი, დადიანის ასული ანა, რომელთან ერთადაც იგი ცაიშური გულანის მინაწერში მოიხსენიება; მეორე, ამილახვარის ასული თაჯი, რომელთანაც მოიხსენიება ობჩის ეკლესიის წარწერაში და მესამე — ჭილაძის ქალი ნესტან-დარეჯანი. შემონახულია გიორგი ლიბარტიანისა და ნესტან-დარეჯანის ერთობლივი შეწირულობა ბიჭვინტის ღმრთისმშობლის ხატისადმი. ნესტან-დარეჯანს ახსენებს ლამბერტიც: „მთავრის ბიძას ლიბარტიანს ჰყავდა ცოლად ყმაწვილი ქალი, თუმცა თვითონ მოხუცებული იყო. ეს ქალი, სახელით დარეჯანი, იყო ჭილაძის გვარისა“.

ჩვენ არაფერი ვიცით იმის შესახებ, თუ როგორი პატივით სარგებლობდნენ და რა როლს თამაშობდნენ ოდიშის სამთავროში გიორგი ლიბარტიანამდელი ლიბარტიანები, მაგრამ რაც შეეხება თვით მას, ფრიად გავლენიანი პიროვნება იყო. ეს არცაა საკვირველი. ჯერ ერთი, გიორგი ლიბარტიანი იყო სამთავრო სახლის წევრი, როგორც მთავრების შვილი, ძმა და ბიძა; იგი იყო დიდი მამულების, სალიბარტიანოს პატრონი. არამცირედ როლს ასრულებდა, უეჭველია, მისი პირადი თვისებები და კავშირი ქართლის სამეფო ტახტთან, რადგან როგორც ცნობილია, მისი ქალი, თამარი იყო ლუარსაბ II-ის დედა. გიორგი ლიბარტიანი ღვიძლ პაპად ერგებოდა ქართლის მეფეს.

1611 წლიდან გარკვეულ ხანს, როგორც აღვნიშნეთ, გიორგი ლიბარტიანმა მართვა-გამგეობის სადავეები აიღო. როგორც მმართველს, მას არქანჯელო ლამბერტი კარგად ახასიათებს: „...მზრუნველად დაუნიშ-



ნეს მას (ლევან დადიანს, ი. ა.) მისი ბიძა გიორგი ლიპარტიანი, ფრიად სამართლიანი და სახელმწიფო საქმეებში კარგად გამოცდილი. ეს გიორგი განაგებდა ყველაფერს ფრიად ერთგულად და ისე მიჰყავდა საქმეები, რომ მისი გამგეობის დროს კოლხიდაში არავითარი არეულობა და აჯანყება არ მომხდარა“. ჩანს, რომ გიორგი ლიპარტიანი მშვიდი პოლიტიკური ხაზის გამტარებელი მმართველი იყო და მისი ზნეობის დროს რაიმე გართულებებს აღგილი არ ჰქონია. დასავლეთ საქართველოს მესვეურები ამ პერიოდში ერთსულოვნად მოქმედებენ და საერთო მტრის, ოსმალეთის წინააღმდეგ რაზმავენ ძალებს.

თუ გადავათვალიერებთ ლევან II დადიანის მმართველობის დასაწყისის დოკუმენტებს და ეპიგრაფიკულ მასალებს, დავინახავთ, რომ ყველგან მთავარი და გიორგი ლიპარტიანი ერთად მოიხსენიებიან, ერთად სცემენ სიგელებს, ერთად ეწევიან ეკლესიების მშენებლობა-აღდგენას. მაგალითად ავიღოთ ცაიშის დიდი ჯვარცმის აშის წარწერა: „მოიჭედა და შეიმკო ხატი ესე ბატონობასა მანუჩარის ძისა ბატონისა ლევანისა და ლიპარტიანობასა ბატონისა ბიძისა მისისა ბატონისა გიორგისა. ღმერთმან აღიდნეს ორთავე შინა ცხოვრებათა“. ან კიდევ: „გუთრიელის შვილმან პატრონმან მალაქიამ მივეყავი ჴელი აღშენებად საყდარსა ამას და აღვაშენეთ ბრძანებითა დადიანისა პატრონისა ლეონისათა და ბიძის მისისა ლიპარტიანისა პატრონისა გიორგისა“.

ეს და ამდავარი ფაქტები ეკუთვნის როგორც გიორგი ლიპარტიანის რეგენტობის ხანას, ისე იმ პერიოდსაც, როდესაც ლევანმა დამოუკიდებელი მართვა-გამგეობა დაიწყო. აქ უნდა შევეხოთ ერთ საკამათო საკითხს. ეს ვახლავთ ლიპარტიანის მოხელეობის საკითხი. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ: „როგორც ცნობილია, გიორგი ლიპარტიანი წარმოადგენდა სამეგრელოს სამთავროს ფაქტიურ გამგებელს ლევან II დადიანის მცირეწლოვანობის დროს. თავის სიკვდილამდე იგი სამთავროში მეორე პირს წარმოადგენდა და ხშირად მთავრის მიერ გაცემულ საბუთს ისიც აწერდა ხელს. ამის ჩვენ არაერთი ფაქტი მოგვეპოვება. მისი განსაკუთრებული მდგომარეობა ოდიშის სამთავრო კარზე იურიდიულადაც გაფორმებული უნდა ყოფილიყო. წარმოშობის გარდა, გიორგი ლიპარტიანს შესაბამისი ტიტულიც უნდა ჰქონოდა და სწორედ სამეგრელოს მთავრის უმაღლესი მოხელის ტიტულს წარმოადგენდა მისი დროისათვის ლიპარტიანობა“ (თ. ბერაძე).

აღნიშნულ საკითხთან დამოწმებულია ზემომოტანილი ცაიშის დიდი ჯვარცმის აშის წარწერა, სადაც არის ერთი ასეთი აღგილი: „ლიპარტიანობასა ბატონის გიორგისა“ და გამოტანილია დასკვნა: „გა-



მოთქმა, რომ ხატი მოჭედლია ლევან II ბიძის ლიპარტიანობის დროს, მიგვითითებს იმაზე, რომ ლიპარტიანობა ამ დროისათვის გარკვეულ მოხელეობასთან იყო დაკავშირებული. ვერც ერთ ქართულ საბუთში ვერ ვნახავთ ფეოდალური გვარის ამგვარი ფორმით ხმარების ფაქტს. ჩვენი ისტორიული საბუთებისათვის უცნობია გამოთქმა: ბარათაშვილობასა ან აბაშიძეობასა და ა. შ. ეჭვს გარეშეა, რომ ჩვენ წარწერაში ლიპარტიანობა მოხელის ტიტულს გამოხატავს და არა გვარს“.

ლიპარტიანის მოხელეობის აზრზე დგას ასევე შ. ჯღარკავაც: მისი აზრით, ლიპარტიანები ოდიშის სამთავროს პირველი მოხელეები იყვნენ. იგი იშველიებს მოგვიანო ხანის მასალებს და ფიქრობს, რომ ლიპარტიანებს სახლთუხუცესისა და ვეზირის თანამდებობები უნდა ჰქონოდათ. შ. ჯღარკავა იხსენიებს იმ ფაქტს, რომ გიორგი ლიპარტიანი და შემდგომში კი მისი ვაჟი ვამეყიცი, რეგენტები იყვნენ და აღნიშნავს: „მათი მეურვეობა განსაზღვრული იყო არა იმით, რომ ისინი მემკვიდრეების ბიძები იყვნენ, არამედ სამთავროში პირველი მოხელეობით“.

წარმოდგენილი მოსაზრებანი, ჩვენი აზრით არ უნდა იყოს მართებული. სავესებით ვეთანხმებით მკვლევარებს იმაში, რომ ლიპარტიანები, კერძოდ კი გიორგი ლიპარტიანი, მთავრის შემდეგ პირველი პირები იყვნენ, მაგრამ არა მათი მოხელეობის გამო, არამედ იმიტომ, რომ ისინი დინასტიის წევრებს და სამთავრო სახლის უმცროსი შტოს წარმომადგენლებს წარმოდგენდნენ. უფროსი შტოს გადაშენების შემთხვევაში მათ ლეგიტიმური უფლებები ჰქონდათ სამთავრო ტახტზე. თუ გიორგი ლიპარტიანი და მისი ვაჟი ვამეყიცი რეგენტები იყვნენ, ეს სწორედ მათი ტახტთან ნათესაობით აიხსნება და არა მათი მოხელეობით. მოხელეობაში იგულისხმება გარკვეული „საწელოს“ ფლობა, გარკვეული ფუნქციები, უფლება-მოვალეობანი. როდესაც ლიპარტიანის მოხელეობას ვამტკიცებთ, უნდა განვსაზღვროთ კიდევ, კონკრეტულად რა იგულისხმებოდა ამ „წელის“ ქვეშ.

ოდიშის სამთავროს სამოხელეო იერარქიაში უპირველესი ადგილი, როგორც ჩანს, ვეზირს ეჭირა. ვეზირის სახელო აღრეც, ერთიანი სამეფოს ხანაშიც იყო ცნობილი საქართველოში და აი, ვეზირი კვლავ გვხვდება დასავლეთ საქართველოში — იმერეთსა, გურიასა და ოდიშში. როგორც დაკვირვება გვიჩვენებს, ამ ვეზირს არაფერი საერთო არა აქვს ძველ ქართულ ვეზირთან და მისგან მემკვიდრეობით არც არაფერი მიუღია. სწორი უნდა იყოს გამოთქმული მოსაზრება, რომ: „ვაზირი იმერეთის სამეფოსა, ოდიშსა და გურიის სამთავროებში მსგავსად ირანის ვაზირისა და ოსმალეთის დიდი ვაზირისა იყო სრულ-

უფლებოსანი, ის თანაშემწე, მეშველი იყო მეფისა და მთავრის და ყოველგვარ სახელმწიფო საქმეებზე მიუწვდებოდა ხელი“ (ნ. შენგველია).

ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ იტალიელი მისიონერი დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე ოდიშის ვეზირს იხსენებს დადიანის შემდეგ მეორე პირად. ოდიშის ვეზირის დიდი უფლებები და გავლენა ლაშქრის ცნობებიდანაც ჩანს. ჩვენ გავაჩნია უფრო ადრინდელი ცნობაც. კერძოდ, ვეზირი მოიხსენიება 1569 წელს ნიკოლოზ ხოფელის შეწირულების წიგნში: „აწე ვინცა და რამანცა ძემან კაცისამან ესე ჩვენგან შეწირული ნაღვაწი გამოგწიროს ანუ დადიანმან, ანუ დედოფალმან, ანუ ჭათალიკოზმან, ანუ ვეზირმან...“ როგორც ვხედავთ, აქ ლიპარტიანის ხსენებაც არაა, მითუმეტეს რომ ამ დროისათვის ლიპარტიანი უკვე მოიხსენიება წყაროებში. თუ იგი მართლაც უმაღლესი მოხელე იყო, ეს კიდევ უნდა ასახულიყო ხოფელის მიერ გაცემულ დოკუმენტში. სხვა მასალებიდანაც ჩანს (მათ შორის თვითმიხილველი მისიონერებია), რომ დადიანის კარის უმაღლესი მოხელე იყო ვეზირი და არა ლიპარტიანი. არც ერთ ლიპარტიანს კაცია ლიპარტიანამდე, რომელიც უკვე ჩიქვანი იყო და არა მთავრის უახლოესი ნათესავი, სამოხელეო თანამდებობა არ სჭერია. 1667—1673 წლებით დათარიღებულ დოკუმენტში კაცია მოიხსენიება, როგორც დადიანის „სახლის უფროსი და ვეზირი ლიპარტიანი კაცია“. ეს გვიმტკიცებს იმ აზრს, რომ მხოლოდ „ლიპარტიანად“ მოხსენიება თავისთავად არ გულისხმობდა თანამდებობასაც. როდესაც ლიპარტიანს უმაღლესი სამოხელეო პოსტები ეჭირა, ეს ასახული იყო კიდევ სათანადო დოკუმენტებში.

ჩვენ ყველა ეს მასალა იმისათვის მოვიტანეთ, რომ გვეჩვენებინა ერთი რამ: გიორგის ლიპარტიანის ხელისუფლება და გავლენა არ იყო დაფუძნებული მის უმაღლეს მოხელეობაზე, არამედ მის ნათესაობაზე მთავართან. მისი მოხსენიება ოფიციალურ დოკუმენტებში მთავრის შემდეგ, არ იყო ჩვეულებრივი, დაკანონებული მოვლენა, არამედ ეს უფრო ახალგაზრდა ლევან II დადიანის ყოფილი რეგენტისადმი კეთილგანწყობის გამოხატულებას წარმოადგენდა. სანამ გიორგი ლიპარტიანი რეგენტი იყო, მისი მთავრის შემდეგ მოხსენიება არ უნდა ყოფილიყო არაჩვეულებრივი რამ — იგი მთავრის სახელით სამთავროს მართავდა. ხოლო მას შემდეგ რაც, ლევანი სრულწლოვანი შეიქმნა, ბიძის გავლენა სახელმწიფო საქმეებზე კვლავ მეტად დიდი იყო, ლევანი ჯერ კიდევ მას შეჰყურებდა და ლიპარტიანსაც შერჩა ხამთავროს ფაქტობრივი თანაგამგებლის პატივი. ლევანი რომ პირველ ხანებში ბიძას დიდი პატივით ექცეოდა, ბიჭვინტის იადგარის ერთი მინა-

წერიდანაც კარგად ჩანს: „ჩვენ დადიანმან ბატონმან ლეონ და ტკბილს მამის სანაცვლომან ბატონმან ბიძამ ჩვენმან ბატონმან გი ლიპარტიანმან...“ იქვე კიდევ არის დოკუმენტი, სადაც ლიპარტიანი ვეზირზე ადრეა მოხსენიებული, მაგრამ ეს მის უმაღლეს მოხელეობას არ მოასწავებს. ყოფილი რეგენტი და ამის შემდეგ სამთავროს საქმეებზე დიდი გავლენის მქონე მთავრის ღვიძლი ბიძა არ შეიძლებოდა თუნდაც ვეზირის, სამთავროს უმაღლესი მოხელის, მაგრამ მაინც ჩვეულებრივი თავადის შემდეგ მოეხსენიებინათ.

ახლა უკვე ნათელია, თუ რას ნიშნავს ეს „ლიპარტიანობასა შინა“. იგი მთავრის ბიძის და ფაქტობრივი თანაგამგებლისათვის შექმნილი ექსტრაორდინარული წოდება იყო, გვარ ლიპარტიანისაგან „გაკეთებული“. ალბათ ამით ცდილობდა ახალგაზრდა ლევანი „ტკბილის მამის სანაცვლო“ ლიპარტიანისათვის მადლობის გადახდას, თუ ეს წოდებულება თვით ლიპარტიანის მიერ არ იყო შექმნილი მისი რეგენტობის დროს „დადიანობის“ წაბაძვით. არც ისაა გამორიცხული, რომ მამია დადიანის შვილსა და მანუჩარის ძმას გიორგი ლიპარტიანს სურდა თავისთვის და თავისი მემკვიდრეებისათვის ასეთი ტიტული შეექმნა.

ჩვენი ზემომოტანილი მსჯელობა რომ სიმართლეს უნდა უახლოვდებოდეს შემდეგიდანაც ჩანს: გიორგის გარდაცვალების შემდგომ, როდესაც ვამეყი გახდა ლიპარტიანი, მდგომარეობა იცვლება. მთავრის საბუთებიდან სწრაფად ქრება ლიპარტიანი და ვამეყიც ძალზე უფერულად მოსჩანს ლევანის მთავრობის მთელ მანძილზე.

თუ ყოველივე ზემონათქვამს შევაჯამებთ, დასკვნა ასეთი იქნება: ლიპარტიანობა არ გულისხმობს რაიმე „საწელოს“. ესაა ტახტის გვერდითი შტო, რომელსაც უჭირავს დიდი მამული „სალიპარტიანო“. ლიპარტიანები (კაცია ჩიქვანამდე) ოდიშის მთავრის ღვიძლი ბიძები და ბიძაშვილები არიან (უფრო ადრე, საფიქრებელია ძმები). ლევან II დადიანის მთავრობის დასაწყისის დოკუმენტებში ტერმინი „ლიპარტიანობასა შინა“ ექსტრაორდინარული შემთხვევაა.

დაახლოებით ასეთივე აზრისაა ო. სოსელია, რომელიც აღნიშნავს: „...ლიპარტიანი ნიშნავს ერთგვარ წოდებულებას, ტიტულს, რომელიც სალიპარტიანო ტერიტორიის ფლობასთანაა დაკავშირებული“.

ამგვარი კორექტივის შემდეგ ჩვენ სავსებით შეგვიძლია დავეთანხმოთ შ. ჯღარკავას, რომ „სალიპარტიანო ოდიშის სამთავროში არ წარმოადგენდა ჩვეულებრივ სათავადოს... სალიპარტიანოს განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა ოდიშის სამთავროში და მისი მფლობელი ლიპარტიანები დიდ როლს ასრულებენ სამთავროს პოლიტიკურ ცხოვრებაში“.

ახლა გვინდა ისევ ჩვენი თხრობის თავდაპირველ ხაზს და გიორგი ლიპარტიანის დავუბრუნდეთ. რამდენხანს გრძელდებოდა მესამე გენტიობა, ჩვენი აზრით, ჯერ კიდევ გაურკვეველია სპეციალური ლიტურჯია რატურაში. დ. გვრიტიშვილის აზრით, ლევან II დადიანს დამოუკიდებელი მმართველობა 1621 წლის ახლო ხანებში უნდა დაეწყო. შ. ჯღარკავა ფიქრობს, რომ არსებული მასალის საფუძველზე გიორგი ლიპარტიანის მმართველობა 1619 წლამდე გრძელდებოდა. არცერთი ეს თარიღი არ უნდა იყოს სწორი. სინამდვილეში ლიპარტიანის რეგენტობა არ იყო ასეთი ხანგრძლივი. იგი უფრო მცირე პერიოდს მოიცავს, დაახლოებით 2—3 წელს. 1615 წლისათვის ლევან II დადიანი უკვე სრულწლოვანი და დამოუკიდებლად მმართველი მთავარია. ამის შემდგომ, გიორგი ლიპარტიანი, მართალია აქტიურად მონაწილეობს სახელმწიფო საქმეებში, მაგრამ უკვე არა როგორც რეგენტი.

მოტანილი დასკვნა ეფუძნება კათოლიკე მისიონერის ლუი გრანჟეს (ლუდოვიკო გრანჯერიო) წერილს, რომელშიც იგი აღნიშნავს: „ჩვენ გადავწყვიტეთ იქ წავსულიყავით... იმის შემდგომ, როდესაც ვნახავდით დადიანს და ბიძამის ლიპარიტს (Liparita), რომელიც დადიანის მცირეწლოვანობის დროს სამთავროს მართავდა“.

ეს წერილი დათარიღებულია 1615 წლის 2 მარტით, გაგზავნილია მოქვიდან და ეგზავნება იეზუიტთა ორდენის გენერალს კლაუდიო აქვაივას. წერილიდან ზედმიწევნით ცხადად ჩანს, რომ 1615 წელს გიორგი ლიპარტიანი აღარ არის რეგენტი. ლევან II დადიანი მმართველი მთავარია, მაგრამ გიორგი ლიპარტიანის როლი და გავლენა კვლავ ძალიან დიდია. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ლიპარტიანი, რეგენტობდა დაახლოებით 1611—1614 წლებში. მართლაც, ლევანი 1611 წელს თუ 14 წლისა იყო, 1613—1614 წლებისათვის 16 წლისა შესრულდებოდა, რაც სრულიად საკმარისად ითვლებოდა მაშინ დამოუკიდებელი მართვის დასაწყებად.

XVII საუკუნის დამდეგის ოდიშის მდგომარეობის შესახებ ჩვენ ფაქტობრივად არ გავვაჩნია მასალები. მანუჩარ დადიანის მმართველობის ბოლო ათწლეულის პოლიტიკური მოვლენები თითქმის უცნობია ჩვენთვის. ნაწილობრივ ეს შეიძლება ითქვას დასავლეთ საქართველოს სხვა პოლიტიკურ ერთეულებზეც. ვიცით მხოლოდ, რომ საქართველოს ამ მხარის მესვეურები მშვიდობიანად იყვნენ ერთმანეთში და დასავლეთ საქართველოშიც წონასწორობა ძალებისა დაცული იყო.

1603 წელს შაჰ აბას I-მა ომი დაიწყო ოსმალეთის წინააღმდეგ, რომელიც 1612 წლამდე გაგრძელდა. შაჰის მიზანი იყო 1555 წლის ამასიის ზავის აღდგენა. ამ ომის დროინდელ ირან-ოსმალეთის დიპ-

ლომატიურ ურთიერთობებში თვალსაჩინო ადგილი ქართველ მოღვაწეებს ეჭირათ. ცნობილი ავსტრიელი მკვლევარი ი. ჰამერი აღნიშნავს, რომ „სამეგრელოსა“ და „საქართველოს“ მთავართა ელჩობებს ირან-ოსმალეთის ამ ომის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდათ. მ. სვანიძემ საფუძვლიანად გამოიკვლია ეს საკითხი და წარმოაჩინა დავით ბატონიშვილისა და მისი დის, გულჩარას როლი ირან-ოსმალეთის მოლაპარაკებაში. ჩვენთვის საინტერესოა, რომ ამ ომის მიმდინარეობის დროს ოდიშის ელჩობაც ჩასულა ოსმალეთში. ი. ჰამერი იტალიური წყაროს მოშველიებით აღნიშნავს, რომ 1605 წელს კონსტანტინოპოლში (სტამბოლში) სამეგრელოს ელჩობა ჩასულა „ომის სამზადისისათვის“ მოსალაპარაკებლად. 1607 წელს კი იმერეთის მეფის ელჩიც სწვევია სულთანის კარს. მკვლევარი მ. სვანიძე, რომელმაც თავისი ვრცელი ნაშრომის ერთი თავი საგანგებოდ უძღვნა 1603—1612 წლების ირან-ოსმალეთის ომს, რატომღაც არ ამახვილებს ამ ცნობებზე ყურადღებას, მაშინ როდესაც მათ გარკვეული მნიშვნელობა გააჩნიათ.

რამ გამოიწვია ოდიშის ელჩობისა და შემდეგ იმერეთის ელჩობის გაგზავნა ოსმალეთში 1605—1607 წლებში, მაშინ, როდესაც „ბრწყინვალე პორტას“ ესოდენ უჭირდა?! ან რომელი „ომის სამზადისზე“ უნდა ეწარმოებინათ მოლაპარაკება ოდიშის ელჩებს?!

ჩვენი აზრით, აქ ასეთ სიტუაციასთან უნდა გვეკონდეს საქმე: შაჰ აბასს სურდა დაეპყრო ახალციხე და შემდეგ კი დასავლეთ საქართველოც, რის წყალობითაც შავ ზღვაზე გავიდოდა. ეს გეგმა, უეჭველია იცოდნენ სტამბოლში და დასავლეთ საქართველოშიაც, რისი პასუხიც უნდა ყოფილიყო, ჩვენი აზრით, ოდიშის ელჩების „ომის სამზადისისათვის“ მოსალაპარაკებლად ოსმალეთს ჩასვლა. ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს, რომ ოდიშის ელჩები სტამბოლს ჩავიდნენ ორი ირანელის („due persiani“) თანხლებით. ხომ არ იყვნენ ეს ირანელები ოსმალეთის აგენტები, რომელთაც შაჰის შორსმიმავალი გეგმები დასავლეთ საქართველოს მესვეურებს შეატყობინეს?! ამის თქმა ახლა სხვა საბუთების უქონლობის გამო ვაჭირდებოდა. ერთი რამ ცხადია, დასავლეთ საქართველოს მესვეურებმა მალე პირი იბრუნეს ოსმალეთისაგან. „ბრწყინვალე პორტის“ არასახარბიელო მდგომარეობა, უეჭველია ოსმალთა უღლის გადავდების იმედებს უღვივებდა მათ.

1609 წელს გურიის მთავარმა მამიამ, დასავლეთ საქართველომ სხვა მესვეურთა მორალური თუ მატერიალური მხარდაჭერით შეძლო გავრეკა ოსმალელები აჭარიდან და ეს მხარე თავისი ხელისუფლებისათვის დაემორჩილებინა. დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების შეკავშირება უეჭველად კეთილსასურველ გავლენას ახ-

დენდა მათ ბრძოლაზე ოსმალეთის წინააღმდეგ. ოსმალეთისადმი ურ-
ჩობა მამია გურიელის მიერ აჭარის აღებით როდი დასრულდა. XVI
საუკუნის პირველი ათეულის მიწურულს, როდესაც ირან-^{ქუჩუქ-ყული}თურქთა
თის 1603—1612 წლების ომი ჯერ კიდევ გრძელდებოდა, ოდიშისა
და გურიის მთავრებმა ოსმალეთს ხარკი შეუწყვიტეს და აშკარა ურ-
ჩობის გზას დაადგინენ. მანუჩარ დადიანი ამ დროს უკვე გარდაცვლი-
ლი იყო და სამთავროს გიორგი ლიპარტიანი მართავდა.

ოსმალეთმა ოდიშისა და გურიის დასაშოშმინებლად და ქედის მო-
სადრეკად ნაცადი ხერხი იხმარა და ეკონომიკური სანქციები გამოი-
ყენა — შეწყვიტა მარილისა და რკინის შეზიდვა ამ სამთავროებში.
საქართველოს შავი ზღვის ნავსადგურების ბლოკადა ძალზე ეფექტუ-
რი ღონისძიება იყო ოსმალეთის მხრივ. მოსახლეობა მარილის ნაკ-
ლებობას დიდხანს ვერ აიტანდა. ამას დაერთო ისიც, რომ 1612 წელს
ირან-ოსმალეთის ომიც დამთავრდა და შავი დაიდო. ოსმალეთს შეეძ-
ლო ახლა უფრო მეტი ყურადღება მიექცია ოდიშ-გურიისათვის. ოდი-
შისა და გურიის მესვეურები იძულებული შეიქნენ არსებული ვი-
თარება გაეთვალისწინებინათ და მოლაპარაკების ინიციატივა ხელში
აეღოთ.

1614 წლის დასაწყისში ოდიშმა და გურიათ საგანგებო ელჩები
მიაგლინეს სტამბოლს სადავო საკითხების გადასაჭრელად და ზავის
ჩამოსაგდებად. მოლაპარაკება ერთობ გაჭიანურდა, ვინაიდან ოსმა-
ლეთის მთავრობა, უეჭველია მძიმე პირობებს აყენებდა, რაც დადი-
ანსა და გურიელს მიუღებლად მიაჩნდათ. მდგომარეობა იმდენად გამ-
წვავდა, რომ ოდიშისა და გურიის ელჩები დააპატიმრეს კიდევ. ამის
შესახებ ცნობას გვაწვდის იეზუიტი მისიონერი ლუი გრანჟე: „თურ-
მე დიდად ძნელი ყოფილიყო მთავარ გურიელთან და დადიანთან
მშვიდობის ჩამოგდება. ამას კაი დრო სჭიროდა. ამიტომ მთავრების
ელჩები აღარ გაუშვეს, ტყვეებსავეით დაიჭირეს“.

საინტერესოა ისიც, რომ ოდიშის ელჩს, ლევან II დადიანისა და
გიორგი ლიპარტიანისაგან დავალებული ჰქონია კათოლიკე მისიონე-
რების მიწვევა ოდიშში. მას მიუმართავს საფრანგეთის სტამბოლელი
ელჩისათვის (Baro Sanchus). თავის მხრივ საფრანგეთის ელჩი მე-
ტად დაინტერესებული იყო ოსმალეთსა და გურია-ოდიშს შორის მო-
ლაპარაკებით. მან იცოდა, რომ ოსმალეთისა და დასავლეთ საქარ-
თველოს მოლაპარაკებას ლოკალური ხასიათი არ ჰქონდა. იგი მჭიდ-
როდ იყო დაკავშირებული ირან-ოსმალეთის მომავალ ომთან, რითაც
საფრანგეთი როდი იყო დაინტერესებული. ამიტომაც იყო, რომ სა-
ფრანგეთის ელჩმა იეზუიტები მოიშველია და სათანადო თანხაც მის-

ცა მათ (500 ოქრო) მისიონის დასაფუძნებლად. მთავრებთან მისა
პარაკებლად ოსმალეთის მთავრობამ ადგილობრივ გააგზავნა ომერ ფა-
შა, რომელსაც თან გაჰყვინენ მისიონერები ლუი გრანჟე და ისტეფანა
ვიო. ომერ ფაშა საზღვარზე ელოდა მთავართა პასუხს, „გარნა დადიან-
ნი და გურიელი ზავის პირობების შეწყყნარებას აგვიანებდნენ“. პირ-
ველად გურიელმა აიღო ხელი წინააღმდეგობაზე: „უეცრად მოვიდა
გურიელის მოამბე, რომელმაც ზავის ჩამოგდება და ხარჯის გადახდის
თანხმობა გამოაცხადა“ — წერს ომერ ფაშას ბანაკში მყოფი ლუი
გრანჟე. 1614 წლის 13 დეკემბერს („წმინდა ლუჩიას დღეობას“),
გურიელმა ბათუმში ზავს მოაწერა ხელი. ამის შემდგომ ლუი გრანჟე
„ზავის მედიატორე“ ოსმალეთთან ერთად ოდიშს გამგზავრებულა.
გამოთქმულია დამაჯერებელი ვარაუდი, რომ „ფრანგი ბერები უთუ-
ოდ საფრანგეთის ელჩის მითითებით შუამავლის როლს ასრულებდნენ
მოლაპარაკების დროს და დადიანზე ზემოქმედების გზით დააჩქარეს
თურქთა სასარგებლოდ საზავო ხელშეკრულების დადება ოდიშის
მთავართან“ (ს. როდონაია).

1615 წლის თებერვალში ლევან II დადიანმა მერკულაში საზავო
ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი.

ამ ამბებში არ ჩანს იმერეთი, მაგრამ ისიც დაახლოებით ამ ხანებ-
ში ოსმალეთის მოხარკე იყო.

დასავლეთ საქართველოს მესვეურები შეძლებისდაგვარად დახმა-
რებას უწყევდნენ უდიდეს განსაცდელში ჩავარდნილ ქართლ-კახეთ-
საც, რომელიც ამ დროს მეტად მძიმე მდგომარეობაში იყო შაჰ აბას
I-ის გამანადგურებელი შემოსევებისაგან. როგორც ცნობილია, 1612
წლის ზავით, რომელიც ირან-ოსმალეთს შორის დაიდო, აღდგენილ
იქნა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები და ოსმალეთმა ცნო ირანის
უფლებები ქართლ-კახეთზე და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ ნა-
წილზე. შაჰ აბას I ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა, რათა გაეყიზილა-
შებინა ქართველი მოსახლეობა, მოესპო მისი ეროვნული თვითშეგ-
ნება, ამოეძირკვა ყოველივე ის, რაც საუკუნეების მანძილზე იყო
შექმნილი, რადგან კარგად ესმოდა, რომ 1612 წლის ზავი „ბრწყინ-
ვალე პორტის“ მხოლოდ დროებითი დათმობა იყო. იგი მომავალში
ყოველმხრივ ეცდებოდა დაებრუნებინა დაკარგული პოზიციები. ასე-
ვე იყო რუსეთიც, რომელმაც 1605 წელს დიდი მარცხი განიცადა
ამიერკავკასიაში ალექსანდრე კახთა მეფისა და მისი ვაჟის, გიორგის
დაღუპვით, მაგრამ ცხადია, თავის მომავალ გეგმებზე ხელს არ აიღებ-
და. ამიტომაც იყო, რომ შაჰ აბას I ასეთი შეუპოვრობით აოხრებდა
აღმოსავლეთ საქართველოს. მისი შეტევა იმდენად ძლიერი იყო, რომ
კახეთის მეფე თეიმურაზი და ქართლის მეფე ლუარსაბი იძულებუ-



ლი შეიქნენ იმერეთს გადასულიყვნენ. დასავლეთ საქართველოს, იმერეთის
 ვეურებმა გულთბილად მიიღეს განსაცდელში ჩავარდნილი მეფე
 უნდა აღინიშნოს, რომ ოდიშის დინასტია ნათესაურ კავშირში იყო
 ორივე მეფესთან. აღნიშნულიც გვქონდა, რომ თეიმურაზ I ღვიძლი
 ბიძაშვილი იყო ლევან II დადიანისა, ხოლო ლუარსაბ II-ის დედა,
 თამარი, ლიპარტიანის ასული გახლდათ.

შაჰ აბას I დროს უქმად არ ჰკარგავდა და დაუნდობლად აოხრებ-
 და ქვეყანას. კახეთის შემდეგ იგი ქართლს „ეწვია“ და იმერეთში გა-
 ხიზნული მეფეების ხელში ჩაგდება მოიწადინა. იმერეთის მეფეს,
 გიორგის მან რამდენიმე მუქარით აღსავსე წერილი გაუგზავნა — მო-
 ითხოვდა თეიმურაზისა და ლუარსაბის გაცემას და წინააღმდეგ შემ-
 თხვევაში აოხრებით იმუქრებოდა. ფარსადან გორგიჯანიძეს დაცული
 აქვს პასუხი, რაც გიორგი იმერთა მეფემ შაჰ აბას I-ს გასცა. შაჰი
 იმერეთის მეფეს სწერდა: „ჩვენი ყმანი თქვენთან მოსრულანო, ვა-
 მოგვიგზავნეთო, თორადა ჯარს გამოგიძახებთო. იმას (გიორგი მეფეს,
 ი. ა.) დაბალი სახვეწარი წიგნი მიეწერა: ყმას რომ ბატონისაგან ემი-
 ნოდესო, ერთგულებაში ჩაიგდებისო. ამათ თქვენგან ეშინიათო, მერ-
 მე კიდევ დავითხოვო, აფხაზეთს წავლენო და იმერეთი რომ კიდევ
 დაარბიოთო ღომის მეტს ვერას იმოვნიანო და ვისაც არ უჭამიანო
 ღომი, ჭამოსო, გამუნიანდებიანო“.

ასეთ პასუხს სხვა შემთხვევაში შაჰ აბას I არ მოითმენდა და უბა-
 სუხოდ არ დატოვებდა, მაგრამ აქ კი ხელ-ფეხი შეკრული ჰქონდა.
 1612 წლის სტამბოლის ზავით დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის
 „წილხდომილი“ ქვეყანა იყო. შაჰ აბას I ვერ დასჯიდა მის ვასალს.
 ესეც რომ არ ყოფილიყო, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები
 შეთანხმებულად მოქმედებდნენ და მათ წინააღმდეგ ბრძოლა არ იყო
 ადვილი საქმე. თავის როლს ასრულებდა იმერეთის ბუნებრივი მდე-
 ბარეობაც. ამას საგანგებოდ აღნიშნავს ისქანდერ მუნში, როცა წერს,
 რომ ბაში-აჩუკის ქვეყანაში (იმერეთში) „მაგარი ადგილები“ და „ძნე-
 ლად სავალი მთებია“.

გიორგი იმერეთის მეფე ამ პერიოდში ლევან II დადიანთან და
 მამია ყურციელთან ერთად მოქმედებდა. „ხოლო იყვნენ წინაშე გიორ-
 გი მეფისა დადიანი ლევან და გურიელი მამია მოწოდებულობით მი-
 მცემად მისთვის პასუხთა შააბაზისათა“ — აღნიშნავს ვახუშტი. მე-
 ფე-პოეტს არჩილს აღწერილი აქვს დასავლეთ საქართველოს მეფე-
 მთავართა „გეგუთს შეყრა და თათბირი“. სადაც მტკიცედ დადგინდა,
 რომ უარი ეთქვათ შაჰის ყოველგვარ პრეტენზიებზე თეიმურაზისა
 და ლუარსაბის გაცემის შესახებ. შეკავშირებულმა ხელისუფლებმა
 „განიზრახეს და წარავლინეს კათალიკოზი ქართლისა მალაქია და აბა-

შიძე პაატა ვედრებით, რათა მისცეს ორთავე მკვიდრი თვისნი და
ეგრეთ დაიმორჩილოს“. შაჰ აბასმა დასაჩუქრა ელჩები და კრძალა
სიტყვით გამოისტუმრა. მიუხედავად ათასგვარი ხრიკისა, შაჰმა დაი-
ნახა, იმერეთიდან თეიმურაზისა და ლუარსაბის გამოტყუება ძნელი
საქმე იყო. ლუარსაბმა და თეიმურაზმა ოსმალეთის სულთანს აჰმედ
I-ს „უმდაბლესი არზები“ გაუგზავნეს და მის ქვეშევრდომებად გა-
მოაცხადეს თავი. ოსმალეთი ვერ მოითმენდა, რომ ლიკვიდირებული
ყოფილიყო ქართლ-კახეთის სამეფოები. იგი „თუ თვითონ ვერ შეძ-
ლებდა საქართველოს დაპყრობას, მისი მომხრე იყო, რომ ის ვერც
ირანს დაეპყრა“ (ვ. ჩოჩიევი). გურჯისტანის „სახანოს ნაცვლად მის-
თვის გაცილებით ხელსაყრელი იყო ფეოდალური საქართველოს მეზობ-
ლობა. ასეთ ქვეყანას, მისი აზრით, ის უფრო ადვილად გადააქცევდა
„გურჯისტანის ვილაიეთად“ (ვ. ჩოჩიევი). სწორედ ამიტომაც ოსმალე-
თი ენერგიულად შეუდგა ირანის საწინააღმდეგო ზომების მიღებას. სუ-
ინტერესოა ის ფაქტი, რომ ირანის აგრესიის დაწყება საქართველოში
ოსმალეთის მთავრობას შეატყობინეს ქართველმა ელჩებმა, რომელთა
შორის ოდიშის წარმომადგენელიც იყო. საუბარია ელჩობაზე, რომე-
ლიც ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ.

1614 წლის 17 ოქტომბერს სტამბოლში თავი მოჰკვეთეს დიდგვიზირ
ნასუჰ ფაშას, რომელიც „ვერაგულ მიმოწერას“ აწარმოებდა შაჰთან
და სულთანი არასწორი ინფორმაციებით შეცდომაში შეჰყავდა. ოს-
მალთა ნამდვილი მიზნები საქართველოს მიმართ კარგადაა ცნობილი,
მაგრამ შექმნილ ვითარებაში იგი თავის აგრესიულ ზრახვებს ყიზილ-
ბაშებისაგან საქართველოს დაცვის ღონისძიებით ფარავდა (ვ. ჩოჩიევი).

შაჰ აბას I-მა რაკი მუქართა და ხრიკებით ვერ შეძლო თეიმურა-
ზისა და ლუარსაბის იმერეთიდან გამოტყუება, გადაწყვიტა ისინი
ერთმანეთისათვის გადაეცილებინა და ამასთანავე გიორგი იმერეთის
მეფე ჩამოეშორებინა მათთვის. იგი ცდილობს ისე წარმოადგინოს საქ-
მე, თითქოს მხოლოდ თეიმურაზს ურისხდებოდა, ხოლო ლუარსაბთან შე-
რიგება სწადია. ამასთან, მისმა მოციქულმა სარუ-ხოჯამ დაარწმუნა
ლუარსაბი, თუ შაჰს არ ეახლები, ის ქართლს გიორგი იმერეთის მე-
ფის ვაჟს მისცემსო. ისქანდერ მუნშის ცნობის მიხედვით, თითქოს
თვით იმერეთის მეფემ სთხოვა შაჰს, რომ მისი ვაჟი ქართლის ტახტზე
დაესვათ. ასე იყო თუ ისე, ლუარსაბი შეაშფოთა ქართლის ტახტის
სხვაზე გადაცემის არცთუ სახარბიელო პერსპექტივამ, ენდო შაჰის
უვნებლობის ფიცს და ეახლა მას. ლუარსაბ II-ის შემდგომი ბედი
კარგადაა ცნობილი.

კახეთის სამეფოდან გაქვევებული თეიმურაზი, ცხადია არ აპირებ-
და თავისი დღეები იმერეთში დაეღია (თუმცა საბოლოოდ თითქმის
52



ასე მოხდა). ამიტომაც ენერგიულ მოლაპარაკებას აწარმოებდა გორც ქართველ ხელისუფლებთან, ისე ოსმალეთთან და რუსი ელჩების ცნობით, დასავლეთ საქართველოში გახიზნული თეიმურაზი „დადიანის ქვეყანაში“ იმყოფებოდა. 1615 წლის გაზაფხულზე იგი კვლავ ოდიშის სამთავროში იყო ლევან II დადიანთან. ოდიშის მთავარი და კახეთის მეფე, უეჭველია ანტიირანული გამოსვლისათვის გეგმებს ადგენდნენ. მისიონერი ლუი გრანჟე, რომელიც სწორედ ამ ხანებში ჩავიდა ოდიშს, წერს, რომ „დადიანი მეტად გართული იყო“ და მოუტყველობის ძირითად მიზეზად ასახელებს თეიმურაზის (Teb-ris — Khan) სტუმრობას.

1615 წლის გაზაფხულზევე, ოსმალეთის ახალმა დიდგვზირმა ოქუზ-მეჰმედ ფაშამ სულთნის ბრძანების თანახმად ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობა დაიწყო. ირანის მთავრობას სურდა ისე წარმოესახა საქმე, თითქოს მათი მხრიდან „არ მომხდარა ისეთი საქმე, რომელიც პირობის (1612 წლის ზავის, ი. ა.) დაზიანებისა და მოშლის საფუძველი გახდებოდა. (სულთანმა ამ დროს) მოუთმენლობა გამოიჩინა და ორი უმეცარი ქართველის ტყუილი სიტყვებით... ზავი და პირობა დაშლისა და დავიწყების თახჩაზე შესდო“ (ისქანდერ მუნში). ეს ორი „უმეცარი ქართველი“, ცხადია თეიმურაზ I და ლუარსაბ II იყვნენ.

მოვლენები ვითარდებოდა საქართველოშიც. 1615 წლის 15 სექტემბერს კახეთში დიდი აჯანყება დაიწყო დავით ჯანდიერის მეთაურობით. თეიმურაზ I სასწრაფოდ კახეთს გაემურა. დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებმა — გიორგი მეფემ, ლევან დადიანმა და მამია გურიელმა მას მეგობრული სამსახური გაუწიეს, თავიანთი ლაშქრით არაგვამდე მიაცილეს თეიმურაზი. რუსული წყარო აღნიშნავდა, რომ თეიმურაზი: «...собрался ныне з ратными людьми, пришло из дидьянские земли в свою грузинскую землю».

თეიმურაზ I-მა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია კიდეც, მაგრამ შაჰ აბასი ვერ შეურიგდებოდა მის გამეფებას. 1616 წელს იგი უზარმაზარი არმიით კვლავ შემოესია კახეთს. თეიმურაზი იძულებული გახდა ისევ იმერეთს შეხიზნოდა.

წარმატებას ვერ მიაღწია ოსმალეთმაც. მისი მოუქნელი არმია ვერ იყენებდა მთელ რიგ ხელსაყრელ მომენტებს. 1615 წლის მაისში ლაშქრობაში გასული ოქუზ მეჰმედ ფაშა ალეპოში დაბანაკდა და ზამთრის მოახლოების გამო (ალეპოში იგი აგვისტოში ჩავიდა) სამხედრო ოპერაციები 1616 წლის გაზაფხულისათვის გადასდო. ამასობაში შაჰ აბასმა კახეთი მოაოხრა. 1616 წლის კამპანია ოქუზ მეჰმედ ფაშამ ასევე უფერულად ჩაატარა. ზამთარმა და შიმშილმა შეაშფოთა იგი და სულთნის დაუკითხავად აღადგინა ზავი. სულთანმა ზავი არ დაამტკი-

ცა, დიდგვზირი გადააყენა და ახალ დიდგვზირს, ხალილ ფაშას ბრძოლის გაგრძელება უბრძანა. მასვე დაევალა თბილისისაკენ გაქრისხევის თეიმურაზის ტახტზე აღდგენა. ხალილ ფაშა 1617 წლის ზაფხულში დიარბექირში დაბანაკდა. აქ მოუვიდა მას გურიელის წერილი იმის შესახებ, რომ შაჰ აბასს განზრახული ჰქონდა იმერეთისა და გურია-ოდიშის მოხრება. ბათუმის ბეგლარბეგ ომერს, ჩილდირის ბეგს მურთაზას, საფარ ფაშას, არზრუმისა და ტრაპიზონის იანიჩარებს ებრძანათ თავთავიანთი ლაშქრით საქართველოსაკენ გაჭრილიყვნენ და ირანის მოსალოდნელი აგრესიისათვის მზად ყოფილიყვნენ. ხალილ ფაშას ლაშქარში სამი ათასი ქართველი იყო თეიმურაზის მეთაურობით.

საბოლოოდ, 1618 წელს სერაფის ველზე ირან-ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო, რომლის რატიფიკაცია 1619 წელს მოხდა. ამ ზავით აღდგა 1555 წლის ზავი იმ შესწორებით, რომ ირანმა ოსმალეთს სამცხე-საათაბაგო მთლიანად „დაუთმო“, ხოლო სანაცვლოდ დერნესა და დერთენგის სანჯაყები მიიღო.

ამ ზავმა კიდევ ერთხელ გამოააშკარავა ოსმალეთის ნამდვილი ზრახვები და ისიც, რომ მასზე დაყრდნობით ყოველად შეუძლებელი იყო ქართული საქმის კეთება. გამოსავლის ძიებაში დასავლეთ საქართველოში შეკრებილმა საქართველოს მესვეურების ერთიანმა ბლოკმა თეიმურაზის ინიციატივით ახლა რუსეთს გაუგზავნეს წიგნები, თავიანთი შეკავშირება და ერთობლივი ბრძოლისათვის შემართება ამცნეს.

მართალია, ლევან II დადიანს საგანგებო სიგელი არ გაუგზავნია რუსეთის მეფისათვის, მაგრამ იმერეთის მეფისა და გურიელის წერილებიდან ნათელი ხდება, რომ იგი მათი მოკავშირეა და ეს წერილები მისი სახელითაცაა დაწერილი. ლევანი მეფე-მთავართა ბლოკის აქტიური და გავლენიანი წევრია.

სამეფოდაკარგული თეიმურაზი ყოველმხრივ ცდილობდა უფრო მყარი გაეხადა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა პოლიტიკური კავშირი, დაერაზმა ისინი და სამეფო დაებრუნებინა მათი დახმარებით. ამ მიზნით, სწორედ მისი მცდელობის შედეგი უნდა იყოს იმერეთის სამეფო სახლისა და გურიელთა დამოყვრება. 1618 წელს გიორგი იმერეთის მეფის ვაჟმა, მომავალმა მეფე ალექსანდრემ, ითხოვა მამია გურიელის ქალი თამარი.

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, XVII საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისისათვის დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრების ურთიერთდამოკიდებულება ურიგო არ იყო. მათი შეკავშირება, ერთიანი ფრონტით გამოსვლა ოსმალთა თუ ყიზილბაშთა წინააღმდეგ გარკვეულ შედეგსაც იძლეოდა.

ლევან II დადიანის მმართველობის პირველ წლებში დასავლეთ

საქართველოში ერთგვარი სიმშვიდე და ერთსულოვნება სუფევდა. უხედავად ამისა, თითოეულ მეფე-მთავარს გაძლიერებისა და დების სურვილი აწუხებდა და ამიტომაც საერთო ინტერესით წილობა დიდხანს ვერ გასტანდა. განხეთქილება მალე მოხდა მათ შორის და ლევან II დადიანი მკვეთრად დაუპირისპირდა თავის მეზობლებს.

ჰაგეიონისათვის მებრძოლი

ლევან II დადიანის მმართველობის პირველ წლებში, როგორც დავიანახეთ, მის ბიძას, გიორგი ლიპარტიანს დიდი გავლენა ჰქონდა სამთავროს საქმეებზე. ჩვენთვის ნათელია ლიპარტიანის პოლიტიკური პლატფორმაც — ირან-ოსმალეთის მოძალებული აგრესიის პირობებში იგი მეგობრულ დამოკიდებულებაში იყო მეზობელ პოლიტიკურ ერთეულებთან და მათთან ერთად გამოდიოდა საგარეო აგრესიის წინააღმდეგ. ოდიშის სამთავროს ასეთი პოლიტიკური გეზი დაახლოებით 1621—1622 წლებამდე გაგრძელდა.

ჩვენთვის ინტერესმოკლებული არაა თვალი გავადევნოთ ოდიშის სამთავროს ურთიერთობას მეზობელ პოლიტიკურ ერთეულებთან — აფხაზეთისა და გურიის სამთავროებთან, იმერეთის სამეფოსთან. მითუმეტეს, რომ აფხაზეთთან და გურიასთან ლევან II დადიანი მოყვრულ კავშირში იმყოფებოდა, ხოლო იმ დროს მმართველი ელიტის ქორწინება პოლიტიკურ აქტს წარმოადგენდა.

ლევან II დადიანი ორჯერ იყო დაქორწინებული. მისმა როგორც პირველმა, ისე მეორე ქორწინებამ დიდი პოლიტიკური გართულებები გამოიწვია.

ლევანის პირველი მეუღლე იყო აფხაზი მთავრის სეტემან შარვაშიძის ქალიშვილი. ვარაუდობენ, რომ ლევანმა ხსენებული ქალი 1621 წლის ახლო ხანებში შეირთო, დამოუკიდებელი მმართველობის დაწყების შემდეგ. ჩვენ ზემოთ უკვე ვაჩვენეთ, რომ ლევანმა მმართველობის სადავეები 1615 წლისათვის ჩაიბარა. ცხადია, ეს არ ნიშნავს, რომ მას აუცილებლად ამავე ხანებში უნდა შეერთო აფხაზი მთავრის ქალი, მაგრამ ზოგი ირიბი ცნობა, რომელსაც უფრო ქვემოთ შევხვებით, ამას გვიდასტურებს. მანამდე კი აღვნიშნოთ, რომ ლევან II დადიანს პირველი ცოლი, აფხაზი მთავრის ქალი დაახლოებით 1614—1615 წლებში უნდა შეერთო.

რამ შეაპირობა ეს ქორწინება? როგორი იყო აფხაზ-ოდიშის ურთიერთობა ამაზე უწინ?



XVI საუკუნეში აფხაზეთის ტერიტორიის ნაწილი მაინც აფხაზეთის ტერიტორიად, ცხადია, იგულისხმება მიწები კოდორს გაღმავალ შის სამთავროში შედიოდა და უშუალოდ ოდიშის მთავართა იურისდიქციას ემორჩილებოდა. XVI საუკუნეში ოდიშის მთავრებს აფხაზეთის მიწებზე თავისუფლად მიუწვდებათ ხელი. მაგალითად, მამია III დადიანი (1512—1533 წწ.) ბიჭვინტის კათედრალს სოფლებს სწირავს, რომელთა შორის ჭიჭთუბანსა და ნაყანულთან ერთად არის „აფხაზეთის ბიჭვინტას გარემო სოფელი აითარნე, არუხა და რაბიწა, აითარნეს მთა ზეთისხილოვანი“. ამის საფუძველზე სავსებით მართებულად ასკვნიან, რომ ეს მხარე ოდიშის სამთავროს ექვემდებარებოდა (ირ. ანთელავა, ზ. ანჩაბაძე). მამია დადიანის სიგელი დამტკიცებული აქვთ მის მომდევნო მთავრებსაც: ლევან I-ს, გიორგის, მამია IV-ს. ზ. ანჩაბაძე ლევან I დადიანს „სამეგრელო-აფხაზეთის“ მთავარსაც კი უწოდებს. თავის გამოკვლევაში ეს მოსაზრება ეჭვქვეშ დააყენა თ. ბერაძემ, რომელიც თვლის, რომ აფხაზეთი შეიძლება მხოლოდ ვასალურ ურთიერთობაში იყო ოდიშთან. ჩვენი აზრით, ზემომოტანილი სიგელი თვალნათელი მოწმობაა იმისა, რომ ოდიშის მთავრებს ფაქტობრივად მიუწვდებათ ხელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ისინი ხაზსაც კი უსვამენ, რომ საკუთრივ ოდიშის სოფლებთან ერთად (ჭიჭთუბანი, ნაყანული), სწირავენ აფხაზეთს მდებარე სოფლებს.

საინტერესოა, როდის მოხდა აფხაზეთის გამოცალკეება ოდიშის სამთავროსაგან. სავსებით მართალია ზ. ანჩაბაძე, როცა აღნიშნავს, რომ XVI საუკუნის II ნახევარი, ოდიშის სამთავროს ჩამოყალიბებისა და დასავლეთ საქართველოში ჰეგემონიისათვის წარმატებული ბრძოლის ხანა, არ იყო ხელსაყრელი პერიოდი აფხაზეთის გამოყოფისათვის. ჩვენ არაერთი მაგალითი გვაქვს, როდესაც ოდიშის მთავარი XVI საუკუნის II ნახევარში გურიასა და იმერეთს „ოდიშარ-აფხაზ-ჭიჭთა“ ლაშქრით ებრძოდა. ეს მართალია, თავისთავად არ გულისხმობს აფხაზეთის ოდიშის შემადგენლობაში ყოფნას, მაგრამ იადგარის ცნობას კი ამავრებს. ოდიშისაგან დამოუკიდებლობა აფხაზეთს ლევან II დადიანის მცირეწლოვანობის დროს უნდა მიეღო, როდესაც ოდიში დაგურია ოსმალეთთან დავით იყვნენ გართულნი. მართლაც, ეს პერიოდი აფხაზი წარჩინებულებისათვის საუკეთესო იყო, რადგან ოდიშს არ ეცალა მათთვის. ოდიში ერთი მხრივ ოსმალეთთან იყო დაძაბულ მდგომარეობაში და მეორე მხრივ ხელს უწყობდა აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულებს, ქართლსა და კახეთს მათ ანტიირანულ ბრძოლაში. სწორედ ამ ხანებიდან გამოდის აფხაზეთი, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული.

აღნიშნულ საკითხებზე მსჯელობისას ჩვენ უნდა გავითვალისწინოთ



კიდევ ერთი რამ: აფხაზეთის სამთავრო არ უნდა წარმოვიდგინოთ ისეთ ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ ერთეულად, როგორებიც მაგალითად, ოდიში და გურია. არც აფხაზეთის მთავარი იყო ოდიშისა და გურიის მთავრების „მსგავსი“. აფხაზეთი დანაწევრებული იყო რამდენიმე პატარა სამთავროდ და რამდენიმე მთავარი ჰყავდა. ლევან II დადიანის სიმამრი, სეტემან შარვაშიძე, რომელსაც ზოგი წყარო აფხაზეთის მთავარს უწოდებს, სულაც არ ყოფილა ერთიანი აფხაზეთის სამთავროს მმართველი (ჩვენ ამიტომ ვიხსენიებთ მას „აფხაზ მთავრად“ და არა აფხაზეთის მთავრად). იგი მხოლოდ მისი ერთი ნაწილის გამგებელი იყო. ეს კარგად ჩანს სათანადო წყაროებიდან.

ოდიშის სამთავრო სახლი იმ ხანებში (და არა საბოლოოდ), ჩანს შეურიგდა აფხაზეთის დამოუკიდებლობას. აფხაზი ფეოდალების გამოყოფიდან რამდენიმე წლის შემდეგ ლევან II დადიანმა სეტემან შარვაშიძის ასული შეირთო. ოდიშის კარი, ჩვენი აზრით, მერმისისათვის დებდა აფხაზეთის საკითხს და სეტემანის ქალიშვილზე დაქორწინებით სურდა ერთგვარი კონტროლი დაეწესებინა აფხაზეთზე. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს „აფხაზ-ჯიქთა“ ლაშქარი, რომელიც XVI საუკუნის II ნახევარში მუდამ მხარში ედგა ოდიშის მთავარს. როგორც ჩანს, დადიანებს იმ ხანებში ეს ლაშქარი უფრო აინტერესებდათ, ვიდრე აფხაზების უშუალო მორჩილება, რაც მათთან ომის გარეშე მიუღწეველი იყო. ირ. ანთელავას აზრით, ლევანი ფიქრობდა წინააღმდეგობა გაეწია აფხაზი მთავრებისათვის, რომლებიც თავიანთი საზღვრების გაფართოებისაკენ ესწრაფვოდნენ და კვლავაც სურდა მორჩილებაში ჰყოლოდა შარვაშიძე.

საამისო დრო ჯერ კიდევ არ იყო დამდგარი. ამიტომაც, ხსენებული ქორწინებით ლევანმა status quo შეინარჩუნა და დასავლეთიდან ზურგი გაიმავრა.

ლევან II დადიანის მეუღლეს არქანჯელო ლამბერტი კარგად ახასიათებს: „ეს ქალი იყო ბუნებით ლამაზი და სავსე ყველა სათნოებითა, რომელიც შეეფერებოდა მის გვარის ქალს: ქარგვაში, წერა-კითხვაში, გულუხვობაში და ზრდილობაში მას ტოლი არ ჰყავდა. თავის სათნოებით მიიზიდა ყველა თავის ქვეშევრდომის გული. მალე ამ ქალისაგან ეყოლა მთავარს ორი ვაჟი“.

დედოფალს იხსენიებენ რუსი ელჩებიც. მისი სახელი ერთი ცნობით დარუნდია იყო, მეორით კი თანურია. აქ ჩანს, ერთი და იგივე სახელის დამახინჯებასთან გვაქვს საქმე.

მეორე მხრივ, ლევან II დადიანმა სამოყვრო კავშირი დაამყარა გურიის სამთავრო სახლთან. ჩვენ ზემოთ აღნიშნული გვქონდა, რომ

1618 წელს, თეიმურაზ I-ის ინიციატივით, გიორგი იმერეთის მეფის ვაჟმა ალექსანდრემ ცოლად ითხოვა მამია გურიელის ქალიშვილი მალე ცოლ-ქმარს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა. ალექსანდრემ თავის მეუღლეს ქუთაისელი ვაჭრის საყვარლობა შესწამა და შვილით ბაგრატიონთ მამამისს, მამია გურიელს გაუგზავნა. მეუღლესთან ერთად შვილის გაგზავნა იმას მოასწავებდა, რომ ალექსანდრეს ბაგრატიის წარმომავლობა საეჭვოდ მიაჩნდა.

შეურაცხყოფილმა მამია გურიელმა ლევან II დადიანთან დამოყვრება გადაწყვიტა. ჩანს ეს ლევანის გეგმებშიც შედიოდა და ამიტომ იყო, რომ თავისი და მარიამი მან გურიის მემკვიდრე სიმონს მიათხოვა. ვახუშტის სიტყვით: „განიხარა (ლევანმა, ი. ა.) მტერობა გურიელისა და მეფისა და მისცა დაჲ თვისი სიმონს ძესა გურიელისასა“. ეს ფაქტი 1621 წელს მოხდა. „ქს ს ტ თ სვიმონ, მამია გურიელის ძემ, ქორწილი ქნა ლევან დადიანის დას მარიამზედ“.

ამრიგად, დასავლეთ საქართველოს სამი სამთავრო — ოდიშისა, გურიისა და აფხაზეთისა, ფაქტობრივად ერთ ბლოკად შეიკრა. ეს კავშირი პოტენციურად იმერეთის სამეფოს წინააღმდეგ იყო მიმართული.

დაახლოებით ამავე ხანებში, იმერეთის მეფემ „რაჲსამე ზედა“ შერისხა თავადი პაატა წულუკიძე, ჩამოართვა მამულები და იმერეთიდან გააძევა. პაატა ლევანს მიუვიდა. ვახუშტის სიტყვით, პაატამ „უმეტესად შთაუღვა ლევანს მტრობა გიორგი მეფისა და მარადის განუზრახვიდა“. პაატას „განზრახვები“ როგორც ჩანს ნოციერ ნიადაგზე მოხვდა — ლევანი აშკარად იღებს იმერეთის მეფის საწინააღმდეგო კურსს. ამ პერიოდიდან იწყებს განვითარებას მისი იდეა დასავლეთ საქართველოში სრული გაბატონებისა. ამავე პერიოდში ემზობა გიორგი ლიპარტიანი და ზოგიერთი სხვა პირი, რომლებიც, როგორც ჩანს არ იზიარებდნენ ახალ პოლიტიკურ ცვლილებებს და ახალგაზრდა მთავარს ოპოზიციაში ჩაუდგნენ. განსაკუთრებული როლი ამ ამბებში ეკუთვნის პაატა წულუკიძეს, რომელიც სულ მალე სამთავროს ვეზირი გახდა და აქტიურად ამოუღვა გვერდში ლევან II დადიანს იმერეთის მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

იმერეთის მეფე, რა თქმა უნდა კარგად ხედავდა ოდიშის კარის მოვლენებს და იმასაც, რომ იმერეთსა და ოდიშს შორის შეჯახება აუცილებელი იყო. ომის უშუალო საბაბი ჩვენთვის უცნობია. ბრძოლა კი ლევან II დადიანსა და იმერეთის მეფეს შორის ქუთაისის ახლოს, გოჭოურასთან მოხდა. ამ ბრძოლის თარიღად მიჩნეულია 1623 წლის 9 დეკემბერი, მაგრამ ჩვენი აზრით, ეს თარიღი სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს. კ. გრიგოლიამ ეს თარიღი დაადგინა ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერის მიხედვით, მაგრამ თვით ეს წარწე-



რა ბევრად უფრო გვიან არის გაკეთებული და ამდენად შეცდომა არაა გამორიცხებული. ჩვენი აზრით, გოჭოურას ბრძოლა ცოტა უფრო ადრე უნდა მომხდარიყო, დაახლოებით 1621—1622 წლებში. მეფისა და დადიანის აშკარა გადამტერება დადიან-გურიელთა დამოყვრების შემდეგ მოხდა, ხოლო მათი დამოყვრების თარიღი 1621 წელია; ბრძოლაც ამ წლის ახლო ხანებში უნდა ვივარაუდოთ. ცხადია, მხოლოდ ეს მოსაზრება არ კმარა საბუთად, რომ გოჭოურას ბრძოლა 1623 წლის წინ გადავწიოთ, მაგრამ ჩვენ სხვა საბუთიც გვაქვს და მას ქვემოთ განვიხილავთ.

ოდიშის სამთავროსთან შეიარაღებული კონფლიქტისათვის მზადება პირველად გიორგი იმერეთის მეფემ დაიწყო. „შეუძნდა მეფესა გიორგის შეერთება დადიან-გურიელისა, დაუწყო მტერობა: შემდგომად შემოიკრიბნა სპანი თვისნი გიორგი მეფემან და განვიდა და დასდგა გოჭორაურსა“. ომისათვის მოუმზადებელი, როგორც ჩანს, არც ლევან დადიანი იყო. „მოვიდა ლევან დადიანიცა სპითა ოდიშარ-აფხაზ-ჯიქთა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და მოსწყდნენ მრავალნი“. ლევან II-ემ სძლია იმერეთის მეფეს, „შეიპყრნა მრავალნი წარჩინებულნი და მდაბიურნი, აღიღო ალაფი და იავარი, წარვიდა ოდიშს“. თვით ლევანი შემდეგნაირად აღწერს ამ ბრძოლას ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერაში: „ჩუენ ცვა-ფარვათა შენთან მიერ მინდობილმან და მოსაგმან სიწმინდისა შენისამან, ჩვენ ბატონმან მანუჩარის ძემან დადიანმან ლევან, მოვაჭედინეთ ხატი ესე სახედ და მსგავსად შენად, როდესაც წარვემართენით მეფესა იმერეთისასა გიორგის ზედა და შევიბენით ქუთათის და გაგვემარჯვა. მეფე მორჩა და ლაშქარი გელთ დაგვრჩა შეწვევითა ღვთისათა“.

როგორც ვხედავთ, ლევან II დადიანმა აფხაზ-ჯიქთა ლაშქრის მოშველიებით, გურიის მეგობრული ნეიტრალიტეტის პირობებში (მისი მონაწილეობა ამ ბრძოლაში არ ჩანს), შეძლო სერიოზული მარცხი მიეყენებინა იმერეთის მეფისათვის. თავისთავად ამ არცთუ სახარბიელო ფაქტმა ლევანის ავტორიტეტი დიდად გაზარდა. ამის შემდგომ მას შეეძლო სხვა საქმეებისათვის გადაეხედა.

ზემოაღწერილი მოვლენების შემდგომ ლევან II დადიანმა გააგდო თავისი პირველი ცოლი, სეტემან შარვაშიძის ქალი. ახალგაზრდა მთავარს, როგორც წყაროები გვამცნობენ, შეჰყვარებია თავისი ბიძის, ყოფილი რეგენტის გიორგი ლიპარტიანის მეუღლე. როგორც ზემოთ აღვნიშნავდით, გიორგი ლიპარტიანს სამი ცოლი ჰყავდა: დადიანის ასული ანა, ამილახვრის ასული თაჯი და ნესტან-დარეჯან ჭილაძე. გიორგი ლიპარტიანი უკვე მოხუცი იყო, როდესაც ახალგაზრდა ნესტან-

დარეჯანი შეერთო. სწორედ ლიპარტიანის მესამე ცოლს გამიჯნულია ბია ლევან II დადიანი. ლამბერტი წერდა: „ქალი ძლიერ ლამაზი და ხნით უფრო შეეფერებოდა ყმაწვილს მთავარს, ვიდრე მოხუცებულს ლიპარტიანს“.

ნესტან-დარეჯანი ჭილაძეთა ცნობილ გვარეულობას მიეკუთვნებოდა. ე. თაყაიშვილის აზრით, ის იყო ქალიშვილი როვანოზ ჭილაძისა და უტანდარ ჩხეტიძისა. ცნობილია ასევე ტყვირის ერთი ხატის წარწერაში მოხსენიებული კაკა ჭილაძე, რომელიც ნესტან-დარეჯანის ძმა უნდა ყოფილიყო.

ლევან II დადიანს სურდა, თუმცა ეს სრულებით არ შეეფერებოდა ქრისტიანულ მორალს, ცოლად შეერთო ნესტან-დარეჯანი, მაგრამ ამისი საშუალება არ ჰქონდა, რაკი უკვე დაქორწინებული იყო აფხაზი მთავრის ასულზე. ამ „ვისრამიანის“ შესაფერისი სიტუაციის გამოსავალი მალე მოიძებნა. მივყვით მთავარი ინფორმატორის, არქანჯელო ლამბერტის თხრობას: „მაშინ, როდესაც მთავარი, გატაცებული ლიპარტიანის ცოლის სიყვარულითა, ცდილობდა თავისი სურვილის დაკმაყოფილებას, სხვა მის ცოლს, დედოფალს, ეტრფიალებოდა და უსირცხვილოდ დაუახლოვდა. ეს იყო მისი ვეზირი, სახელად პაპუნა (Paponia). იგი, ვითარცა მეორე პირი მეფის შემდეგ, ყოველივეს განაგებდა სახელმწიფოში. ასეთი საქმე ხომ დიდხანს არ დაიმალება... მთავარი საშინლად გაბრაზდა, მაშინვე გააგდო ცოლი და ბერძნების სკულისამებრ, შესარცხვენად ცხვირი მოსჭრა“.

იმერეთის მეფეზე გამარჯვების შემდეგ ლევანი აფხაზებს მაინც-დამაინც დიდ ანგარიშს არ უწევდა. ამიტომ იყო, რომ დედოფალი ასე ადვილად გასწირა, თუმცა არც ისაა გამორიცხული, რომ ცოლი მართლა ღალატობდა მას და ეს მოგონილი საბაბი არ იყო. ყოველ შემთხვევაში ლამბერტი სავსებით იზიარებს ღალატის ვერსიას.

სეტემან შარვაშიძე, დედოფლის მამა, ცხადია ამ შეურაცხყოფელ აქტს ვერ შეურიგდებოდა. ამიტომ ლევანმა დასწრება გადაწყვიტა, ლაშქარი შეკრიბა და აფხაზეთს დაეცა. ლაშქრობა აფხაზეთის იმდენად მოულოდნელი იყო, რომ მათ წინააღმდეგობის ორგანიზებაც ვერ შეძლეს და გაიხიზნენ. ლევანმა თავისი ყოფილი ცოლი აფხაზეთში დატოვა და ოდიშს დაბრუნდა. აფხაზეთში სამხედრო ექსპედიციის შემდგომ მას ხელი აღარ ეშლებოდა თავისი განზრახვის შესრულებაში. მთავარი მრავალრიცხოვანი ამალით ბიძამისს „ეწვია“ და ცოლი წაართვა. მოვუსმინოთ ისევ ლამბერტის: „წამოიყვანა... დარეჯან ყველა მისი ქალებით და მოიყვანა სასახლეში, სადაც დიდის ამბით დაიწერა ჯვარი და გახადა იგი დედოფალი“.

რომელ წელს მოხდა ეს ამბავი?

მარი ბროსეს აზრით, დადიანის ლაშქრობა აფხაზეთში და აქედან გამომდინარე, პირველი ცოლის გაგდება 1628 წელს უნდა მომხდარიყო. ამავე წლის ახლო ხანებისათვის სდებს იგი გიორგი ლიპარტიანი სიკვდილსაც. პ. ზაქარაიას ვარაუდით, ეს 25-იანი წლების ახლო ხანებში მომხდარი ფაქტი უნდა იყოს. არცერთი ეს თარიღი სწორი არ უნდა იყოს. თ. ბერაძემ სამართლიანად აღნიშნა მათი მცდარობა და სათანადო საბუთიც მოიშველია. მან მოიტანა ლევან II დადიანის ელჩის, გაბრიელ გეგენავას საუბრის ჩანაწერი. გეგენავა, როგორც ცნობილია, რუსეთში იყო ელჩად გაგზავნილი. როდესაც საელჩო „პრიკაზის“ დიაკებმა მას ოდიშის მთავრის ოჯახზე მისცეს შეკითხვა, მან უპასუხა: «Государь де их Леонт давно женат: а детей у него 2 царевича да 2 царевны. Большой царевич Александр в 13 лет, а другой царевич Манучар в 6 лет; а царевны де одна большаго сына а другая в 11 лет».

ამ ცნობაზე დაყრდნობით თ. ბერაძეს საკვებით მართებული დასკვნები გამოაქვს. გეგენავა მოსკოვში 1638 წლის ნოემბერში მიიღეს. ამ დროს ლევანის ვაჟი 13 წლისა ყოფილა, ხოლო ერთი ქალიშვილი კი მასზე უფროსიც. იგი ამ დროს 15 წლისა მაინც იქნებოდა. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ლევან II დადიანი თავის ბიძოლას არა უგვიანეს 1622 წლისა შეირთავდა.

ახლა ჩვენთვის საინტერესო სხვა დასკვნებიც შეიძლება გამოვიტანოთ. თუ მეორე ცოლი, ჭილაძის ასული, ლევან დადიანმა 1622 წლის ახლო ხანებში შეირთო, მაშინ სხვაგვარად უნდა გავიაზროთ ლევანის პირველი დაქორწინებისა და გოჭოურას ომის თარიღები. ჩვენ ზემოთ, როცა ამ საკითხების შესახებ ვსაუბრობდით, არ დაგვისაბუთებია ეს და საგანგებოდ მოვიტოვეთ. ლევანის პირველი დაქორწინება ჩვენ 1614—1615 წლებისათვის, დამოუკიდებელი მართვის დაწყების დროისათვის ვივარაუდეთ, ნაცვლად 1621 წლისა, რაც ადრე იყო მიღებული. მართლაც, თუ თ. ბერაძის მოსაზრებას სწორად მივიჩნევთ (ჩვენ ასედაც მიგვაჩნია) და ლევანისა და ნესტან-დარეჯანის დაქორწინებას 1622 წლისათვის ვაღიარებთ, უნდა ისიც ვთქვათ, რომ ლევანის პირველი ქორწინება 1621 წელს ვერაფრით ვერ მოხდებოდა. აქ პირველ და მეორე ქორწინებას შორის ქრონოლოგიური მანძილი ძალზე მცირეა, სულ რაღაც ერთი წელი. წყაროები კი მიგვანიშნებენ, რომ შარვაშიძის ქალი ლევანს რამდენიმე წელს მაინც უნდა ჰყოლოდა ცოლად. ლამბერტის ცნობით, პირველი ცოლისაგან „ეყოლა მთავარს ორი ვაჟი, რომელთაც სიყრმიდანვე ეტყობოდათ, რომ იქნებოდნენ ნამდვილი მემკვიდრე დედის სათნოებისა და მამის ახოვანებისა“. ორი შვილის გაჩენას 2—3 წელი მაინც დასჭირდებოდა. ამასთან, ცოლ-

ქმრის გაყრის დროისათვის ისინი ძუძუმწოვარ ბავშვებად არ სჩანან, რაკი უკვე ეტყობოდათ, რომ „იქნებოდნენ მემკვიდრე დედის მემკვიდრეებისა და მამის ახოვნებისა“. აქედან გამომდინარე, ჩვენის აზრით, ლევან II დადიანს პირველი ცოლი სწორედ ფაქტობრივი გამთავრების, სრულწლოვანად ქცევისთანავე უნდა შეერთო 1614—1615 წლებში, როგორც ეს ზემოთვე გვქონდა აღნიშნული.

თუ შარვაშიძის ასულთან გაყრა და ჰილადის ქალის შერთვა უკვე მომხდარი ფაქტია არაუგვიანეს 1622 წლისა, მაშინ გოჭოურას ბრძოლის თარიღად 1623 წელს ვერ ვაღიარებთ, როგორც ამას ზოგი წყარო გვაწვდის. გოჭოურას ბრძოლა წინ უსწრებდა დადიანთა კარის ზემოგანხილულ ინტიმურ ამბებს. ამ ბრძოლის დროს, როგორც ვიცით, ლევანს შველოდა „აფხაზ-ჯიქთა“ ლაშქარი, ე. ი. მას მეუღლედ ჯერ კიდევ შარვაშიძის ასული ჰყავდა და აფხაზეთთანაც ურთიერთობა ნორმალური იყო, რასაც ვერაფრით ვიტყვით მომდევნო წლებზე. მეორეს მხრივ ცნობილია, რომ ეს ბრძოლა სიმონ გურიელის მიერ მარიამ დადიანის ასულის შერთვის უმალ მოხდა. სიმონ გურიელმა მარიამი 1621 წელს შეერთო. 1622 წელს ლევან II დადიანს უკვე მეორე ცოლი უნდა ჰყავდეს. ამდენად, გოჭოურას ბრძოლას არა 1623 წელს, არამედ 1622 წელს უნდა ჰქონოდა ადგილი.

შარვაშიძის ასულის აფხაზეთში გაძევებითა და ბიძისათვის ცოლის წაგვრით ეს რომანული ისტორია არ დასრულებულა. ლევან II დადიანმა დააპატიმრა ვეზირი, რომელსაც თითქოს ინტიმური კავშირი ჰქონდა მის პირველ მეუღლესთან. ინტერესმოკლებული არაა ვიცოდეთ, ვინაა ეს ვეზირი. არქანჯელო ლამბერტი მის გვარს არ აღნიშნავს და მხოლოდ სახელს (Paponia) გვიცხადებს. ცხადია, მხოლოდ სახელით ძნელია ვეზირის პიროვნების დადგენა. ამიტომაც ვნახოთ ვინ იყვნენ საერთოდ ლევან II დადიანის ვეზირები.

ლევანის ზეობის დიდ მანძილზე ჩვენ წყაროებში ვხვდებით ერთსა და იმავე ვეზირს — პაატა წულუკიძეს. პაატა წულუკიძეს კარგად იცნობს ვახუშტი ბაგრატიონი. ცნობებს მის შესახებ გვაწვდის დონ ჯუზეპე ჯულიჩი. იგი ერთგან შენიშნავს: „ამ ბოლო დროს მთავრის ვეზირმა პაატა წულუკიამ, დადიანის შემდეგ მეორე პირმა... გადაწყვიტა მონათლულიყო“ (იგულისხმება მისი კათოლიკურ სარწმუნოებაში გადასვლის სურვილი). ამ ცნობის პაატა წულუკია (Papia Zulachia) უეჭველად პაატა წულუკიძეა. ამ პიროვნებას რუსული წყაროები იცნობენ, როგორც დადიანის „думной дьяк Потап“-ს.

დადიანი პირველ მეუღლეს როდესაც გაეყარა, იმერეთიდან გაძევებული პაატა წულუკიძე უკვე მის კარზე იყო, მაგრამ მაშინ იგი ჯერ ვეზირად არ ყოფილა და არც რაიმე რეპრესიები განუცდია. ვინ იყო



ის სხვა ვეზირი, ლამბერტის მიერ ასევე „მეორე პირად“ მოხსენიებული?! ჩვენი აზრით ლამბერტი ცდებდა, როდესაც ჩვენს უცნობ ვეზირს „პაპუნას“ უწოდებს. კარგადაა ცნობილი, რომ ლამბერტიმ თავისი თხზულება უკვე ოდიშიდან წასვლის შემდეგ გადაიტანა ქალაქში და საფიქრებელია, რომ შეცდომა დაუშვა; პაატა წულუკიძის სახელი (პაპუა, პაპა) იმ სხვა, დადიანის ცოლის საყვარლობისათვის დასჯილი ვეზირის სახელად გამოაცხადა.

დაკვირვებით რომ ჩავხედოთ წყაროებს, მართლაც დავინახავთ, რომ „პაპუნას“ მსგავსი სახელი დადიანის დაახლოებული წრიდან მხოლოდ პაატა წულუკიძეს ჰქვია.

ამდენად, ჩვენთვის საინტერესო პიროვნების სახელიც აღარ გვჩვენება. გამოსავალი ისაა, დავადგინოთ, ვინ იყო დადიანის ვეზირი პაატა წულუკიძემდე. ჩვენი აზრით, სწორედ მისი დაპატიმრება-დასჯის შემდეგ შეიქნა პაატა ვეზირად; მისი წინამორბედი უნდა იყოს დადიანის მიერ დასჯილი პირი. ამ პიროვნების, პაატა წულუკიძის წინამორბედი ვეზირის გვარი დაცულია, თუმცა დამახინჯებულად, კათოლიკე მისიონერის ლუი გრანჟეს 1615 წლით დათარიღებულ წერილში. ლუი გრანჟე იეზუიტთა ორდენის გენერალს კლაუდიო აქვავივას ატყობინებს: „გურიელმა ერთი კაცი გაგვაყოლა, რომ იქითგან პატარა ნავით წავეყვანეთ სამეგრელოში მის სიმამრთან კორტუგასთან (Cortuga), დადიანის პირველ ვეზირთან“. ეს „კორტუგა“, მისივე ცნობებით, დიდად გავლენიანი კაცი ყოფილა. ლამბერტი რეპრესირებული ვეზირის შესახებ გვატყობინებს, რომ „იგი ძლიერ პატივცემული იყო მთელს ოდიშში და ქვეშევრდომებს დიდად უყვარდათ“. ამიტომაც იყო, რომ თუ საკუთარ ცოლს ლევანმა ცხვირი მოსჭრა და ისე გაისტუმრა აფხაზეთში, ვეზირს ამგვარი რამ ჯერჯერობით ვერ შეჰბედა, რათა „შინაური ომი არ გამოეწვია“.

დატუსაღებული ვეზირი ლევან II დადიანს „თავის ბიძაშვილისათვის“, გურიის მთავრისათვის გადაუცია. კონტექსტიდან ისე ჩანს, თითქოს გურიის მთავარი ლევანის ბიძაშვილი იყო. ჩვენ გვგონია, რომ აქ აზრის გაუმართაობასთან უნდა გვკონდეს საქმე. ლამბერტიმ კარგად იცის, რომ გურიის მთავრის ძე ლევანის სიძეა და არა ბიძაშვილი. აქ ის უნდა იგულისხმებოდეს, რომ ვეზირი იყო გურიის სამთავრო სახლის ნათესავი. ამას კარგად ესადაგება ლუი გრანჟეს ცნობაც იმის შესახებ, რომ თითქოს „კორტუგა“ გურიელის სიმამრი იყო. ამდენად, თუ ჩვენი მსჯელობა სიმართლეს უახლოვდება, ვეზირი ლევანს მისივე ნათესავისათვის, გურიელისათვის გადაუცია „შესანახავად“, საპატიო პატიმრობაში, რადგან როგორც აღვნიშნეთ, ვეზირი დიდად გავლენიანი კაცი იყო ოდიშში.

ვეზირის გვარი (ვფიქრობთ გვარი და არა სახელი) „კორტუგა“^{საქართველო},
უეჭველია, რომელიმე ქართული გვარის დამახინჯებაა. ვინ უნდა იყოს
იგი?! ამის დადგენაში, ჩვენის აზრით, დავეხმარება ერთი დოკუმენტი,
კერძოდ კი „ქრთამის გამოღების წიგნი კათალიკოს ეფთვიმი საყვარელიძისა
ლევან დადიანისა და გიორგი ლიპარტიანისადმი“, რომელიც
1611—1616 წლებით თარიღდება. მოკლედ დოკუმენტის შინაარსზე:
ლევან დადიანსა და გიორგი ლიპარტიანს ბიჭვინტის ღმრთისმშობლისათვის
შეუწირავთ ჭალა მონასტერი და სხვა მამულები. ამის სანაცვლოდ,
კათალიკოსს მანუჩარ დადიანისათვის, მასუკან ლევანისათვის და გიორგი
ლიპარტიანისათვის მიუტცია „თორმეტს ტყუეთ დაფასებული კარავი“,
ბედაური ცხენი და სხვა საქონელი. დასახელებული პირების,
სამთავრო სახლის წევრების შემდეგ, ვინც საქონელი მიიღეს კათალიკოსისაგან,
ჩამოთვლილი არიან მერაბ ქორთოძე, რომლის თანამდებობა არაა აღნიშნული
და სახლთუხუცესი დადიანისა ქაიხოსრო აფაქიძე. სწორედ ეს მერაბ
ქორთოძე უნდა იყოს ლუი გრანჟეს ვეზირი „კორტუგა“, არქანჯელო
ლამბერტის მიერ შეცდომით „პაპუნად“ მოხსენიებული პიროვნება.
ამას გვაფიქრებინებს „კორტუგასა“ და „ქორთოძის“ მსგავსება. ცხადია,
მარტოოდენ მსგავსება არაა საკმარისი ასეთი მტკიცებისათვის.
ზემოხსენებული დოკუმენტი 1611—1616 წლებს შორისაა შედგენილი,
ხოლო ლუი გრანჟე 1615 წელს „კორტუგას“ ახსენებს ვეზირად.
მერაბ ქორთოძე იმითაა საყურადღებო, რომ ამავე ხანებში მოიხსენიება
და კათალიკოსის საბუთში ისეთი მაღალი რანგის პირებს შორისაა
აღნიშნული, როგორებიც იყვნენ ლიპარტიანი და დადიანის სახლთუხუცესი.
მართალია, მერაბ ქორთოძის თანამდებობა ამ საბუთში არაა
აღნიშნული, მაგრამ ცხადია, რომ იგი ლიპარტიანზე მცირეა და
სახლთუხუცესზე დიდი. იგი ვეზირი უნდა იყოს. ამ აზრს პირდაპირ
გვიმტკიცებს ერთი დოკუმენტი, სადაც მერაბ ქორთოძე თანამდებობითაა
მოხსენიებული. დოკუმენტში მოწმეებად დასახელებული არიან
„კაცთაგან ლიპარტიანი ბატონი გიორგი და ვეზირთუხუცესი და
მოლარეთუხუცესი მერაბ ქორთოძე“.

ამრიგად, ლევანის მიერ დაპატიმრებული პიროვნება უნდა იყოს
ვეზირთუხუცესი მერაბ ქორთოძე. ქორთოძეები დიდი თავადები იყვნენ
და მათ მთავარ რეზიდენციას ხეთი (დღევანდელი სოფ. ხეთა) წარმოადგენდა*.
ცაიშის ერთი სახარების მინაწერებში, რომელიც ხელის, სურათებისა და
ყდის მიხედვით XVII საუკუნისა უნდა იყოს,

* შემდეგში ეს გვარი დაემცრო და გააზნაურდა. მათი შთამომავლები იყვნენ ხეთელი ქორთუები. ნიშანდობლივია, რომ ეს გვარი წყაროებში მოიხსენიება „ქორთოძე“-დაც და „ქორთუაძე“-დაც.



მოხსენიება „დიდისა ქორთოდისა“ ასული ანიკა. ეს ანიკა, როგორც ჩანს, ვინმე „დიდი ქორთოძე“ როსტომის ქალიშვილი იყო. ამ „დიდად“ მოხსენიება აშკარად მოწმობს მის სიძლიერესა და გავლენას ოდიშში.

„კორტუგა“ ქორთოძედ მიაჩნია ქ. ჩხატარაიშვილსაც, თუმცა მას ლევანის ვეზირი როსტომ ქორთოძე ჰგონია.

საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ მერაბ ქორთოძე მართლაც უნდა ყოფილიყო სიმამრი, მხოლოდ არა გურიის მთავრისა, არამედ გურიის სამთავრო სახლის წევრის პაატა გურიელისა. 1643—1649 წლებს შორის ჯვარისმამა ნიკიფორემ იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში აღაპი გაუჩინა „ბატონს გურიელს პაატას და თანამეცხედრესა მათსა ბატონს მარიამს ქორთოდის ასულსა“.

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, ლევანმა დაამარცხა იმერეთის მეფე და აფხაზი მთავარი, საპატიო პატიმრობაში გაგზავნა სამთავროს ვეზირი. რა მდგომარეობაში იყო ამის შემდეგ ყოფილი რეგენტი გიორგი ლიპარტიანი? ძმისწულისაგან შეგურაცხყოფილი, იგი ტირილის გადახდას შესდგომია, თითქოს ცოლი მკვდარი ჰყავდა. სამთავრო ორ ბანაკად დაიყო. ერთნი, ძირითადად ახალგაზრდები, მთავარს თანაუგრძნობდნენ, მეორენი კი მის მოხუც ბიძას. საქმე ალბათ აქაც იარაღით დასრულდებოდა, რომ ლიპარტიანი უეცრად არ მომკვდარიყო. გამოთქმულია ვარაუდი, რომ იგი შეიძლება მოწამლეს კიდევც.

სანამ ლევან II დადიანი ოდიშში პირად საქმეებს „აგვარებდა“, მეზობელ გურიაში მნიშვნელოვანი ამბები მოხდა. ვახუშტის ცნობით, 1625 წელს „განირისხა ღმერთი და მოკლა მამა თვისი მამია გურიელი ძემან თვისმან სვიმონ, მწოლარე სარეცელსა ზედა ძილად“. ამის შემდეგ სიმონ მამიას ძე მთავრად დაჯდა.

სიმონ გურიელმა გამთავრებისთანავე ოდიშის საწინააღმდეგო კურსი აიღო და მისი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა საკმაოდ დიდი ბლოკი ლევან II დადიანის დასამხობად. ამ შეთქმულების მთავარი ინიციატორი, როგორც არქანჯელო ლამბერტი გვატყობინებს, იყო ლევანის მიერ გურიელთან გაგზავნილი ვეზირი, ჩვენი დასკვნით მერაბ ქორთოძე: „ამ ღროს ვეზირმა, რომელიც გურიელს ჰყავდა დამწყვდეული, იფიქრა, რომ როგორც კი კოლხიდაში სიმშვიდე ჩამოვარდება, მაშინვე დადიანი ჩემზე ჯავრის ამოყრას მოინდომებს იმ დიდი დანაშაულისათვის, რომელიც მე ბრალად დამედოო და ამიტომ არჩია თავისი სარგებლობისათვის ახალი არეულობა გამოეწვია და დადიანის წინააღმდეგ ღალატი გამოეწყო“.

მერაბ ქორთოძეს კარგად უსარგებლია ოდიშის ფეოდალური საზოგადოების ერთი ნაწილის განწყობილებით. ლევან დადიანს თავის

სამთავროში დიდი ოპოზიცია გაუჩნდა. გიორგი ლიპარტიანი მაშინ დადიანის შვილი იყო, დიდი ფეოდალი და მისი მიმდგომი ხალხი არ აპატიებდნენ ლევანს მის შეურაცხყოფას. ამას გარდა, ლევანმა მტკიცე მმართველი გამოდგა, რაც ალბათ ოდიშის თავადებს არ მოსწონდათ. საკუთრივ ოდიშართა გარდა, შეთქმულებაში მონაწილეობდა სეტემან შარვაშიძე, ლევან დადიანის ყოფილი სიმამრი. მისმა სახლმა დიდი შეურაცხყოფა მიიღო, ლევანმა ეს სამთავრო ააოხრა კიდევ და ცხადია, შარვაშიძე ამას არ დაივიწყებდა. შეთქმულთა შორის იყო გოჭოურას ომში დამარცხებული და დადიანის გაძლიერებით შეშფოთებული იმერეთის მეფე გიორგი III. საქმეში ჩარეული იყო სიმონ გურიელი, ლევანის სიძე, რომელსაც სულაც არ ეპიტნავენოდა ოდიშის მთავრის მეტისმეტი გაძლიერება. მერაბ ქორთოძეს სიმონისათვის ჩაუგონებია, რომ: „დადიანი ისე თავდაუტყვერელი შეიქნა, რომ ვიდრე ის მთავრად დარჩება, მის სამთავროში მშვიდობა არ ჩამოვარდება, პირიქით, მისი დაუცხრომლის ხასიათის მიზეზით მომიჯნავე მთავრებს ხშირად თავს დაეცემა და დააზიანებსო“.

შეთქმულებმა ლევანის ფიზიკური მოსპობა გადაწყვიტეს. ახალ მთავრად უნდა გამოეცხადებინათ ლევანის უმცროსი ძმა იესე (იოსებო), რომელიც მანუჩარ I-ს მეორე ცოლისაგან, ათაბაგის ქალისაგან (ვახტანგ გურიელის ქვრივისაგან) ჰყავდა. შეთქმულთა აზრით, იესე ყოფილა „ბევრად უფრო სასიამოვნო, კაცთმოყვარე, ზრდილობიანი, დამჯდარის ხასიათისა“, ვიდრე ლევანი. გამთავრების მოსურნე იესე, როგორც ჩანს, დათანხმდა ძმის მოკვლაზე.

ლევანს მიუჩინეს მკვლელი, ვინმე აფხაზი, რომელიც მუდამ დასდევდა მთავარს, რათა მოხერხებულ შემთხვევაში მოეკლა იგი. ლევანის მერიქიფე იესეს კაცი ყოფილა, მისი დიდად ერთგული და ჩანს იესეს ბრძანებით აფხაზს ხელს უწყობდა. ლევანს ჩვეულება ჰქონია ასეთი, რომ ვახშამს ყოველ საღამოს ერთსა და იმავე ადგილას მიირთმევდა, ზურგს კი ხის ტიხარს აყრდნობდა. ამ ტიხარს უკან დაიმალა აფხაზი. მერიქიფის ნიშანზე მან მთავარს ზურგში ჩასცა მახვილი. ლევანმა „როგორც კი... იგრძნო მახვილის წვერი, პირქვე დაემხო სუფრაზე. ამგვარად გადარჩა სიკვდილს და მხოლოდ მსუბუქი ჭრილობა მიიღო“. აფხაზი მაშინვე ცხენს მოახტა და გაიქცა. ლევანი მალე გამოჯანმრთელდა და გამოძიება დანიშნა. პირველ ყოვლისა მერიქიფე დააპატიმრეს, რომელმაც წამების შემდეგ „რიგ-რიგად ჩამოთვალა შეთქმულები“. თვით ეს მერიქიფე და საქმეში განდობილი მისი ორი ძმა, როგორც ლამბერტი გვამცნობს, ცალ-ცალი ხელ-ფეხის მოჭრითა და თვალების დათხრით დაუსჯიათ. მთავარმა შეიპყრო თავისი ძმაც, რომელსაც თვალების დათხრა და ქონების კონფისკაცია მიუსაჯა. და-

იწყობს სასტიკი რეპრესიები ამბოხების მონაწილეთა მიმართ. დადიანმა ხელთ იგდო შეთქმულების ორგანიზატორი, ვეზირი მერაბ ქორთოძე. იგი ჯერ დაახრჩვეს და შემდეგ ზარბაზნით გაისროლეს.

შინაური ლალატის გამომჟღავნებისა და დასჯის შემდგომ ლევან I დადიანმა შეთქმულთა ბლოკის სხვა წევრების დასჯაც მოიწადინა. პირველი მათ შორის იყო სიძე დადიანისა, სიმონ გურიელი. ლევანმა დიდი ლაშქრით გასწია მის წინააღმდეგ. სიმონიც იყო „მხნე, ახოვანი, შემეპართებელი“. ლანჩხუთთან ბრძოლაში სიმონ გურიელი დატყვევებულ იქნა. ლევანმა მას სამთავრო ჩამოართვა, თვალები დასთხარა და ბერად აღკვეცა, ხოლო სიმონის ცოლი და თავისი და, მარიამი შვილით ოტიათი ოდიშს წამოიყვანა.

რა მდგომარეობა შეიქნა გურიაში სიმონ გურიელის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ?! ამას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ლევან II დადიანის პოლიტიკის გასათვალისწინებლად.

მარი ბროსე დაეყრდნო ვახუშტის ცნობას და აღნიშნა, რომ სიმონ II-ის შემდეგ გურიის სამთავრო ტახტზე ავიდა ქაიხოსრო გურიელი, ვახტანგ I გურიელის (1583—1587 წწ.) ვაჟი. მოვიტანოთ ვახუშტის ეს ცნობა: „აღირჩია (ლევან დადიანმა, ი. ა.) გურიელად დასმად ვახტანგ გურიელისა ძისა ქაიხოსრო, ძმისა მარიამ დისა თვისისა... დასვა გურიელად ქაიხოსრო“. როგორც ვახუშტის სხვა ცნობიდან ჩანს, ვახტანგ I გურიელის ქვრივი, ქაიხოსრო I-ის დედა, ათაბაგის ქალი თამარი იყო ლევან II დადიანის მამის, მანუჩარის მეორე ცოლი. მანუჩარ დადიანსა და გურიელის ქვრივს. თამარს შემდეგ ეყოლათ ვაჟი იესე და ქალი მარიამი. ამას გულისხმობს ვახუშტი, როდესაც ქაიხოსროს ლევან დადიანის დის, მარიამის ძმად მოიხსენიებს.

მარი ბროსეს მოსაზრებას მხარს უჭერს დ. ბაქრაძე და ცდილობს გაამაგროს იგი შემოქმედის კინკლოსის ერთი მცდარი ცნობით. ო. სოსელიამ საგანგებო ნაშრომი უძღვნა გურიელთა ქრონოლოგია-გენეალოგიას და ასევე ვახუშტის ცნობას დაუჭირა მხარი. მან ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის მთავართა თანმიმდევრობა ძირითადად ისე გაიზრა, როგორც მ. ბროსემ და დ. ბაქრაძემ.

ახლა ვნახოთ, რა ცნობებს გვაწვდიან ევროპული და რუსული მასალები. იტალიელი მისიონერი, არქანჯელო ლამბერტი გვამცნობს: „მისი (სიმონ გურიელის, ი. ა.) სამთავრო დადიანმა გადასცა გურიელის ბიძას მალაქიას“. ეს მალაქია არის დასავლეთ საქართველოს ისტორიაში კარგად ცნობილი კათალიკოს-პატრიარქი მალაქია გურიელი. მალაქია უნდა იყოს შვილი გიორგი II გურიელისა, რომელიც 1564—1583 და 1587—1600 წლებში მთავრობდა. „მას ეამსა ოდეს საჭეთ ვიპყრობდი ცაიშს ჟუმათს საყდარსა ზედა ჩვენ ძემან გურიელისა გი-

ორგისამან პატრონმან მალაქია...“ აქედან გამომდინარე, იგი დავიძლიძმა იყო მამია II გურიელისა (1600—1625 წწ.), სიმონის მამისა სელიას ქრონოლოგიურ სიაში მალაქია კათალიკოსს ადგილი არა აქვს დათმობილი. მისი აზრით, ლამბერტის ცნობა არაა სწორი, ხოლო მალაქიას მოხსენიება გურიელების გვარიდან მის წარმოშობას უნდა ნიშნავდეს.

სხვაგვარად ფიქრობს ს. კაკაბაძე. მას სანდოდ მიაჩნია ლამბერტის ცნობა და მიიჩნევს, რომ სიმონის შემდეგ გურიის ტახტზე მალაქია კათალიკოსი ავიდა. გარკვეული თვალსაზრისით ს. კაკაბაძის მოსაზრება უფრო მართებული უნდა იყოს.

გადავხედოთ იმ წყაროებს, რომლებიც მალაქია კათალიკოსის მთავრად დასმას გვამცნობენ. მივმართოთ ჯერ ევროპულ წყაროებს, კერძოდ დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს. აი, რას წერს იგი: „ამჟამად (1634 წელი, ი. ა.) სამთავროს მართავს ბრმა მთავრის (სიმონის, ი. ა.) ბიძა, რომელიც ერთსა და იმავე დროს გურიის მთავარიც არის და კათალიკოსიც“. ამავე ავტორის საყურადღებო ცნობით, მალაქიას ლევან დადიანისათვის დახმარება გაუწევია სიმონის დამარცხებაში, ე. ი. ძმისწულისათვის უღალატნია. შესაძლოა ეს ძმისთვის შურისძიებაც იყო. მალაქია მამია გურიელის ძმა იყო, რომელიც, როგორც ვნახეთ, შვილის მიერ იქნა მოკლული. შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, რომ მალაქია კათალიკოსმა პირადი ძალაუფლებისათვის გასწირა ძმისწული. ჯუდიჩე სხვა ადგილას აღნიშნავს: „15 დღის მგზავრობის შემდეგ კათალიკოსის წინაშე წარვსდექით. იგი ამავე დროს გურიის მთავარია“. სხვა იტალიურ მასალებშიც მალაქია მთავრად ჩანს. მას უწოდებენ „კათალიკოს მთავარს“. მისიონერების ცნობებს რუსული წყაროებიც გვიდასტურებენ. ლევანმა სიძის, სიმონის ნაცვლად: «Начальным человеком учинил над гурельскою землею... Мануйла царя (მამია II, ი. ა.) брата, епископа, и тот Епископ гурельскою землею владеет». ეჭვის შეტანაც ძნელია, რომ ევროპული მასალების „კათალიკოს მთავარი“ და რუსული წყაროს „епископ“ არის გურიის მთავარი და დასავლეთ საქართველოს („აფხაზეთის“) კათალიკოსი მალაქია გურიელი.

ამრიგად, ჩვენს ხელთ არსებული წყაროებისა და ლიტერატურის მიხედვით გვაქვს ორი ვერსია: 1. სიმონის ტახტიდან ჩამოვდების შემდეგ მთავარი გახდა ქაიხოსრო (ვახუშტი); 2. მთავარი გახდა მალაქია კათალიკოსი (ევროპული და რუსული წყაროები). პირველ ვერსიას მხარს უჭერენ მ. ბროსე, დ. ბაქრაძე, ო. სოსელია. მეორეს — ს. კაკაბაძე, ქ. ჩხატარაიშვილი და ამ სტრიქონების ავტორი.

ზ. ანჩაბაძემ ამ ორი, ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნობის მორიგება



სცადა. მისი აზრით, ქაიხოსრო გურიელი, მარიამის ნახევარძმა და მალაქია კათალიკოსი ერთი და იგივე პიროვნება იყო. ამ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით. როგორც მალაქიას, ისე ქაიხოსროს ვინაობა კარგადაა ცნობილი. მალაქია გიორგი II-ის ძე იყო, ქაიხოსრო ვახტანგ I-ის ძე. ამ ორი სხვადასხვა შტოს გურიელის ერთ პირად გამოცხადება არ უნდა იყოს მართებული.

გურიელთა სახლის ჩვენს მიერ განხილულ ქრონოლოგიას შესანიშნავად ადასტურებს კასტელის მიერ დახატული მამია გურიელის სურათი, რომელსაც ზემო აშიაზე ასეთი მინაწერი აქვს: „გურიაში, სადაც დიდ ტანჯვაში ვავატარე წლები, ხუთი მთავარი გამოიცვალა. მთავარს მამია ერქვა. მამიას გარდაცვალების შემდეგ სამთავროს მისი შვილი სიმონი განაგებდა. მერმე მალაქია, რომელიც ამავე დროს პატრიარქიც იყო, შემდეგ ვახტანგი და ბოლოს ქაიხოსრო“. მართალია, კასტელი ზეობის წლებს არ აღნიშნავს, მაგრამ მთავართა თანმიმდევრობა სავსებით ზუსტად აქვს დაცული.

ამრიგად, ჩვენი აზრით ნათელია, რომ სიმონის შემდეგ გურიის სამთავრო ტახტი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსმა, მალაქია გურიელმა დაიკავა. ამის შემდეგ გურიის სამთავრო ლევან II დადიანის ხანგრძლივი ჰეგემონიის ქვეშ მოექცა. მალაქია გურიელი, როგორც კათალიკოსი, ადრეც ოდიშს შეჰყურებდა, რადგან დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის 24 მამულიდან 18 ოდიშის ტერიტორიაზე იყო. ცხადია, რომ კათალიკოსი მალაქია ნომინალურად იყო მთავარი. გურიის პოლიტიკურ გეზს, თავისი ინტერესების შესაბამისად ლევან II დადიანი წარმართავდა. სწორად შენიშნავს მკვლევარი ქ. ჩხატარაიშვილი, რომ XVII საუკუნის 30—50-იან წლებში გურიის სამთავრო ოდიშის სამთავროს პოლიტიკურ დანამატად იქცა. მისივე მართებული აზრით, გურიის ლაშქარი ლევან II დადიანის ინტერესებს დაემორჩილა. გურიის სამთავროში, როგორც ჩანს, დადიანის სასარგებლოდ ხარკიც იკრიფებოდა. რუსული წყარო გვამცნობს: «*тот епископ гурельскою землею владеет и дань збирает и отсылает к дадьянскому князю Левану*».

ეს ცნობა 1637—1640 წლებით თარიღდება. რა რეალურ ვითარებას უნდა ასახავდეს ეს ცნობა. როგორც ჩანს, ამ რუსულ წყაროს უნდა ეყრდნობოდეს ქ. ჩხატარაიშვილი, როდესაც აღნიშნავს, რომ გურია ოდიშის მთავარს ხარკს უხდიდაო. ჩვენი აზრით, ეს არაა ხარკი ამ ტერმინის იმ მნიშვნელობით, როგორც საერთოდ ვხმარობთ ხოლმე. უფრო მიზანშეწონილია ვიფიქროთ, რომ ეს არის გურიის მთავრის შემოსავალი, რომელიც ლევან II დადიანს ეგზავნება. გურიის მთავრებს ჰქონდათ თავისი დომენი, ამასთან მოსახლეობაში მთავრის



ხაზინაში შემავალი სხვადასხვა გადასახადები იკრიფებოდა. სწორედ ამ თანხაზე უნდა იყოს აქ საუბარი. მალაქია, როგორც ვიცით, კოსი იყო და საკათალიკოსო მამულებიდან ჰქონდა შემოსავალი, ხოლო გურიის მთავრის შემოსავალს კი იგი, როგორც ჩანს, ლევანს უგზავნიდა. ზემომოტანილი რუსული ცნობა მალაქიას ზეობის მიწურულს ეკუთვნის, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ადრევე, მალაქიას „მთავრად“ დაჯდომისთანავე, ასეთი წესრიგი უნდა დამყარებულიყო. უეჭველია, გურიიდან ამ შემოსავალსაც უნდა დაედო საფუძველი ლევანის სიმდიდრისათვის, რომელიც მას დამოუკიდებლობასა და ძალას სძენდა. ასე რომ, გურიის სამთავრო ოდიშის არა მხოლოდ პოლიტიკურ, არამედ ეკონომიკურ დანამატადაც იქცა.

ამგვარად, გურია ავტონომიური მოკავშირე გახდა ოდიშის მთავრისა იმერეთის მეფის წინააღმდეგ. შემთხვევითი როდია, რომ მალაქია I თავისი დროის დიდ ნაწილს ოდიშის მთავრის კარზე ატარებდა, როგორც ამას არაერთი წყარო გვიდასტურებს. ამავე პერიოდს მიეკუთვნება წალენჯიხის ეკლესიის ლევან დადიანის ეკვდერის დასავლეთი კარის წარწერა: „...დადიან-გურიელმან ჯელმწიფემან ბატონმან ლეონ...“ ამ წარწერის მიხედვით ლევანის მეუღლე, ნესტან-დარეჯან ჭილაძე ცოცხალი ჩანს. ის კი 1639 წელს გარდაიცვალა, იმავე ხანებში, როცა მალაქია გურიელ-კათალიკოსი. ამდენად წარწერა 1625—1639 წლებს შორის თავსდება. ლევანის „დადიან-გურიელად“ მოხსენიება, ვფიქრობთ რეალური პოლიტიკური ვითარების ამსახველი იყო.

გურიის მთავრის სიმონის დამარცხებისა და თავისთვის საიმედო რეჟიმის დამყარების შემდეგ ჯერი აფხაზეთზე მიდგა. ლამბერტის ცნობით: „იმ დროს, როდესაც დადიანი გართული იყო თავისი ძმისაგან დაწყებული ამბოხების დაცხრომის საქმეში, აფხაზები სულ თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომელიც თითქმის სრულიად გააოხრეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს“. იმის გარდა, რომ აფხაზ მთავარს ლევანთან მტრობა ჰქონდა, აქ სხვა, უფრო სერიოზული რამეც იმალებოდა. აფხაზი წარჩინებულები ექსპანსიას იწყებენ ოდიშის დასავლეთი მიწების დასაპყრობად, კოდორს გადმოდმა მიწების მისატაცებლად. ამიტომ იყო, რომ ლევანი ასეთი დაჟინებითა და სისასტიკით ებრძოდა მათ. აი, რას წერს იგი ილორის ხატის წარწერაში: „მიუხედიტ შარვაშიძესა ზუფუს (ლიხნი, ი. ა.), მუწუს წყალსა აქათ ავაოხრეთ. კიდევ მიუხედიტ ზუფუს, კაპოეტის წყალს აქეთ სრულებით დავსწვით და ავაოწრეთ და სადაცა სიმაგრე იყო, ავიღეთ და გავაცუდეთ და კაპოეტის წყალზე შემოგუებნეს ზუფუარი და სიხუარი მარშანიები და გავგემარჯუა და დავწოცეთ და ზოგი ჯელთ დავგურჩა და გამარჯვებულები მოვედიტ“.



ლევანს არც აფხაზი წარჩინებულები რჩებოდნენ ვალში ზღვრებს უოხრებდნენ. ასეთი მდგომარეობა დიდხანს გაგრძელდა აფხაზთა თავდასხმებმა მეთოდური, მიზანმიმართული სახე მითილეს. ერთმანეთის სამფლობელოების დარბევა ჩვეულებრივ, ყოველდღიურ მოვლენად იქცა. დადიანის დამსჯელ ექსპედიციებს რადიკალური შედეგი არ გამოუღიათ. ლამბერტი აღნიშნავდა: „აფხაზებმა მორჩილება განუცხადეს (ლევანს, ი. ა.), ხარკი იტვირთეს, მაგრამ რადგან ეს ხალხი მოქალაქეობას და ვაქრობას მოკლებულია და არც ფული გააჩნია, არც საქონელი ხარკის გადასახდელად, — დადიანმა მათ ხარკად დააღვა რამდენიმე მწვეარ-მაძებარი და მიმინო“. სამართლიანად შენიშნავს ამ ცნობის შესახებ ზ. ანჩაბაძე, რომ ასეთი ხარკი აიხსნებოდა აფხაზთა დამოკიდებულების ნომინალური ხასიათით.

მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა იმერეთის სამეფო, რომელიც ლევან II დადიანის წინააღმდეგ ფაქტობრივად უმოკავშირეოდ დარჩა. იგი მარტოდმარტო აღმოჩნდა გურია-ოდიშის ძალების წინაშე. ლევან II დადიანის ჰეგემონისტური მისწრაფებანი XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან თვალნათელი ფაქტი გახდა. ლევანი ცდილობს ახალ სიმაღლეზე აიყვანოს თავისი სამთავროს სამხედრო-პოლიტიკური ძლიერება. დასავლეთ საქართველოს სამი პოლიტიკური ერთეულიდან გურია მისი ხელქვეითი გახდა, ხოლო დანარჩენი ორი ბრძოლის ობიექტი. ჩვენ უნდა განვასხვავოთ ოდიშის ურთიერთობა იმერეთთან და აფხაზეთთან. ლევანს აფხაზების მოულოდნელი თავდასხმებისაგან უფრო ხშირად თვითონ უხდებოდა თავისი საზღვრების დაცვა, მაშინ როდესაც იმერეთს იქით ესზღოდა თავს. დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების ძირითად ფაქტორად, XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან ოდიშ-იმერეთის ბრძოლა გადაიქცა.

ამავე ხანებში, XVII საუკუნის 20—30-იან წლებში აღმოსავლეთი საქართველო თავგანწირული იბრძოდა გარეშე აგრესიის წინააღმდეგ. მასალების უკიდურესი სიმცირის გამო, ჩვენ საშუალება არა გვაქვს დაწვრილებით გავაანალიზოთ დასავლეთ საქართველოს და კერძოდ კი, ოდიშის პოლიტიკური ურთიერთობანი აღმოსავლეთ საქართველოსთან და იძულებული ვართ, რიგ შემთხვევაში ირიბი ცნობების ინტერპრეტაციას დავჯერდეთ.

მნიშვნელოვანი მოვლენები ხდებოდა მახლობელი აღმოსავლეთისა და შავი ზღვის აუზის ასპარეზზეც. ჩვენ აუცილებლად მიგვაჩნია შევხებით ამ მოვლენებსაც.

ირან-ოსმალეთის 1618 წლის ზავით, სერაფის ზავის სახელით რომ არის ცნობილი, აღდგა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები იმ გან-

სხვაგვებით, რომ ახალციხის ეიალეთი მთლიანად ოსმალეთს დაეკარგა, ხოლო ირანმა დერნესა და დერთენგის სანჯაყები მიიღო. სერაფდეს ზაემა მცირე ხნით (1623 წლამდე) მოარიგა ორი დიდი აგრესიონის ხელმწიფო. ამ პერიოდში როგორც ოსმალეთის, ისე ირანის ყურადღება სხვა საქმეებისაკენ იყო მიპყრობილი და საქართველო ერთგვარად „ჩრდილში“ რჩებოდა. ორი დიდი აგრესიონის ომების დროს აქტიურ ძალად იქცნენ კაზაკები, რომელთაც 1616—1617 წლებში ოსმალეთის ქალაქები სინოპი, სამსუნი და ტრაპიზონი მოარბიეს. ამავე დროს კაზაკებთან ურთიერთობას ეძიებს შაჰ აბას I, რომელიც ანტიოსმალური კოალიციის შედგენის გეგმით იყო გატაცებული. ამითვე იყო დაინტერესებული პოლონეთიც. როგორც პიეტრო დელა ვალეს ცნობებიდან ჩანს, განზრახული იყო დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებიც ჩაეხრებოდათ ამ კოალიციაში. თავის მხრივ, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა ურთიერთობა კაზაკებთან მეტად ცხოველი იყო. კაზაკობა XVII საუკუნის დასაწყისისათვის მნიშვნელოვან ძალად იქცა შავ ზღვაზე. იგი შიშის ზარს სცემდა ოსმალეთის სანაპირო ქალაქებსა და ხომალდთა ქარავნებს. ასეთი მრისხანე ძალის გამოჩენა, ცხადია, არ გამოჩნებოდათ მხედველობიდან დასავლეთ საქართველოს მესვეურებს, რომლებიც თვითონაც ოსმალეთის უღელქვეშ გმინავდნენ. ასევე კაზაკებისთვისაც ბუნებრივი მოკავშირეები უნდა ყოფილიყვნენ ქართველები. კაზაკებისა და დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების ურთიერთობის შესახებ საინტერესო ცნობები აქვს დაცული ცნობილ მოგზაურს და დიპლომატს პიეტრო დელა ვალეს. ეს ცნობები XVII საუკუნის პირველ ოცეულს შეეხება.

კაზაკებისა და საქართველოს შავიზღვისპირეთის მოსახლეობის დაახლოება ორმხრივ ხელსაყრელი მოვლენა იყო და ვის ეკუთვნოდა ამ საქმეში ინიციატივა, ძნელი სათქმელია. პიეტრო დელა ვალეს აზრით კი, ასეთი ინიციატივა ქართველ მთავრებს ეკუთვნოდათ. „კარგად არ ვიცი რომელმა, მაგრამ ის კი ნამდვილია, რომ დადიანმა თუ გურიელმა, კოლხეთის ორი სხვადასხვა ნაწილის მფლობელებმა (ქრისტიანებმა) კაზაკებს კაცი გაუგზავნეს და თურქეთთან საომარი მიზნით თავისი ტერიტორია და კავშირი შესთავაზეს, აგრეთვე ოქროს პატარა ჯვრები გაუგზავნეს. კაზაკებმა დიდი კმაყოფილებით მიიღეს ეს საჩუქრები და ისინიც (კაზაკები) არაერთხელ წასულან თავიანთი საზღვაო ფლოტით კოლხეთის სანაპიროებისაკენ და ალერსიანი მასპინძლობაც დახვდენიათ აქ“.

დადიანსა და გურიელს, უეჭველია, სხვა მიზნებიც ამოძრავებდათ, კერძოდ სავაჭრო, რადგან თუ კაზაკებთან მორიგებით არ იქნებოდნენ, მათ სავაჭრო ხომალდებს შეიძლება ცუდი დღე დადგომოდათ. მით



უფრო საინტერესოა პიეტრო დელა ვალეს ცნობა, რომ კაზაკები ზღვაზე მფარველობას უწევდნენ დადიანისა და გურიელის ზომალდებს. ოსმალეთმა, როგორც კი ირანთან ზავი დასდო, პოლონეთს ომი გამოუცხადა, მაგრამ ვერავითარ წარმატებას ვერ მიაღწია. სულთანი ოსმან II (1618—1622 წწ.) დედაქალაქში დამარცხებული დაბრუნდა. იანიჩარებმა ხელმოცარული ფადიშაჰი ტახტიდან ჩამოაგდეს და მოკლეს. ოსმანთა ტახტზე სულელი უფლისწული, მუსტაფა ავიდა. მალე მუსტაფაც ჩამოაგდეს და მცირეწლოვანი მურად IV (1623—1640 წწ.) გაასულთნეს. ყოველივე ამას ზედ დაერთო არზრუმის ბეგლარბეგის აბაზა ფაშას ამბოხება, რომელმაც მთელი ანატოლია მოიცვა და სტამბოლს დიდი სიძნელეები შეუქმნა. ამდენად, ოსმალეთმა კაზაკებს ვერაფერი მოუხერხა, არც საქართველოსათვის ეცალა. მისთვის ახლა მთავარი იყო ირანთან ზავის შენარჩუნება. ოსმალეთს ჯერ შინაგანი საქმეების მოგვარება ესაჭიროებოდა. ასე როდი ფიქრობდა შაჰ აბას I. მან გადაწყვიტა გამოეყენებინა ოსმალეთის მძიმე საშინაო მდგომარეობა, მაგრამ მანამდე კი თვით ირანის საჰიბროროტო საკითხების გადაჭრას მიჰყო ხელი. 1622 წელს, ისარგებლა რა პორტუგალიისა და ინგლისის წინააღმდეგობებით, შაჰ აბასმა ინგლისის სამხედრო-საზღვაო ძალების დახმარებით აიღო კუნძული პორმუზი. ამის შემდგომ მან ოზბეგებს შეუტია, დაამარცხა, ხოლო დიდ მოგოლებს ყანდაჰარი წაართვა. შაჰ აბასმა ამ ბრძოლების წარმატებით დასრულების შემდეგ უშუალოდ ოსმალეთს შეუტია და 1623 წელს ბაღდადი აიღო. ამავ ხანებში, ირანის უდიდესმა მოღვაწემ, ხოლო საქართველოს დაუძინებელმა მტერმა, შაჰ აბასმა „გურჯისტანის საკითხის“ საბოლოოდ გადაჭრა მოინდომა. 1624 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში, შაჰის ბრძანებით, ერევნის ხანმა ამირ-გუნემ სამცხე დალაშქრა და ახალციხე აიღო. სეფიანთა ირანი თავისი დიდების ზენიტში იყო. ირანის ფრთების ასე ფართოდ გაშლამ ანტიირანული ბრძოლის გაცხოველება გამოიწვია საქართველოში. ოსმალთა ისტორიკოსი მუსტაფა ნაიმა აღნიშნავდა: „ფეიქარ-სულთანი ქართველების სიმრავლემ საგონებელში ჩააგდო. მან შაჰს აცნობა: ქართველები ისევ მომრავლდნენ და ლაშქრობის შემთხვევაში ათიათასი ხმლიანი ქართველი შეიძლება მოგროვდეს. ამან რა იქნება თქვენი ბრძანებაო“. ქართველთა ამოძრავებას აღნიშნავს ისქანდერ მუნშიცი. ირანის მთელი ძალები ამ პერიოდისათვის ერაყში იყო დაბანდებული, მაგრამ დაყოვნებას შეიძლებოდა შაჰის გეგმები ჩაეშალა, აჯანყებას საქართველოში დიდი რეზონანსი მიეღო და შეერყია სეფიანთა ბატონობა მთელს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში.

1625 წელს შაჰ აბას I-მა საქართველოში დიდი ლაშქარი გამოგზავნა ყარაჩიხა-ხანის მეთაურობით. ისქანდერ მუნშის ცნობით: „ქვეყნის

დამამშვენებელმა აზრმა (ე. ი. შაჰმა) გადაწყვიტა, რომ ერთი გემპრო-
ახი გონების მქონე და საზრიანი კაცი გაეგზავნა იმ მხარეს, რათა შეეცადნენ
მოეკვლია საქართველოს ნამდვილი მდგომარეობა, მოესპო შფოთის
ამტეხნი და ისე მოეწესრიგებინა და მოეწყო საქმეები, როგორც ეს
ძლევამოსილი სახელმწიფოსათვის იქნებოდა სასარგებლო“.

„ქვეყნის დამამშვენებელ აზრს“ კი „შფოთის ამტეხთა“ საქმეების
მოწესრიგება ასე ესმოდა: კახელები, როგორც თეიმურაზ I-ის მომ-
ხრეები უნდა ამოეწყვიტათ და კახეთი ყიზილბაშებითა და თურქმან-
თათრებით დაესახლებინათ, ხოლო თეიმურაზისა და ლუარსაბის მომ-
ხრე თავადები ირანს გადაესახლებინათ.

ყარჩიხა-ხანის ლაშქარს მოჰყვებოდა გიორგი სააკაძე. შაჰს მისი
გამოყენება სურდა საკუთარი ქვეყნის წინააღმდეგ. დიდი პოლიტიკოსი
შაჰ აბას I სასტიკად შეცდა, როდესაც სააკაძე საკუთარი ხალხის შე-
ურიგებელ მტრად მიიჩნია. მოურავი დროზე მიხვდა შაჰის განზრახვას
და შესაბამისი ზომებიც მიიღო. საქართველო უკვე მზად იყო დიდი
აჯანყებისათვის, ხოლო გიორგი სააკაძე მას სათავეში ჩაუდგა.

1625 წლის 25 მარტს (ახ. სტ. 7 აპრილს) ქართველმა აჯანყებუ-
ლებმა მარტყოფის ველზე მუსრი გაავლეს ყიზილბაშთა ლაშქარს.
ქართველთა ხელით მრავალი ირანელი წარჩინებული დაიღუპა. მათ
შორის იყო სარდალი ყარჩიხა-ხანი, თვით გიორგი სააკაძის მიერ მოკ-
ლული. ამ ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ დიდი მოურავი თბილისს
დაეცა და ყიზილბაშური ვარნიზონი ალყაში მოაქცია. ასევე სწრაფად
დალაშქრა მან განჯა-ყარაბაღი, ყიზილბაშებს კიდევ მარცხი აგემა და
კახეთში შემოსახლებული თურქმანი ტომებიც გაყლიტა. მარტყოფის
ბრძოლის შემდეგ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფედ თეიმურაზ I იქნა აღიარებული.

ოსმალთა ისტორიკოსი მუსტაფა ნაიმა, როდესაც ყარჩიხა-ხანის
დამსჯელი ექსპედიციის ბედ-იღბალზე საუბრობს, ასეთი შინაარსის
ცნობას გვაწვდის: „... ქართლის მფლობელი მოურავ-ხანი, გურიელი,
დადიანი, აჩიკ-ბაში (იმერეთის მეფე, ი. ა.) და არაგვის ერისთავი გა-
ერთიანდნენ, საქართველოს სხვა ერისთავებთან შეთანხმებულნი, სა-
ქართველოს დასაპყრობად მოსულ ყარჩილბა-ხანისა და სრულიად ყი-
ზილბაშთა ლაშქართან საბრძოლველად გამოვიდნენ“.

აღნიშნული ცნობა თავისთავად ძალზე საინტერესოა, მაგრამ ჯერ-
ჯერობით სხვა წყაროები არ ადასტურებენ დასავლეთ საქართველოს
მეფე-მთავართა მონაწილეობას ყარჩიხა-ხანის განადგურებაში. ვფიქ-
რობთ, რომ აქ მუსტაფა ნაიმა არ უნდა იყოს სწორი.

გამარჯვებულმა გიორგი სააკაძემ ოსმალეთის დიდგვირს ჰაფიზ
ფაშას, რომელიც ამ დროს დიარბექირში იდგა, ყიზილბაშთა მოჭრილი



თავები გაუგზავნა და ირანის წინააღმდეგ გალაშქრების გეგმაც შექმნა. თავაზა. „ასეთი მოხერხებული შემთხვევა ოსმალთა სამეფო გავრცელების ულობას არ მისცემია და ყოველგვარი დაყოვნების გარეშე მიიღეთ ზომა და ისწრაფეთ, რომ ისლამის ჯარითურთ ამ ქვეყნისაკენ (ირანი-საკენ, ი. ა.) გაემგზავროთ“ (იბრაჰიმ ფეჩევი). ოსმალებმა ვერ გამოიყენეს ეს გეგმა და ფაქტობრივი დახმარება გიორგი სააკაძისათვის არ გაუწევიათ.

შაჰ აბას I მარტყოფთან დამარცხებას, რომლის მსგავსი „ორმოცი წლის განმავლობაში... არ ჰქონია“, ცხადია, ვერ შეურიგდებოდა. 1625 წელსვე მან ახალი ჯარი გამოგზავნა ისა-ხან ყორჩიბაშის მეთაურობით. პირველ ივლისს, მარაბდასთან სისხლიანი და უთანასწორო ბრძოლა მოხდა. ამ ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ, მაგრამ წინააღმდეგობის პარტიზანულ ხერხებზე გადავიდნენ. მართალია, მარაბდასთან გაიმარჯვეს ირანელებმა, მაგრამ ამავე დროს დიდი ზარალი ნახეს და ამიტომ იყო, რომ შაჰ აბასი კომპრომისზე წავიდა და თეიმურაზთან შერიგება სცადა. შაჰი ამ დროს ოსმალეთთან ომს აწარმოებდა და სურდა, რომ თეიმურაზის მხრივ დამშვიდებული ყოფილიყო. შუამავალი აბას I-სა და თეიმურაზს შორის იყო განჯის ბეგლარბეგი დაუღხან უნდილაძე. ირანის შაჰმა ცნო თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ. მ. სვანიძის ვარაუდით, სწორედ შაჰმა ითამამა წამყვანი როლი თეიმურაზისა და გიორგი სააკაძის კონფლიქტში.

თეიმურაზთან ურთიერთობის გამწვავებამდე დიდი მოურავი სამცხეში გადავიდა, სადაც ისა-ხან ყორჩიბაშის დიდ რაზმს დამარცხება აგემა ასპინძასთან. სამცხიდანვე, გიორგი სააკაძემ გიორგი ქავთარიშვილი-ბარათაშვილი დესპანად გააგზავნა ოსმალეთის სულთანთან და კიდევ ერთხელ სთხოვა ყიზილბაშთა წინააღმდეგ დახმარება. ოსმალეთმა ისევ შეიკავა თავი აქტიური მოქმედებისაგან. ამის შემდეგ, დიდმა მოურავმა სამცხე დასტოვა და დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, სადაც იმერეთის მეფე გიორგი III-თან და ლევან II დადიანთან აწარმოებდა მოლაპარაკებას. დიდ მოურავს სურდა შეეკავშირებინა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები ყიზილბაშთა წინააღმდეგ. დიდ მოურავს სათანადო მოლაპარაკება უწარმოებია გიორგი იმერეთის მეფესთან და გარკვეული შედეგისათვისაც მიუღწევია. იმერეთის კარი ირანის წინააღმდეგ დახმარებას შეპირდა მოურავს. ეს შეთანხმება მეფესა და სააკაძეს მოყვრული კავშირითაც განუმტკიცებიათ. ხვარამზე, გიორგი მეფის ასული, დანიშნეს სააკაძის ვაჟზე — ავთანდილზე, მარტყოფის ბრძოლის ერთ-ერთ გმირზე. სამართლიანად აღნიშნავს გ. ჯამბურია, რომ „ეს აქტი უფრო პოლიტიკური მნიშვნელობისა იყო, ვიდრე მოყვრული და ისეთ ვითარებაში შეიძლებოდა შექმნილიყო, რო-

მელიც სააკაძის საქმისადმი კეთილგანწყობილებასა და შესაძლებლობას
მარებასაც კი გულისხმობდა“.

ქუთაისში სტუმრობის შემდეგ დიდი მოურავი ოდიშს ჩავიდა ლე-
ვან II დადიანთან. ეს ფაქტი აღწერილი აქვს იოსებ თბილელს „დიდ-
მოურავიანში“: „მეფემ მიბოძა დასტური, ვლე არე ოდიშისანი, იგიცა
კარგა დამიხვდა, ქება არ ძალმიც თქმისანი“.

საეჭვო არ უნდა იყოს, რომ ლევან II დადიანთანაც იგივე თემაზე
იყო საუბარი, რაზეც იმერეთის მეფე გიორგისთან. ამ მოლაპარაკების
შესახებ რაიმე დოკუმენტი არ დაგვრჩენია, მაგრამ არ ჩანს, რომ იგი
სააკაძისათვის წარუმატებელი ყოფილიყო.

ჩვენს მიზანს აქ არ შეადგენს აღმოსავლეთ საქართველოს მოვლენებზე
სიტყვის გაგრძელება, ძირითად ფაქტებს უკვე გავეცანით, მაგ-
რამ მეტად საყურადღებოდ გვეჩვენება ცნობები გიორგი სააკაძის ოს-
მალეთში დაღუპვის შესახებ. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თეიმურაზ
I-მა შეთქმულება მოაწყო მოურავის წინააღმდეგ. მეფე დიდად
ეჭვიანი იყო, მოურავის სახელი და დიდება როდი სიამოვნებდა. ოს-
მალეთი სააკაძეს უჭერდა მხარს, ირანი კი თეიმურაზს. თეიმურაზი,
ოსმალეთის „მეგობარი“, ადრე ირანს ებრძოდა, ხოლო სააკაძე ამ უკა-
ნასკნელის სამსახურში იყო, ახლა კი როლები შეიცვალა. თეიმურაზი
ირანს მიემხრო, ხოლო მოურავი ოსმალეთს „დაუმეგობრდა“. სულ-
თანმა მურად IV-ემ იმერეთის მეფეს, ოდიშისა და გურის მთავრებს
ბრძანებები დაუგზავნა, მოურავისათვის დახმარება გაეწიათ. სააკაძე,
როგორც აღვნიშნეთ, გიორგი III-თან და ლევან II დადიანთან მოლა-
პარაკებულ იყო, ხოლო სულთანის ფირმანი ოფიციალურ ნებართვას
წარმოადგენდა. შეტაკება მეფესა და სააკაძეს შორის აუცილებელი
ჩანდა. 1626 წლის შემოდგომაზე, ბაზალეთთან, თეიმურაზთან ბრძო-
ლაში გიორგი სააკაძე დამარცხდა, ოსმალეთს გადავიდა და პორტის
სამსახურში შევიდა. მან ყაპრამან-კონიის ბეგლარბეგობა მიიღო. 1629
წლის 3 ოქტომბერს დიდგვზირ ხუსრევ ფაშას ბრძანებით დიდ მო-
ურავს თავი მოჰკვეთეს.

რატომ მოკლეს გიორგი სააკაძე?

იოსებ თბილელი, ფარსადან გორგიჯანიძე და ვახუშტი იმ აზრს
ადგანან, რომ ხუსრევ ფაშამ შურის გამო მოაკვლევინა გიორგი სააკა-
ძე. ხუსრევ ფაშას თითქოს არ მოსწონდა დიდი მოურავის პოპულა-
რობა ოსმალეთში. თვით ოსმალური წყაროებიც მოშურნე და მუხა-
ნათ პიროვნებად გვიხატავენ ხუსრევ ფაშას, მაგრამ სააკაძის მოკვლას
კი სხვა გარემოებას აბრალებენ. მუსტაფა ნაიმას ცნობით: „ყარამანში
მას (გიორგი სააკაძეს, ი. ა.) მიეტმასნენ ზოგნი ბოროტმოქმედნი პირ-
ნი, რომელნიც მძლავრობასა და უწყესრიგობას ჩადიოდნენ, სახელი კი



მისი, მოურავისა იყო. ამის გამო მომჩივრები დიდგვზირს ეახლნენ. მეგობრებმა მოურავს უთხრეს, რომ ხუსრევ ფაშა მოსისხარი ვეჯირთაგანა შეიძლება შენ გაგიმეტოს კიდევაცო. მოურავი საგონებელში ჩააგდეს და წააქეზეს რომელიმე მიმართულებით გაქცეულიყო“. მომჩივრები კი იყვნენ ყაპრამან-კონიის ვიალეთის წარჩინებულები, რომელთაგან ბევრს ისიც შურდა, რომ საქართველოდან გადმოხვეწილ სარდალს სულთანმა ბეგლარბეგობა უბოძა, მაგრამ დიდი მოურავის სიკვდილის მიზეზი ხუსრევ ფაშასა და სხვა ოსმალო მოხელეების შური და მუხანათობა არ უნდა იყოს. საინტერესოა მუსტაფა ნაიმასთან დაცული ერთი პატარა დეტალი: „ხუსრევ ფაშა სისხლის მოყვარული და მუხანათი კაცი იყო. მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ სისხლის დაღვრა ეწადა, მან ხონტქრისათვის შეუტყობინებლად, ვითომდა მოურავი საქართველოში წავაო, მოჰკლა ასეთი გმირი მოხუცი“.

სხვა ქართული თუ ოსმალური წყაროებით არ ჩანს ეს დეტალი, მაგრამ იგი საინტერესო უნდა იყოს. თუ დავუკვირდებით, ვანა მოსალოდნელი არ იყო, რომ დიდ მოურავს საქართველოში დაბრუნებაზე ეფიქრა? გიორგი სააკაძე იმისათვის ხომ არ იბრძოდა, რომ ბეგლარბეგი გამხდარიყო და თავისი დღეები ოსმალეთში დაეღია. თუ იგი ოსმალებს მიუვლიდა, ეს იმიტომ, რომ საქართველოს გასაერთიანებლად მათი გამოყენება სურდა. იმ აზრს, რომ ხუსრევ ფაშამ სწორედ საქართველოში დაბრუნების განზრახვის გამო მოაკვლევინა სააკაძე, გვაწვდის კიდევ ერთი წყარო, თეიმურაზ I-ის 1658 წელს მოსკოვში წარმოებული მოლაპარაკების ჩანაწერები. რუსეთის მეფის, ალექსი მიხეილის ძის მოხელეები, ბოიარი თავადი ივანე ხილკოვი და დიაკი ლარიონ ლოპუხინი მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ თეიმურაზ I-თან და შეკითხვა მისცეს მისი ოსმალეთთან ურთიერთობის შესახებ. აი, რა უპასუხა თეიმურაზმა: «тому де лет с тридцать, изменил ему боярин ево Георгий... и обусурмяняя поддался турецкому салтан Мурату и поднял на него рат. и он де царь Теймураз против ево ходил с своими ратными людьми... И помощию божиею турецких людей многих побил и языки многие поймал, а побил де он царь турецких людей немного людством силою крестною и казал накрте язву сечено саблею и как де тот изменник ево з боя побежал к турецкому».

ეჭვის შეტანა შეუძლებელია იმაში, რომ თეიმურაზის მიერ დასახელებული „მოღალატე ბოიარი“ გიორგი დიდი მოურავი გიორგი სააკაძეა. რა თქმა უნდა სწორია ვ. მაჭარაძე, როდესაც აღნიშნავს, რომ თეიმურაზის მიერ დახატული სააკაძის პორტრეტი არ არის რეალური. ზემომოტანილი ცნობა გვეუბნება, რომ ოსმალებს მხარი დაუჭერიათ სააკაძისათვის, თეიმურაზს ისინი დაუმარცხებია და გიორგიც

ოსმალეთში გაქცეულა. ამ ცნობას სხვა, ჩვენთვის ამჟამად კიდევ უცნობი რო საინტერესო ცნობა მოსდევს: თეიმურაზი რუსებს ატყუებდა, რომ ოსმალეთში გაქცეულ გიორგის საქართველოში დაბრუნება ვადაუწყვეტია: «Хотел турскому салтану изменить и убежать в Даданское государство и уведав де про то везир казнил его смертью, а ему де царю Теймуразу после того от турка никакого гонения не бывало».

ეს ცნობა მნიშვნელოვანწილად ავსებს მუსტაფა ნაიმასთან დაცულ დეტალს, „მოურავი საქართველოში წავაო“. ნაიმას ეს ხუსრევ ფაშას სიცრუე ჰგონია, ზოლო თეიმურაზი კი სრულიად დაბეჯითებით ამბობს ამას და იმასაც კი გვატყობინებს, თუ სად უნდა გაქცეულიყო დიდი მოურავი. თეიმურაზისათვის იშვიათი არ იყო პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად არარეალური რამის თქმა, მაგრამ ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, სიმართლეს უნდა ამბობდეს. გიორგი სააკაძე უკვე 30 წლის მიცვალებული იყო იმ დროს, როდესაც თეიმურაზი მოსკოვს ჩავიდა და მის დროინდელ ამბებსაც დაკარგული ჰქონდათ პოლიტიკური აქტუალობა. ჩანს დიდმა მოურავმა, რომელმაც ვერ მიაღწია ოსმალეთის დახმარებას თავისი გეგმების შესასრულებლად, სხვა ძალის მოძებნა დააპირა თვით საქართველოში და ამ მიზნით „დადიანის ქვეყანაში“, ე. ი. ოდიშში, ლევან II დადიანთან დააპირა გაქცევა. ეს დროზე შეიტყო დიდგვირმა ხუსრევ ფაშამ, რომელიც ისედაც შურით იყო გამსჭვალული გამოჩენილი სარდლისადმი. სათანადო საბაბი მას უკვე ჰქონდა და სააკაძე სიკვდილით დაასჯევინა კიდევ.

ასეთი უნდა იყოს დიდი მოურავის დაღუპვის გარემოება. ახლა კი გვაინტერესებს, რატომ აპირებდა დიდი მოურავი მაინცდამაინც ოდიშში გაქცევას?

გიორგი სააკაძე რომ ქართლ-კახეთში ვერ ჩავიდოდა, ცხადია, რადგან იქ დამარცხდა და თავის მომხრეებიანად დატოვა ეს მხარე. ჩანს, იმ ხანებში ველარც იმერეთში ჩაესვლებოდა მოურავს. პოლიტიკაში ხშირად იცვლება გარემოებანი და თუ 1626 წელს, ბაზალეთის ბრძოლაში გიორგი III სააკაძის მხარეს იყო, 1629 წელს უკვე თეიმურაზ I-ს დაუმოყვრდა. 1629 წელს, როგორც ცნობილია, თეიმურაზმა თავისი მომძლავრებული სიძე, ზურაბ არაგვის ერისთავი მოაკვლევინა, მისი ცოლი, თავისი ქალიშვილი, გიორგი იმერთ მეფის ვაჟს, ტახტის მემკვიდრე ალექსანდრეს მიათხოვა და „აქორწინა ქინძარს მცირეს ეკლესიასა შინა“. ცხადია, ალექსანდრე გიორგის ძის და დარეჯან თეიმურაზის ასულის დაქორწინება მათი მამების პოლიტიკური დაახლოების შედეგი იყო. სწორედ ამიტომაც უნდა აერიდებინა თავი სააკაძეს იმერეთისათვის.



ერთადერთი პოლიტიკური ერთეული, სადაც მას ჩასვლა შეეძლო, იყო ოდიში. არაა გამორიცხული, რომ გიორგი სააკაძესა და ლევანს დადიანს სათანადო კონტაქტიც ჰქონდათ.

ყველა მონაცემია ვიფიქროთ, რომ დიდ მოურავს სიცოცხლის ბოლო ხანებში ოდიშის მთავარი უნდა მიეჩნია რეალურ დასაყრდენ ძალად. თვით ლევანი, პატივმოყვარე, ფართო პრეტენზიებისა და გეგმების მქონე პიროვნება, უეჭველად დაინტერესებული იქნებოდა გამოჩენილ სარდალთან პოლიტიკური თანამშრომლობით. სწორედ ეს უნდა გაეგო ხუსრევ ფაშას. სააკაძისადმი დამოკიდებულებაში უეჭველად ჩანდა ოსმალეთის მთავრობის თეიმურაზისადმი კეთილგანწყობილება. თეიმურაზს ტრადიციულად „მეგობრული“ ურთიერთობა ჰქონდა პორტასთან. მას შემდეგაც, რაც ირანმა სცნო თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ, ამ უკანასკნელს არ შეუწყვეტია ოსმალეთთან კავშირი. იგი მოხერხებულად სარგებლობდა ირან-ოსმალეთის წინააღმდეგობებით. 1629 წელს, როდესაც შაჰ აბას I გარდაიცვალა და ოსმალეთმა დიდი შეტევა დაიწყო ირანის წინააღმდეგ დიდგვიზირ ხუსრევ ფაშას სარდლობით, განსაკუთრებით საჭირო იყო თეიმურაზი, რომელიც ასევე ანტიირანულ განწყობილებას ამჟღავნებდა. თუ გიორგი სააკაძე საქართველოში დაბრუნდებოდა, თეიმურაზის ხელისუფლებას შეიძლებოდა საფრთხე შექმნოდა. ნიშანდობლივია, რომ თვით თეიმურაზი, მოსკოვს მისი ვიზიტის დროს ოსმალებს ცუდად არ ახსენებდა. მათთან მხოლოდ ერთხელ გაუმწვევდა თეიმურაზს ურთიერთობა, როდესაც ოსმალეთმა სააკაძეს დაუჭირა მხარი. უფრო ადრე და შემდეგაც ურთიერთობა კარგი იყო. აკი თეიმურაზი ხაზგასმით აღნიშნავს: «от турка никакова гонения... не бывало». ამიტომაც იცოდა თეიმურაზმა დიდი მოურავის დაღუპვის გარემოება.

უნდა გავითვალისწინოთ კიდევ ერთი რამ. ხუსრევ ფაშამ ირანის წინააღმდეგ ლაშქრობის დროს დასაჯა სააკაძე. თეიმურაზიც გვეუბნება, რომ გიორგიმ ოსმალეთის ლალატი მოინდომა. ხომ არ არის აქ ასახული ირანის ტახტზე მომხდარი ცვლილების შედეგად სააკაძის ორიენტაციის შეცვლა? 1629 წლის დასაწყისში შაჰ აბას I გარდაიცვალა. ირანში დინასტიული ომი იყო მოსალოდნელი. აქ იმარჯვა ისფაჰანის ტარულამ ხოსრო-მირზამ (როსტომმა), რომელიც დაუთ-ხანის შვილი და თეიმურაზის მიერ მოკლული სიმონ-ხანის ბიძა იყო. როსტომმა ტახტზე შაჰ აბასის მცირეწლოვანი შვილიშვილი სეფი-მირზა აიყვანა (1629—1642 წწ.), რომელმაც ერთგული ტარულა ირანის ყულარაღასად დანიშნა. ერთხანს „ერანის საქმე როსტომ მეფეს ეკითხებოდა“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). ხოსრო-მირზას წინსვლა-დაწინაურებაში თავის დროზე დიდი როლი ითამაშა გიორგი სააკაძემ. როსტომი

დიდად დავალებული იყო მისგან და პატივსაც სცემდა მოურავს. ქართლში გამეფების შემდეგ, როსტომმა გიორგი სააკაძის შემთხვევაში რამი ქართლში მოიყვანა, მამისეული მამულები დაუბრუნა. წყალობის სიგელში როსტომი წერდა: „... მამაშენი გიორგი მოურავი ჩვენხედ და საქართველოზედაც დიდად ნამსახური იყო“.

ვინ იცის, იქნებ პოლიტიკაში გამობრძმედილმა მოურავმა, რაკი დაინახა ოსმალები ვერაფერში გამოადგებოდნენ, ისევ ირანისაკენ გაიხედა, სადაც მისი წყალობით აღზევებული კაცი, ხოსრო-მირზა შაპის შემდეგ პირველი კაცი გამხდარიყო. მ. სვანიძემ ყურადღება მიაქცია ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობას, რომ სააკაძე „რაფუზობის“ გამო დასაჯეს სიკვდილით. „რაფუზს“ ანუ „რაფიზს“ ოსმალები ირანელ შიიტებს ეძახდნენ. ე. ი. ხუსრევ ფაშა ირანის აგენტობაშიც სდებდა ბრალს სააკაძეს.

დიდი მოურავის დაღუპვის შესახებ ცნობებიდან ჩანს, რომ მას კავშირი ჰქონდა ლევან II დადიანთან. გულუბრყვილობა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ლევანი გიორგი სააკაძესთან კავშირში თავისთვის სარგებელს არ ხედავდა. იმერეთის მეფე იმ დროს უკვე თეიმურაზის მოკავშირე იყო და ასეთ ძალებთან და ოსმალებთან ბრძოლის დროს ლევანს ფრიად გამოადგებოდა მოურავის დიდი ავტორიტეტი.

გიორგი სააკაძე დაიღუპა. იმერეთის მეფე გიორგი და გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ I მჭიდრო კავშირში იყვნენ და თანამშრომლობდნენ პოლიტიკურ ასპარეზზე. თეიმურაზს ცნობდა დასავლეთ საქართველოს ოფიციალური სუზერენი, ოსმალეთი, ასევე ირანიც. ასეთ პოლიტიკურ სიტუაციაში ლევან II დადიანი საერთო-ქართულ ასპარეზზე იზოლაციის საფრთხეში აღმოჩნდა. ამიტომაც ლევანი ამ პერიოდში, როგორც ჩანს, ურიგდება იმერეთის მეფეს და თავის ბიძაშვილ თეიმურაზ I-თანაც ახლო ურთიერთობაშია. იგი მონაწილეობას იღებს საერთოქართული მასშტაბის ღონისძიებებში. 1632 წელს ლევან დადიანმა თეიმურაზის ირანის წინააღმდეგ მიმართულ სამხედრო ექსპედიციაში მიიღო მონაწილეობა. თეიმურაზმა „ყარაბაღის დარბევა მოინდომა. ლევან დადიანი ოდიშის ლაშქრით, მეფე ალექსანდრე იმერეთის ლაშქრით, მესხნი თავადნი და აზნაურნი... შეიყარნეს და განჯა-ყარაბაღი არეზამდისინ დაარბიეს და ააოხრეს“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). შაჰ აბას I-ის გარდაცვალების შემდეგ თეიმურაზმა ირანის სუზერენობისაგან სრული განთავისუფლება მოინდომა, მაგრამ ვერ მოზომა საკუთარი და ირანის ძალები. იმავე წელს ირანმა დიდი ლაშქრობა მოაწყო თეიმურაზის წინააღმდეგ როსტომ ბატონიშვილის (ხოსრო-მირზას) და როსტომ-ხან სააკაძის მეთაურობით. ქართლის თავადების უმეტესობა როსტომს მიუვიდა. თეიმურაზი

იძულებული შეიქნა იმერეთს გადასულიყო. მას კახეთიც ჩამოერთვა და იქ მმართველად სელიმ-ხანი დაჯდა. დაუთ-ხანის უკანონო შევილი წაგვისელი გლეხის ქალისაგან, როსტომი ქართლის მეფე („ვალი“) შეიქნა. ეს იყო ირანის ახალი პოლიტიკის დასაწყისი ქართლში: ქვეყნის უმაღლეს მმართველად ირანის მოხელე „ვალი“ ჯდებოდა, ხოლო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემა, „ქართველობა“ ხელუხლებელი რჩებოდა.

აღმოსავლეთ საქართველოში მომხდარმა ამბებმა მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიეს იმერეთ-ოდიშის ურთიერთობაზე და მკვეთრად შეცვალეს დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ამინდი. იმერეთის მეფემ ქართლ-კახეთში მოკავშირე დაკარგა. თეიმურაზს ახლა თვითონ ესაჭიროებოდა დახმარება. ლევანმა მათთან ურთიერთობისა და მშვიდობიანი თანამშრომლობის გაგრძელება ზედმეტად ჩათვალა და მჭიდრო ურთიერთობა დაამყარა ქართლის ახალ მეფესთან. როსტომისა და ლევანის კავშირმა ბევრი რამ განსაზღვრა საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების ბედ-იღბალში იმ დროს.

ლევან II დადიანისა და როსტომ მეფის მჭიდრო კავშირი პოლიტიკაში მოყვრობითაც იქნა განმტკიცებული. კერძოდ, ასეთი აქტი იყო როსტომ მეფისა და ლევან II დადიანის დის, მარიაშის, სიმონ გურიელის ნაცოლარის ქორწინება. ეს ქორწინება 1634 წელს მოხდა.

როსტომი ქართლში განმტკიცებას ცდილობდა და ცხადია, საამისოდ მხოლოდ ყიზილბაშებზე დაყრდნობა არ შეიძლებოდა. მას თვით ქართული პოლიტიკური ერთეულების მესვეურთა შორის უნდა ჰყოლოდა მოკავშირე. თეიმურაზ I, როგორც ვნახეთ, იმერეთში გადავიდა და ქართლის ახალი მეფის წინააღმდეგ მოქმედებას შეუდგა. მას შემდეგ ჰყავდა იმერეთის მეფე გიორგი III და მისი ვაჟი ალექსანდრე. მათთან შორიგება ძნელი საქმე იყო, თეიმურაზი საამისო განწყობას არ ამჟღავნებდა. ქართლელებს, თავის მხრივ კი, დედოფალი სურდათ. ამიტომაც „შექმნეს ვაზირობა, დაიწყეს რჩევა“. როსტომის მომხრეთა აზრით, ისეთი მოყვარე უნდა შეერჩიათ, რომელიც ენერგიულად შეუტევდა როგორც თეიმურაზს, ისე მის მომხრეებს, გიორგი III-სა და მის ვაჟს. ამ უკანასკნელთ თუ შეავიწროვებდნენ, ისინი ვეღარ გაუწევდნენ სათანადო დახმარებას თეიმურაზს და როსტომის პოზიციაც გამყარდებოდა. ასეთ მოყვარედ როსტომ ქართლის მეფემ და მისმა მომხრეებმა ლევან II დადიანი აღიარეს, რომელიც განუწყვეტელ მტრობაში იყო იმერეთის მეფესთან. ამასთან, ლევანი ძლიერი ხელისუფალი იყო. ყოველივე ამის გამო, ქართლის მესვეურებმა ყველაზე შესაფერისად და ხელსაყრელად ლევან დადიანთან დამოყვრება ცნეს. „ეძებეს სამოყვროთ ლევან დადიანი“ და მისი და მარიაში, „დედათა

შიგან ნაქები“ სადედოფლოდ თხოვეს. ლევანს ეს ამბავი „ნამეტნავად იამათ, ნება დართვეს და ნიშანი მიირთმის“. ამის შემდეგაც მოხდა საგანგებო დესპანების გაცვლა ლევან დადიანსა და როსტომს შორის, ქორწილის თადარიგზე და საკითხის პოლიტიკურ მხარეზე. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს, მაგალითად, შეხვედრია ქართლიდან ოდიშს მიმავალი დადიანის ელჩი, რომელიც როსტომთან იყო ქორწინების საქმეზე. ლევანისა და როსტომის დამოყვრების საქმეში აქტიურ მონაწილედ ჩანს ნიკოლოზ (ნიკიფორე) ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი, რომელიც დადიანის დესპანთან ერთად ყოფილა და ჯუდიჩეს ცნობითვე „ძალიან კარგად იყო მიღებული დადიანის კარზე და მის ფავორიტად ითვლებოდა“.

როსტომ ქართლის მეფემ მიიღო თუ არა დადიანის დასტური, მაშინვე შაჰ სეფის ჩაფარი გაუგზავნა და „დადიანის მოყვრობა წელმწიფეს გაასინჯვინა“. ჩვენ ქვემოთ უფრო ვრცლად შევეხებით ამ ქორწინების პოლიტიკურ საჩუქლს, დაინტერესებას როგორც როსტომის, ლევანის, ისე ირანის მთავრობის მხრივ. აქ კი აღვნიშნავთ, რომ შაჰ სეფიმ დიდი სიხარულით თანხმობა განაცხადა, თავის ერთგულ ნამსახურს როსტომს საქორწინო საჩუქარი გამოუგზავნა და შირვანის ბეგლარბეგს ფარუხანს დაავალა თბილისს ჩასულიყო და შაჰის სახელით ხელმწიფური ქორწილი გადაეხადა როსტომისათვის.

შაჰ სეფის მიერ გამოგზავნილი საჩუქრები როსტომ მეფემ ლევან II დადიანს გაუგზავნა და ქორწილის დროის დადება თხოვა. შეთანხმების მიხედვით, როსტომი ლაშქრით უნდა გადასულიყო იმერეთში, სადაც ლევან II დადიანი ასევე ლაშქრით მივიდოდა და საჩხეიძოში უნდა შეხვედროდნენ ერთმანეთს.

დადიანისა და როსტომ ქართლის მეფის დამოყვრება რომ თეიმურაზისა და იმერეთის მეფის წინააღმდეგ მიმართული აქტი იყო, ამას ცხადია, კარგად ხვდებოდნენ თვით თეიმურაზი და გიორგი III. მათ ქორწილის სამხედრო ძალით ჩასაშლელად მომზადება დაიწყეს. ეს გაითვალისწინეს ლევანმა და როსტომმა და გადაწყვიტეს მრავალრიცხოვანი ლაშქრით შეხვედროდნენ ერთმანეთს.

როსტომ მეფე თავისი ამალით თბილისიდან გამოვიდა, იმერეთისაკენ გაემართა და სურამს დადგა. დადიანიც გამოვიდა ოდიშიდან და საჩხეიძოში შეჩერდა. აქეთკენვე გამოემუშრა გიორგი III იმერეთის მეფე დიდი ლაშქრით, რომელშიც თეიმურაზიც იმყოფებოდა. „გზა არ დაგუანება იმერელთ მეფემან გიორგიმო“ — აღნიშნავს როსტომი თავის ცნობილ 1648 წლის სიგელში. ამიტომაც როსტომს მიმართულემა შეუცვლია, სამცხეში გადასულა და ოძრხეს დამდგარა. „აქეთ წამოვიდა დადიანი შეყრით და ქალი წამოიყუანა. წინ გადაუდგა მეფე გიორგი. შეიბნენ და გაემარჯუა დადიანს და დარჩა წელთ მეფე გიორ-

გი“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). ეს ამბავი ბალდადთან მოხდა. ვახუშტის/ ცნობით, გიორგი III მცირე რაზმით დასაზვერად წამოსულა. მისთვის/ ხანს, უღალატიათ და დადიანისათვის შეუტყობინებიათ ეს ამბავი. ცო- ტა სხვაგვარად გადმოგვცემს ამ ფაქტს არქანჯელო ლამბერტი თავის თხზულებაში „წმინდა კოლხეთი“*: „ერთ დღეს დადიანი თავის კარავ- თან იღვა და თავის ღიდებულებს ესაუბრებოდა. მან ბრძანა სადილი მიერთმიათ. ამ დროს შორს, ერთ-ერთი გორაკის უკან გამოჩნდა ეს- კადრონი — ორმოცდაათამდე ცხენოსანი, ყველა შეიარაღებული, სა- ომრად მომზადებული, შუბებით ხელში. დადიანმა იკითხა: ესენი მისი კაცებია, თუ მოწინააღმდეგის ჯარიდან არიან? სიშორის გამო ვერ ვა- არკვიეს ნიშანი — თეთრი სამეგრელოსი თუ წითელი — იმერლების“. ამ ცხენოსნებს შორის ყოფილა გიორგი III, რომელიც ტყვედ ჩაიგდეს.

თვით ლევანი ასე აღწერს ამ ამბავს ილორის წმინდა გიორგის ხა- ტის წარწერაში: „მას უამსა, ოდეს შევებენით ბალდადს იმერელ მე- ფესა გიორგის და შვილსა მისსა აღექსანდრეს და მამუკასა და მის სი- მამრსა ბატონსა თეიმურაზს ვსძლიეთ შეწევნითა შენითა და გაგვე- მარჯუა: გიორგი მეფე ჯელთ დაგურჩა. შვილები და კახი ბატონი გარ- დაიხვეწა“. აღექსანდრე და მამუკა ბატონიშვილებს, ასევე თეიმურაზს გიორგი მეფის შეიარაღებული ძალით გამოსხნა უცდიათ, მაგრამ წა- რუმბატებლად. ლევანი აიყარა, ხელხუნდღადებული გიორგი III წა- იყვანა და როსტომთან შესახვედრად გაეშურა. ბალდადთან მომხდარი ფაქტი ერთ ხალხურ ლექსშიცაა მოხსენიებული, რომელიც თავის დროზე ა. ცაგარელმა გამოაქვეყნა.

ლევანისა და როსტომ მეფის შეხვედრა კაკასხიდთან მოხდა. „ჩუ- ენც ჩავედით კაკასჯიდს იმერეთშია და მობრძანდა ბატონი დადიანი; შევიყარენით და განვიხარენით ერთმანეთის ნახვითა, ლხინითა და გან- სუენებითაო“ — აღნიშნავს მეფე როსტომი. დადიანმა და ქართლის მეფემ დიდის ამბით გადაიხადეს ქორწილი. ლევანმა მარიამ დედოფა- ლი დიდი მზითვით გამოისტუმრა და მაყრად გამოატანეს „ეფისკო- ფოსნი მათის ქვეყნისანი. გურიელი მეფედ თქმული, მეყვისი თვისის თავადებით და აზნაურიშვილებითა, უფროსნი და სახელდებულნი ოდიშარნი თავადნი“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). როსტომიც არ დარჩა ვალში ლევანს, დიდძალი ნობათი მიართვა და მისი ამაღაც მეფურად დააჯილდოვა. უბოძა „თავადთა და აზნაურთა და კარის მოწველეთა და გამრიგეთა და მოსამსახურეთა, დიდთა და მცირეთა“. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ის გარემოება, რომ შაჰ სეფის ლევან II დადიანისათ- ვის ორმოცდაათი ათასი მარჩილი გამოეგზავნა დის ვათხოვების გამო საჩუქრად და ყოველწლიურ ჯამაგირად ათასი თავრიზული თუმანი გა- ეჩინა. ზემის შემდეგ როსტომი თბილისს წავიდა, ხოლო დადიანი

* გაგაცნო ბ-ნმა ი. ტაბაღუამ, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებთ.



ოდიშს, სადაც ციხეში გამოკეტა იმერეთის მეფე გიორგი III-ის ლევან II დადიანი, როგორც ზემოთ დავინახეთ, იმერეთის მეფეს ებრძოდა. როსტომთან ერთად მას იმერეთისათვის უნდა შეეცია. ლევანი ამით მთელ დასავლეთ საქართველოში საბოლოოდ გაბატონებას აპირებდა, ხოლო როსტომი კი საშიში მოწინააღმდეგის, თეიმურაზის განეიტრალებას. ამგვარი გეგმის არსებობაზე საკმაოდ მკაფიოდ და არაორაზროვნად მიგვითითებს დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე. იგი აღნიშნავს, რომ „დადიანმა და როსტომ მეფემ გადაწყვიტეს ორივე მხრიდან ომი გაუმართონ იმერეთის მეფეს, რათა მერმე შუაზე გაიყონ ეს მხარე, იმ საბაბით, რომ იმერეთში გადმოხვეწილ თეიმურაზს იმერეთის მეფემ თავშესაფარი მისცაო“. ეს ცნობა ოდნავ წინ უსწრებს როსტომისა და მარიამის ქორწინებას. როგორც ვხედავთ, ლევანი ცდილობს სამთავროს საზღვრები გაიფართოს აღმოსავლეთით, იმერეთის ხარჯზე. სწორად შენიშნავენ თ. ბერაძე და გ. ცქიტიშვილი, რომ ლევანის „უპირველეს ამოცანას შეადგენდა სამოქალაქოს ხელში ჩაგდება და ოდიშის საზღვრების კვახჭირის ქედამდე გადაწევა“. ეს გეგმა მოკავშირეებმა ვერ განახორციელეს. ლევანი დასავლეთ საქართველოს უძლიერესი და უმდიდრესი ხელისუფალი იყო და თუ მან როსტომ მეფესთან კავშირშიც კი ვერ შეძლო თავისი ამ ამოცანის შესრულება, უნდა დავასკვნათ, რომ იმერეთი ამ დროს არ იყო სუსტი პოლიტიკური ერთეული. იგი აქტიურ წინააღმდეგობას უწევდა დადიანს. ამიტომაცაა, რომ ლევანი ვერ ახერხებდა იმერეთის სამეფოს შემომტკიცებას, აქედან გამომდინარე ქვეყნის ამ ნაწილის გაერთიანებისათვის საფუძვლის ჩაყრას. მის ლაშქრობებს უფრო და უფრო თარეშის სახე ეძლევა. ოდიშის მთავარმა, როგორც დავინახეთ, თვით იმერეთის მეფე გიორგი III-ც კი იგდო ხელთ, მაგრამ იმერეთის დაპატრონება მაინც ვერ მოახერხა. ამ ხანებში მას იმერეთის ტახტზე თავისი კაცის დასმის პროექტი შეუმუშავებია. ამის შესახებ ლაკონურ, მაგრამ მრავლისმთქმელ ცნობას გვაწვდის ფარსადან გორგიჯანიძე. იგი ჩამოთვლის პირობებს, რომლებიც ლევან დადიანმა მაყრად გააყოლა თავის დას, მარიამს. მათ შორის იყო „გურიელი მეფედ თქმული მეყვისი თავისის თავადებითა და აზნაურიშვილებითა“. ეს გურიელი მარიამის ნახევარძმა ქაიხოსრო გურიელია, ვახტანგ I გურიელის ძე. ჩანს, ლევანს გიორგი იმერეთის მეფის დატყვევების შემდეგ, ქაიხოსროს დასმა მოუსურვებია იმერეთის ტახტზე (კ. გრიგოლია) და მისი მეშვეობით ამ პოლიტიკური ერთეულის შემომტკიცება. გურიის სამთავროში და იმერეთის სამეფოში თავისი კრეატურების დასმა, გზა იყო მათ საკუთარი ხელისუფლების ქვეშ გასაერთიანებლად. იმერეთის მმართველი წრისათვის, უეჭველია, ცნობილი გახდა ეს გეგმა. გიორგი მეფის ია-



რალის ძალით გამოსხნის ცდაც, როგორც ვნახეთ მარცხით დასრულებულა. ამიტომაც იყო, რომ იმერეთის დიდებულებმა გიორგი III-ის დასაცავად ალექსანდრე, თეიმურაზ I-ის სიძე, სასწრაფოდ მეფედ აკურთხეს.

გიორგი III ორ წელიწადს ჰყავდა ლევანს ტყვედ. ალექსანდრე III-ემ მხოლოდ დიდი გამოსასყიდით შეიძლო მამის გამოსხნა. ლევან II დადიანს იმერთა მეფის სახსარში მისცეს დიდძალი ძვირფასეულობა და „ნაპირის ალაგნი ჭილაძენი და მიქელაძენი და რაც ჩხარში ვაჭარნი ესახლნეს სომეხები, რომ დადიანმან რუხის ქალაქი იმაებით ააშენა“. ფარსადან გორგიჯანიძის ამ ცნობის მსგავსს გვაწვდის ვახუშტიც. ისიც გვამცნობს, რომ გიორგი მეფის გამოსასყიდში ლევანმა ჩხარელი და ჩიხორელი სომეხი და ებრაელი ვაჭრები მიიღო, ხოლო ჭილაძეთა და მიქელაძეთა „ნაპირის ალაგებზე“ არაფერს ამბობს. ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში ფარსადან გორგიჯანიძის ზემომოტანილი ცნობა უფრო სრული უნდა იყოს. თვით ლევანი, ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერაში აღნიშნავდა: „ავყარეთ სრულებით ქალაქი ჩხარისა, მოვასხით ზუგდიდს და დავასახლეთ ადგილსა რუხისასა“.

ლევანის თავდასხმები იმერეთზე, როსტომთან შეთანხმებული, შემდეგ უფრო დიდი სიძლიერით გაგრძელდა.

სამ ვეზავს ზორის

ოდიშის სამთავროს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს მეზობელ ორ დიდ აგრესიულ სახელმწიფოსთან, ოსმალეთთან და ირანთან. ოდიშის სამთავრო, ისევე როგორც მთელი დასავლეთ საქართველო, ოსმალეთის ქვეშევრდომ ქვეყანად ითვლებოდა. ლევან II დადიანის ოსმალეთთან ურთიერთობა ცალკე ვრცელი გამოკვლევების თემატ შეიძლება გახდეს, მაგრამ მასალების სიმცირე არ გვაძლევს საშუალებას სრულყოფილად მიმოვიხილოთ ეს საკითხი. მიუხედავად ამისა, ჩვენს ხელთ არსებული მასალების საფუძველზე შევეცდებით ვაჩვენოთ ეს ურთიერთობა და განვსაზღვროთ, რა პირობებში გახდა შესაძლებელი ლევან II დადიანის მეტად თავისებური პოზიციის არსებობა ოსმალეთის მიმართ. ამ საკითხს მჭიდროდ უკავშირდება ლევან II დადიანის ირანთან და შემდეგ რუსეთთან ურთიერთობის საკითხიც.

ლევან II დადიანის მმართველობის პირველ წლებში, როგორც ზემოთ დავინახეთ, გურია-ოდიშის ურთიერთობა ოსმალეთთან მეტად დაძაბული იყო. ამას მოჰყვა ოსმალეთის ეკონომიკური სანქციები, რამაც გურია და ოდიში აიძულა 1614 წელს საზავო ხელშეკრულებისათვის ხელი მოეწერათ. ამ პერიოდიდან მოყოლებული ვიდრე



XVII საუკუნის 30-იან წლებამდე ჩვენ ფაქტობრივად არავითარი მსა-
სალა არ გავაჩნია ოდიშისა და ოსმალეთის ურთიერთობის გასაშუ-
ჭებლად. ცნობილია მხოლოდ შემოთხსენებული ორიოდვე წერილი,
სადაც ოსმალეთის სულთანი უბრძანებს დადიანს, გურიელსა და იმე-
რეთის მეფეს, გიორგი სააკაძეს დაეხმარონ.

ამრიგად, ასეთი მდგომარეობა გვაქვს: 1614 წელს ოდიში ოსმა-
ლეთის მორჩილი პოლიტიკური ერთეულია, ზავს ხელს აწერს და
ხარკს კისრულობს. 30-იანი წლების მასალებიდან კი ვხედავთ, რომ
შართალია, ოდიში კვლავ ოსმალეთის ქვეშევრდომია, მაგრამ უკვე
დამოუკიდებლადაც უჭირავს თავი და რიგ შემთხვევაში ანტიოსმა-
ლურ აქციებში მონაწილეობს კიდევ. გვეცნოთ სათანადო წყარო-
ებს. არქანჯელო ლამბერტი წერდა: „დადიანი საკვირველ პოლიტი-
კას ადგას თურქეთის მიმართ. იგი კარგად იცნობს თურქეთის მტარ-
ვლობას და აგრეთვე იცის, რამდენი სამეფო ჩაუნთქავს მის მტარ-
ვლობას, რამდენი მომიჯნავე ქვეყანა დაუბყრია. თურქეთმა რომ მი-
სი სამთავროც არ გასრისოს, დადიანი ცდილობს მეგობრობა დაიმსა-
ხუროს თურქეთისა... ასეთი მეგობრობის დასაცველად დადიანი ყო-
ველ წელიწადს სულთანის ვეზირებს ფეშქაშებს უგზავნის და ყო-
ველ ორ წელიწადში ერთხელ სულთანს ხარკს აძლევს... ხოლო მთავ-
რის ღირსებას ისე შეუბღალავად იცავს, რომ არასოდეს არავი-
თარ ბრძანებას თურქეთიდან მოსულს არ ასრულებსო.“

ამავე საკითხზე შემდეგი შინაარსის ცნობას გვაწვდის დონ ჯუზე-
პე ჯუდიჩე: „დადიანი ხონთქარს ხარკის სახით ყოველწლიურად უგ-
ზავნის ქალ-ვაყებს, მიმინობებსა და სხვ. ამას შიშით კი არ სჩადის, არა-
მედ უფრო იმიტომ, რომ უზრუნველყოფილი იყოს და თავის სამ-
თავროს უცვლელი ძველი კანონებით განაგებდესო“.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, ლევან II დადიანს მოუნდომებია
შინიშუამდგე დაეყვანა ოსმალეთისადმი დამოკიდებულება და მის-
თვის ფორმალური სახე მიეცა. მას სურდა სიმშვიდე და ხელშეუხებ-
ლობა საჩუქრებითა და გარეგნული მორჩილებით ეყიდა (პიეტრო
დელა ვალე). ამასთან, ლევანი ნებას არ რთავდა ოსმალებს მის ტე-
რიტორიაზე ჯარის ნაწილები გაეტარებინათ.

ოდიშის მთავარს მიზნად დაუსახავს ოსმალეთის ბატონობის ყვე-
ლა გარეგნული ნიშანი მოესპო თავის სამფლობელოში. ამიტომაც
მან, არაა ცნობილი ზუსტად რომელ წელს, მაგრამ ვფიქრობთ, დაახ-
ლოებით 30-იან წლებში დაანგრია ფოთის ციხე-სიმაგრე, რომელიც
1578 წელს ააგეს აქ ამირბარ კილიჩ ალი ფაშას ბრძანებით. ლევან
II დადიანს ფოთის სიმაგრეიდან 25 ზარბაზანიც წამოუღია. ინტერეს-
მთკვლევული არაა აღვნიშნოთ ის ფაქტი, რომ ოსმალურ გარნიზონს

არ შეუტყობინებია ეს ამბავი სულთნის მთავრობისათვის და ჯამაგირს/ ერძინულუნი ვეჯლეჩიყურესი ისე იღებდნენ, თითქოს ციხე ისევ არსებობდა.

ლევან დადიანი სხვა საქმეებშიც ოპოზიციაში ედგა ოსმალებს. 1629 წელს ოსმალთა კაპიტნებს გემებიდან 400 კაზაკი გამოქცევიათ და ოდიშში შეუფარებიათ თავი. კაპიტნები ბევრს ეხვეწნენ დადიანს დაენებებინა მათთვის კაზაკები. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებულ კაპიტნებს ოდიშში სავაჭრო საქონელი მოჰქონდათ, ლევანს მაინც არ გაუწევია მათთვის ანგარიში და 400 კაციდან მხოლოდ 48 დაუბრუნებია მათთვის.

ლევან II დადიანი სასტიკად ებრძოდა ოსმალეთის ჯაშუშებს. ლამბერტი ერთ ასეთ ფაქტს ასახელებს: „ფიქრობენ, რომ კავკასიის უმაღლეს მთებში ბლომად არისო როგორც ოქროსი, ისე ვერცხლის მადნები, მაგრამ ამას მალავენ თურქების შიშით... დადიანი, რადგან ზღვის პირად არის, სადაც მუდამ მოდიან სავაჭროდ კონსტანტინოპოლიდან გემები, დიდად ცდილობს, რომ თავისი მადნები სრულიად დამალული და უცნობი იყოს. ჩემს დროს იქ იყო ერთი მეგრელი, რომელსაც რჯული გამოეცვალა... მან კარგად იცოდა თავისი ქვეყნის ამბავი და თურქებისათვის გაემყლავნებინა, თუ რა მადნებია სამეგრელოში... ეს მთავარმა გაიგო და როცა ის მეგრელი მეორედ დაბრუნდა სამეგრელოში, უეცრად დააჭერინა და ბრძანა მისთვის ცალი ფეხი და ცალი ხელი მოეჭრათ“.

ზემოხსენებული ფაქტების გარდა გვინდა აღვნიშნოთ კიდევ ერთი ხერხი, რომელსაც ლევანი ოსმალეთთან ურთიერთობაში იყენებდა. იგი ცდილობდა დაერწმუნებინა ოსმალეთის მთავრობა ოდიშის სიღარიბეში. ოდიშში ჩამოსულ ოსმალთა ელჩებს საზღვარზე ხვდებოდნენ დადიანის ინსტრუქციით მოქმედი პირები, რომელთაც დავალებული ჰქონდათ არ გაეტარებინათ სტუმრები კეთილმოწყობილ გზებზე და სოფლებზე. ელჩები მიჰყავდათ ყველაზე ცუდი გზებით, ღამეს ათევენდნენ ღარიბ გლეხებთან და სადილად მხოლოდ მწვანისა და გამხმარ ყველს მიაართმევდნენ. გზაში გაწვალებულ ელჩებს მთავარი აუდიენციას უწყობდა ფარღალა ფიცრულში, ძველ ტანსაცმელში გამოწყობილი. მთავრის მრავალრიცხოვანი ამაღაც ძველმანებში იყო გახვეული. ამ უმარტივეს ხერხს დადიანი იყენებდა იმისათვის, რომ სტამბოლში შექმნოდათ შთაბეჭდილება, რომ ოდიში უღარიბესი მხარეა და მის დაპყრობას აზრი არა აქვს.

რა ფაქტორებმა შეუწყვეს ხელი ლევან II დადიანს ამგვარი დამოუკიდებელი პოლიტიკა ეწარმოებინა ოსმალეთის უკიდევანო იმპერიის მიმართ?! ცხადია, ოსმალეთის მთავრობა ძალზე კარგად ხედავდა ოდიშის მთავრის მანევრებს და მისი გარეგნული მორჩილები-



თა და ვასალური თავაზიანობით როდი ტყუვდებოდა. ლევან II და-
 დიანის პოლიტიკის განხორციელებას ოსმალეთის მიმართ ხელისუფლებას
 უწყობდა თვით ოსმალეთის საშინაო და საგარეო ვითარებამ. ოდიშის
 მთავარმა მოხერხებულად გამოიყენა ოსმალთა მძიმე პირობები. ჩვე-
 ნი აზრით, სწორედ ამით უნდა აიხსნებოდეს ლევან II დადიანის პო-
 ლიტკური კურსი, რაც სხვა შემთხვევაში შეუძლებელი იქნებოდა.

ჩვენ ზემოთ მოკლედ აღვწერეთ ის არეულობა, რაც ოსმალეთში
 შეიქმნა XVII საუკუნის 20-იან წლებში. სულთანი ოსმან II (1618—
 1622 წწ.) იანიჩრებმა ტახტიდან ჩამოაგდეს და მუსტაფა გაასულთ-
 ნეს. 1623 წელს კი ტახტზე მცირეწლოვანი მურად IV ავიდა. სულ-
 თნის ბრძანებები ფაქტობრივად არ სრულდებოდა. სულთანი და
 დიდგვზირი სათამაშოდ იქცნენ კარის დიდმოხელეთა და სასახლის
 კარისკაცთა ხელში (გ. ფუთურიძე). სტამბოლის ხელისუფლების და-
 სუსტებამ ხელი გაუხსნა პროვინციათა გამგებელ ფაშებს. განუ-
 წყვეტილ მატულობს გამდგარი ფაშების რიცხვი. 1622 წლის შე-
 მოდგომაზე აჯანყდა არზრუმის ბეგლარბეგი აბაზა ფაშა, რომელმაც
 თავს იღო ოსმან II-ზე „შურისძიება“. აბაზა ფაშას კონტროლს და-
 ექვემდებარა არზრუმიდან ბოსფორამდე მდებარე თითქმის მთელი
 ტერიტორია. მან იანიჩრების დევნა დაიწყო და საფრთხე შეუქმნა
 სტამბოლს.

ამავე დროს, 20-იან წლებში კაზაკები განსაკუთრებით აქტიურად
 უტყვევენ ოსმალეთის ზღვისპირა ქალაქებს. 1624 წლის გაზაფხულზე
 ირანმა, რომელმაც ისარგებლა ანარქიით ოსმალეთში, მთელი ერაყი
 და ქურთისტანის ნაწილი დაიკავა. აბაზა ფაშას განდგომის გამო ოს-
 მალეთს საშუალება არ ჰქონდა დაკავშირებოდა სამცხე-საათაბა-
 გოს და სხვ.

ოსმალეთის ასეთ მძიმე საშინაო მდგომარეობას არ შეეძლო არ
 დაეჩნია თავისი კვალი მის ურთიერთობაზე საქართველოს პოლიტი-
 კურ ერთეულებთან. განდგომისა და დამოუკიდებელი პოლიტიკის
 წარმოების მსურველი ოდიშის მთავრისათვის უკეთესი დროისა და
 პირობების პოვნა ძნელი იყო. ამიტომ ვფიქრობთ ჩვენ, რომ ლევანი
 სწორედ ამ ხანებიდან, 20-იანი წლებიდან უნდა იწყებდეს თავის და-
 მოუკიდებელ პოლიტიკას ოსმალეთის იმპერიის მიმართ, რომელიც
 გარეგნულად საჩუქრებითა და ტკბილი სიტყვებით იყო შენიღბული.
 ლევანს იმაშიც გაუმართლა, რომ კრიზისი ოსმალეთში გრძელდე-
 ბოდა. 1631—1632 წლებში ოსმალეთში უკმაყოფილო იანიჩრების
 მოძრაობაა. 1632 წლის თებერვალში ისინი თვით სულთნის სასახ-
 ლეში შეიჭრნენ და მურად IV-ის თვალწინ დიდგვზირი მოკლეს. ოს-
 მალეთს არც 30-იანი წლების დასაწყისში ჰქონდა შესაძლებლობა



უშუალო დაწოლა ეწარმოებინა დასავლეთ საქართველოს მუშაკთა
წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი არაფრით არ დაუშვებდა ოდიშის მთავ-
რის მეტისმეტ გაძლიერებას, რაც 20—30-იან წლებში უკვე ფაქტია.

ასეთ პირობებში ლევან II დადიანი უფრო შორს წავიდა და ოს-
მალეთის ძირითად, მუდმივ მეტოქეს, ირანს დაუკავშირდა. ქართლის
მეფის როსტომისა და ლევანის დის მარიამის ქორწინება, ქართლისა
და ოდიშის პოლიტიკურ დაახლოებასთან ერთად, ოდიშისა და ირანის
დაახლოებასაც მოასწავებდა. ჩვენ აღვნიშნეთ კიდევ, რომ შაჰ სე-
ფიმ ყოველწლიური ჯამაგირიც დაუნიშნა ოდიშის მთავარს.

რა დაინტერესება ჰქონდა ირანის მთავრობას, როდესაც ლევან
II დადიანს ხელს ადებდა და ესოდენ ძვირფასი საჩუქრებითა და ჯა-
მაგირით სწყალობდა?!

ირანის ხელისუფლება ცდილობდა გაემაგრებინა როსტომი ქართ-
ლის ტახტზე. ირანული ორიენტაციის მეფე კომპრომისული პოლი-
ტიკის გაძტარებელი იყო ქართლში. ლევანის სახით როსტომი ძლიერ
მოკავშირეს იძენდა, რაც სასურველი იყო ირანისათვის. ამასთან,
ოსმალეთთან საომარ მდგომარეობაში მყოფი ირანი ხელს ადებდა
მისი ვასალობის ქვეშ მყოფ მთავარს. ოსმალეთთან ბრძოლაში დიდი
სტრატეგიული და ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა შავი ზღვის
მისასვლელებს. ირანის მთავრობა მომავლისათვის მათ გამოყენებას
გეგმავდა. როდესაც ქვემოთ საუბარი გვექნება ლევან II დადიანის
სავაჭრო პროექტზე, დავინახავთ, რომ ირანს აღრეც სურდა შავ
ზღვაზე გასვლა. როსტომისა და მარიამის ქორწინებით ირანმა ამ
მხრივ ერთგვარ წარმატებას მიაღწია. მას მოკავშირე ჰყავდა შავი
ზღვის ნაპირას. ამასთან, ოდიშის მთავარს ხელი უნდა შეეშალა თეი-
მურაზისა და იმერეთის მეფის ერთობლივი გამოსვლისათვის როს-
ტომის (ე. ი. ირანის) წინააღმდეგ.

თავის მხრივ, ლევან II დადიანს საკუთარი ზრახვები ამოძრავებ-
და, როდესაც ირანს უკავშირდებოდა. ჯერ ერთი, მან შეიძინა „ლაშ-
ქრითა და საღაროთ მომხმარებელი“ მოკავშირე, რომელიც მას იმე-
რეთის მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში ეხმარებოდა; მეორე, ლევანს
მოკავშირედ ჰყავდა ოსმალეთის დაუძინებელი მეტერი, დიდი სახელმ-
წიფო, რომელთა შორის ლავირებით ცდილობდა იგი დამოუკიდებ-
ლობის შენარჩუნებას და პოლიტიკურ ასპარეზზე საკუთარი კურ-
სით გამოსვლას. ლევან დადიანს ირანი „ვალის“ ტიტულით მოიხსე-
ნიებდა და საქართველოს ერთ „უდიდეს ხელმწიფეთაგანად“ აღი-
არებდა; მესამე, ოსმალეთისათვის არ იყო სასურველი დასავლეთ სა-
ქართველოს ერთი პირის ხელისუფლებაში მოქცევა, რაც სწორედ
ლევანს სურდა. ოსმალეთს დაქუცმაცებული დასავლეთ საქართველო



აძლევდა ხელს, ხოლო ირანს იმ ეტაპზე არ შეიძლებოდა ასეთი ტენზია ჰქონოდა. ამიტომაც ლევანს უფრო შორს მყოფ „ბატონთან“ ერჩია საქმის დაკავება. სამართლიანად შენიშნავდა ნ. ნაკაშიძე, რომ ლევანის პოლიტიკური მდგომარეობა ძალზე ჰგავდა კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის მდგომარეობას XVI საუკუნის მიწურულში. ლევან II დადიანიც, თავის პაპა ალექსანდრესავით ორი ბატონის მსახურად გამოდიოდა და თან თავის საქმეს აკეთებდა. ლევანის პოლიტიკა შესანიშნავადაა დახასიათებული ერთ რუსულ წყაროში, სადა აღნიშნულია: «...он голдует на обе стороны Турскому и Казылбаскому; а от Казылбаскова шаха царю Левонтию идет жалование по 1000 тюменей жалование в год... да ему же от шаха поволно будет: ему ратные люди надобеть и ему шах поволлил по Куру реку всяких служивых людей, которые шаху служат. Да царь де посылает Левонтей к Турскому царю и к везирию ясырей, поклоняетца, что де я твой царской холоп».

ყოველივე ზემონათქვამი ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ოსმალეთის მთავრობას ეძინა და დადიანის ამ ახალ ნაბიჯს ვერ ხედავდა, რაც პირდაპირ ანტიოსმალური აქტი იყო. ჩვენს მიერ ზემოთაღწერილმა როსტომისა და მარიამის ქორწინებამ ლევანის ურთიერთობა ოსმალეთთან ერთობ ჩაამუქა. 1634 წლის 2 ივნისს სტამბოლში მიიღეს მეტად მნიშვნელოვანი ცნობა, რომელიც ქართლის მეფის როსტომისა და ლევან II დადიანის შეხვედრას შეეხებოდა. ოსმალთა მოენებების ცნობით, როსტომ მეფე, ლევან დადიანი და მალაქია გურიელი თითქოს აპირებდნენ შავი ზღვის ნაპირზე გაჭრილიყვნენ გონიისა და ტირებოლუს მიმართულებით. მუსტაფა ნაიმას ცნობებზე დაყრდნობით გარკვეულია, რომ როსტომ ქართლის მეფისა და ოდიშის მთავრის შეხვედრა კაკასხიდთან ოსმალეთის მთავრობას თავის საწინააღმდეგო აქტად მიუჩნევია. ამავე დროს შავ ზღვაზე კაზაკები გააქტიურდნენ. ყოველივე ამან „ბრწყინვალე პორტას“ ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის ეჭვები გაუჩინა. იმ პერიოდში, მართალია, ირანის მიზნები ასე შორს არ მიდიოდა და ცნობა გონიისა და ტირებოლუს მიმართულებით დესანტის შესაძლო გადასხმის შესახებ აშკარა გაზვიადება იყო, მაგრამ ხსენებული კავშირი დადიანისა და როსტომისა სულთნის კარმა აღიქვა, როგორც ირანის ჩარევა დასავლეთ საქართველოს, ე. ი. ოსმალეთის საქმეებში. აქტიური მოქმედებისათვის იმ წელს ოსმალეთს არ ეცალა აღმოსავლეთ ევროპის ამბებისა და საკუთარი ჯარების ამბოხების გამო. ამიტომ საზღვრების დაცვა ჩილდირის ბეგლარბეგს საფარ ფაშას, ადანის ბეგლარბეგს, სრულიად



ქერმანის სანჯაყებს და სარუჰანისა და კასტამონუს სანჯაყებს
 ძანათ.

ლევან II დადიანს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ისეთ ანტიოს-
 მალურ ძალასთან, როგორც იყო კაზაკობა, რომელიც იმ ხანებში
 განსაკუთრებული ინტენსივობით ესხმოდნენ თავს ოსმალურ ობიექ-
 ტებს. ეს კაზაკები ოდიშში აფარებდნენ თავს. როგორც რუსული მა-
 სალებით ჩანს, სულთანს მოუთხოვია ლევან დადიანისაგან აღარ მიე-
 ცა თავშესაფარი კაზაკებისათვის და შეუთავაზებია თავისი ჯარი ოდი-
 შის ნავმისადგომების თითქოსდა კაზაკებისაგან „დასაცავად“. ამაზე
 დადიანმა ცივი უარი განაცხადა.

ოსმალეთის მთავრობამ გადაწყვიტა ერთი სამაგალითო თავდას-
 შა მოეწყო ლევან II დადიანისათვის, რომელიც სუზერენის მტრებ-
 თან იყო კავშირში. 1634 წელს ოსმალებმა მნიშვნელოვანი სამხედ-
 რო-საზღვაო დესანტი (60 კატარლით) გადმოსხეს კოდორის კონცხის
 მიდამოებში და სასტიკად დაარბიეს დრანდის მონასტერი თავისი
 შემოგარენით. ეს დადიანისათვის სერიოზული გაფრთხილება უნდა
 ყოფილიყო. უფრო დიდი მასშტაბის სამხედრო ოპერაცია ოდიშის
 შამთავროს მიმართ ოსმალებს იმჟამად არ მოუხდენიათ. მათ წინ
 ირანთან ომი ედოთ. 1632—1634 წლებში სულთანი მურად IV გამა-
 ლებული ემზადებოდა ირანთან ომისათვის. ოსმალეთის გამოყენებას
 ირანის მთავრობის წინააღმდეგ ცდილობდა თეიმურაზ I, რომელმაც
 1633 წელს ელჩი გაგზავნა სტამბოლში.

შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციაში, ჩვენი აზრით 1634 წელს, ლე-
 ვან II დადიანს შაჰ სეფის ელჩი და ძვირფასი საჩუქრები მოუვიდა.
 ამ ელჩობის შესახებ მეტად მწირი ცნობა გვაქვს, რომელსაც გვაწვ-
 დიან 1639 წელს ოდიშში ჩამოსული რუსი ელჩები. მათ ოდიშში შეხ-
 ვედრიათ ყიზილბაში, ვინმე „Бенерякуль“-ი, რომელიც უკვე ხუთი
 წელი ოდიშში ცხოვრობდა. იგი ირანის ელჩის თანმხლები პირი ყო-
 ფილა. აქედან დასკვნა: 1634 წელს ოდიშში ირანის ელჩი ჩამოსუ-
 ლა. შაჰ სეფის ლევანისათვის ერთობ ეგზოტიკური საჩუქარი, სპი-
 ლო გამოუგზავნია. „ბეისრიაკული“ მესპილოე ყოფილა, რომელიც
 ლევანს ირანში აღარ გაუშვია და მდივნად ჰყავდა. იგი თარგმნიდა
 შაჰისაგან მოსულ სიგელებს და წერდა იმათ, რომლებსაც ლევანი
 ირანში აგზავნიდა. ჩვენი აზრით, რუსი ელჩების მიერ დასახელებუ-
 ლი ირანელი უნდა იყოს დადიანის საოქრომჭედლო სახელოსნოში
 შოღვაწე პირი, რომელიც ცნობილია, როგორც „მწერალი სპარსი გი-
 ლარგი“. სპილოს საჩუქრად გამოგზავნა ირანისა და ოდიშის სამთავ-
 როს ურთიერთობის თავისთავად საინტერესო ფაქტია, მაგრამ 1634



წელს, ოსმალეთთან ომის წინ შაჰ სეფის ელჩის გამოგზავნა ოდიშში არ შეიძლებოდა მხოლოდ სპილოს ჩამოსაყვანად მომხდარიყო, ვივარაუდოთ, რომ ირანის ელჩისა და ლევან დადიანის მოლაპარაკება სწორედ ირან-ოსმალეთის ომს შეეხებოდა, რომლის უახლოეს ხანებში დაწყება არავისთვის საიდუმლოს არ წარმოადგენდა. ოდიშის მთავრისათვის ამოცანად უნდა დაესახათ არ დაეშვა თეიმურაზისა და იმერეთის მეფის იერიში ქართლზე. ირანს, რა თქმა უნდა, არ გამოეპარებოდა თეიმურაზის მიერ 1633 წელს ელჩის გაგზავნა ოსმალეთში. ნიშანდობლივია, რომ ირან-ოსმალეთის ომის დაწყებიდან ორიოდ თვის შემდეგ, როგორც ეს ერთი ევროპული ცნობიდან ჩანს, ლევან II დადიანს იმერეთზე გაულაშქრავს (1635 წლის აპრილში).

1635 წლის თებერვალში ირან-ოსმალეთის ომი დაიწყო. ოსმალეთის არმიას თვით სულთანი მურად IV სარდლობდა. ლაშქრობის მიზანი იყო 1590 წლის ზავის აღდგენა, ე. ი. კავკასიის ოსმალეთის „უფლებებაში“ გადასვლა, „აღმოსავლეთის ვილაიეთებისა“ და ვრაყის კვლავ დაპყრობა. მურადის არმიას ყარსთან შეუერთდა ჩილდირის ბეგლარბეგი საფარ ფაშა. ყარსშივე მიაერთვეს სულთანს „გურიის ქვეყნების“ მმართველთა საჩუქრები და ხარაჯა. „გურიის ქვეყნებში“, უქვევლია დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ერთეულები იგულისხმება, მათ შორის რა თქმა უნდა, ოდიშის სამთავროც. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, მურად IV-ეს ლაშქრად ხლებაც უბრძანებია ლევან II დადიანისათვის: „რამდენიმე წელიწადია მას აქეთ. სულთან მურადმა, აწინდელმა ხელმწიფემ თურქეთისამ, როცა იგი ომობდა ირანის შაჰ სეფის წინააღმდეგ და ერევანის ქალაქს მიადგა ასაღებად, შემოუთვალა დადიანს: „შენ ჩემი მოხარკე ხარ. რადგანაც ერევანი შენი სამეფოს მახლობლად არის, რიგია მოხვიდე და დაემხმარო“. ლევანს, როგორც ჩანს, უარი განუცხადებია. სულთნის ხელში მოხვედრა და ისიც მაშინ, როცა საქართველოს საზღვრებთან „XVI საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედის შემდეგ... აღარ ყოფილა ოსმალეთის ესოდენ მრავალრიცხოვანი და ორგანიზებული ლაშქარი“ (ვ. ჩოჩიევი), მეტად სახიფათო საქმე იყო. ოსმალეთს, როგორც ჩანს, სურდა ხელი გაეხსნა იმერეთის მეფისა და თეიმურაზისათვის ქართლზე სალაშქროდ, ან საერთოდ მოეცილებინა მათთვის დადიანი, მაგრამ ეს არ მოხერხდა.

მურად IV-ემ 1635 წლის 8 აგვისტოს აიღო ერევანი, ღმის შემდგომ ანისი და აზერბაიჯანში შევიდა. სულთანი ყველგან „გადაბუგული მიწის“ პოლიტიკას მისდევდა. მურადმა ვეზირ ქენან ფაშას ძალები გამოუყო და სამცხის აღება უბრძანა, რაც მან შეასრულა კიდევ. სულთნის ავტორიტეტი არნახულად ამაღლდა. იგი მნიშვნელო-

ვან წარმატებებს აღწევდა, ხოლო ირანი კი სახარბიელოდ ვერ გაი-
იყურებოდა. ამან ცხადია, ფრიად შეაშფოთა ოდიშის მთავარი, ^{მთავარი}
შელიც სულთნის აგრესიის შემთხვევაში საკუთარი ძალების გარდა
შაჰის იმედზეც იყო. ახლა თვით შაჰს უჭირდა. ლევანისათვის ამ ხა-
ნებში არც მის სიძეს, როსტომ ქართლის მეფეს ეცალა. მისი პოლი-
ტიკით უკმაყოფილო კახელები აჯანყდნენ და თეიმურაზი მეფედ
მოიწვიეს. შაჰ სეფი მოერიდა ვითარების გამწვავებას კახეთში და
თეიმურაზი ცნო მეფედ.

ლევან II დადიანი მტრულ გარემოცვაში მოექცა. საინტერესოა
მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ცნობა, რომელმაც რუსეთის მთავრობას
მოახსენა: «А сказывают будто Дадьян ходил под Реван, и то
все ложь есть. А Дадьян есть един Бей, как и черкашане, а ни
откуды пути не имеет к Ревану, ото всех стран заперт. Аще
оставя свою землю, да итти учнет под Реван, и турки тотчас
завладеют их землею, и останетца без места. Абхазы и Соны
ему недруги, паша Чюки хан недруг, Коньин-бей недруг, Сефер
паша недруг же, трапезонский бей недруг же. А Дадиан посред-
и тех всех мест».

ჩვენ ვნახეთ, რომ ლევანს ერევანზე არ ულაშქრია, მაგრამ ეს
ცნობა სხვა მხრივ არის საინტერესო. იგი ნათლად გვიჩვენებს, თუ
რაოდენ დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა ლევანს ოსმალეთთან და
თავის უშუალო მეზობლებთანაც. როგორც მიტროპოლიტ ნიკიფო-
რეს ცნობიდან ჩანს და სხვა წყაროებიდანაც ვიცით, ლევანს აფხაზე-
ბი და სვანები (ლენტეხის სვანები) მტრად ჰყავდა მოკიდებული.
მტრობა ჰქონია მას ოსმალეთის დიდმოხელეებთან საფარ ფაშასა და
ტრაპიზონის ფაშასთანაც. ამავე დროს ლევანს მოკავშირეები შემო-
ეცალა.

ასეთი გაურკვეველი ვითარება 1639 წლამდე გაგრძელდა. შაჰ სე-
ფი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა უკან დაებრუნებინა ოსმალეთის
მიერ აღებული ტერიტორიები. 1638 წლის გაზაფხულზე მან შეძლო
ერევანის ისევ აღება. მისი მიზანი იყო სამცხეც დაებრუნებინა, მაგ-
რამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. ორი დიდი სახელმწიფო უკვე სისხ-
ლისაგან იყო დაცლილი. ოსმალეთმა ვეღარ გაილაშქრა კვლავ ერე-
ვანზე, ხოლო სამცხე ირანმა ვეღარ დალაშქრა.

შაჰ სეფიმ სცადა დაკავშირებოდა ათაბაგთა სახლის იმ ნაწილს,
რომელიც უკმაყოფილო იყო რენეგატ საფარ ფაშას (ბექა ათაბაგის)
პოლიტიკით. მან გადაწყვიტა თავისი ვაჟისათვის მიეთხოვებინა ათა-
ბაგის სახლის შვილი ელენე, რომელიც გურიაში იმყოფებოდა მალა-
ქია გურიელ-კათალიკოსთან. ამ ფაქტს ევროპელი მისიონერები ასე

გადმოგვეცემენ: სულთანს, როგორც დასავლეთ საქართველოს უმად-
ლეს სიუზერენს, ელენე ათაბაგის ქალის სტამბოლში გაგზავნა, მოსულ-
თხოვია, რაკი გაუგია, რომ ელენე იშვიათი სილამაზისა იყო. ამავე
დროს კი იგი ირანის შაჰს სდომებია რძლად. ლევან II დადიანმა ათა-
ბაგის ქალი ოდიშს წაიყვანა, იქიდან ისფაჰანს გაგზავნა, ხოლო მალაქია-
გურიელს დაავალა, რომ თუ სულთანი ქალს მოიკითხავდა, შეეცუ-
ბინებინა, რომ იგი დადიანის მიერ იყო წაყვანილი.

მისიონერების მიერ მოთხრობილი ეს ფაქტი ჩვენ ისე უნდა გავი-
აზროთ, რომ ოსმალეთის მთავრობამ გაიგო შაჰის განზრახვა, ელენე
ათაბაგის რძლად მოყვანიტ დაკავშირებოდა სამცხის წარჩინებულებს.
და ამის თავიდან ასაცილებლად ქალი, როგორც თავისი ქვეშევრდო-
მი, სტამბოლს გაიწვია. ცხადია, არც ელენეს სილამაზე და არც მისი
პირადი სურვილები აქ არავითარ როლს არ თამაშობდა. ლევან II
დადიანმა კიდევ ერთხელ გამოამქლავნა თავისი ანტიოსმალური გან-
წყობილება და ქალი ირანს გადასცა. ელენე ათაბაგის ქალი დაქორ-
წინეს ირანში, მაგრამ ამას სასურველი შედეგი არ გამოუღია და სამ-
ცხის ბედიბალში რაიმე რადიკალური ცვლილება არ გამოუწვევია.
იგი ისევ ოსმალეთს დარჩა.

ამ ხანგრძლივი, მძიმე ომის უკანასკნელი აკორდი იყო 1639 წლის
ზოჰაბის ანუ კასრ-ი შირინის ზავი, რომლითაც დასრულდა სეფიანთა
ირანისა და ოსმალეთის ომები, რომლებიც XVI—XVII საუკუნეების
სიგრძეზე მიმდინარეობდა. ომმა ვერ გაამართლა ვერცერთი მეომარ-
ი მხარის იმედი. ოსმალთა იმპერია გაიხრწნა, იგი დაქვეითების გზა-
ზე დგებოდა. აქედანვე დაიწყო დეგრადაციის ის სიმპტომები, რომ-
ლებმაც საბოლოოდ ოსმალეთი „ავადმყოფ ადამიანად“ (ნიკოლოზ
I) აქციეს. ქვე დაქანა სეფიანთა ირანიც. ომმა მასაც დააჩნია კვა-
ლი. ამიტომაც იყო, რომ როგორც შაჰ სეფი, ისე მურად IV მზად
იყვნენ ზავის დასადებად. „მეომარ მხარეთა მოლაპარაკების საფუძ-
ველი გახდა ის, რომ ოსმალეთი უარს ამბობდა ერევანზე, ხოლო ირა-
ნი სამცხესა და ბაღდაღზე. ეს პირობა ახლა სავსებით შეესაბამებო-
და ფაქტიურ მდგომარეობას“ (ვ. ჩოჩიევი).

1639 წლის ზოჰაბის ზავი 1555 წლის ამასიის ხელშეკრულების
საბოლოო ვარიანტი იყო. ამ ორ ზავს შორის პერიოდში ოსმალეთმა
შეძლო სამცხე-საათაბაგოს მთლიანი დაპყრობა და უშუალოდ შეერ-
თება. ეს ფაქტი ოფიციალურად ცნო ზოჰაბის ზავმა. რაც შეეხებო-
და საქართველოს სხვა პოლიტიკურ ერთეულებს, ისინი გავლენის
სფეროებად იქნა განაწილებული. ზოჰაბის ზავმა დააკანონა საქარ-
თველოს პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა. ირანი და ოსმალეთი
ხელს უშლიდნენ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მესვე-

ურთა ურთიერთობას (თუ ეს საქართველოს გასაერთიანებლად იყო მიმართული) და განიხილავდნენ ამას, როგორც მოპირდაპირე მხარის ჩარევას მათ საშინაო საქმეებში. ეს 1639 წლის ზოპაბის ზავის დადგენის დღეებამდე ითვლებოდა. „ამრიგად, ირან-ოსმალეთის შეთანხმება ყოველთვის საქართველოს გავლენის სფეროებზე განაწილების პირობით ხერხდებოდა. 1639 წლის ხელშეკრულება ხელოვნურად აუარესებდა ქვეყნის საშინაო მდგომარეობას. ვიდრე ირან-ოსმალეთის შეთანხმება ძალაში რჩებოდა, საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება გამოირიცხული იყო“ (ვ. ჩოჩიევი). ადრე ქართველი პოლიტიკოსები მოხერხებულად სარგებლობდნენ ხოლმე ირან-ოსმალეთის წინააღმდეგობებით და რამდენადაც შეეძლოთ, ქვეყნისათვის სასარგებლო საქმეს აკეთებდნენ. ლევან დადიანი თავის სიუზერენს — ოსმალეთს ირანის საშუალებით ებრძოდა, თეიმურაზი ირანის წინააღმდეგ ოსმალეთს იყენებდა. ზოპაბის ზავის დადების შემდეგ ამგვარი ლავირება უაღრესად გაძნელდა. ორი დიდი აგრესორი სახელმწიფო აღარ ეომებოდა ერთმანეთს. ახლა მათ შეეძლოთ უფრო ენერგიულად მოეველოთ „საკუთარი“ სამფლობელოებისათვის.

ირან-ოსმალეთის ომის დროს, ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე დაძაბული ვითარების პირობებში, ლევან II დადიანმა ზუსეთში ელჩი გაგზავნა. ეს მოხდა 1636 წელს. ეს ის დროა, როდესაც ირანი წარუმატებლად იგერიებს მურად IV-ის არმიას, როსტომ ქართლის მეფეც გასაჭირშია და ლევან II მარტო რჩება მისდამი მტრულად განწყობილი ძალების გარემოცვაში. ამავე ხანებში კახეთში გაბატონებულმა თეიმურაზმა ელჩი მიაგვლინა რუსეთში. ლევან II დადიანმა ამ იზოლაციიდან გამოსვლა სცადა. მან გამოსავლის ძებნა დაიწყო, კარის მღვდელი გაბრიელ გეგენავა რუსეთს მიაგვლინა ელჩად და მფარველობაში მიღება ითხოვა. გ. ჯამბურაის დაკვირვებით, ეს შეაპირობა ერთი მხრივ ოსმალეთის აგრესიის ზრდამ და მეორე მხრივ, თეიმურაზის მიერ რუსეთში ელჩის გაგზავნამ.

1636 წლის 11 აგვისტოს ლევან II დადიანის ელჩმა, გაბრიელ გეგენავამ ტერკის ციხე-სიმაგრეს მიაღწია, ხოლო იმავე წლის 14 დეკემბერს მოსკოვში მივიდა ვოევოდების ბარათი, მიეცათ თუ არა ელჩისათვის საშუალება მოსკოვისაკენ განეგრძო გზა. მეფისათვის წარდგენილ მოხსენებაში საელჩო პრიკაზის დიაკები აღნიშნავდნენ, რომ «преж сего от Дидианского царя послы не бывали». ვოევოდების ბარათის მიღებიდან ექვსი დღის შემდეგ, 1636 წლის 20 დეკემბერს მოსკოვიდან ტერკში გააგზავნეს სიგელი, რათა მიეცათ საშუალება „მეფე დადიანის“ ელჩისათვის გაეგრძელებინა გზა მოსკოვისაკენ. ხსენებული სიგელი ტერკში არ მიუღიათ, რადგან მათ

ხელმეორედ გაგზავნეს შეკითხვა მოსკოვში, ხოლო ცენტრალურმა მთავრობამ 1638 წლის 16 მარტს მეორე სიგელი გაგზავნა ტერკში. გაბრიელ გეგენავას მოსკოვს გაშვების შესახებ. მეორე სიგელი ტერკში იმავე წლის 13 ივნისს მიიღეს, ხოლო 30 ივნისს ელჩი გეგენავა უკვე მოსკოვის გზას გაუდგა, სადაც 15 ნოემბერს ჩავიდა. გაბრიელ გეგენავას მოსკოვში ჩასვლის დროისათვის იქ იმყოფებოდა თეიმურაზ I-ის ელჩი, ბერძენი მიტროპოლიტი ნიკიფორე. რაკი რუსეთის დიპლომატიას პირველად უხდებოდა „დადიანის ქვეყანასთან“ ურთიერთობის დამყარება, ამიტომაც მიტროპოლიტი ნიკიფორე საელჩო პრიკაზში მიიწვიეს და მისგან ოდიშის შესახებ ინფორმაცია მიიღეს, თუმცა, როგორც სამართლიანად შენიშნავდა ნ. ნაკაშიძე, არცთუ ისე ობიექტური. ლევან II დადიანის ელჩი მოსკოვს ჩასვლის მეორე დღესვე მიიღეს საელჩო პრიკაზში და ჩვეულებისამებრ გამოჰკითხეს, თუ რა მიზნით იყო ჩამოსული. მისგანვე მიიღეს ცნობები „დადიანის ქვეყნის“ შესახებ. ელჩთან საუბარს აწარმოებდნენ დიაკები თევდორე ლიხაჩოვი, მაქსიმე მატეიუშკინი და გრიგორი ლვოვი. დიაკებს აინტერესებდათ, ვინ გამოგზავნა იგი რუსხელმწიფესთან, ჰქონდა თუ არა რაიმე სიგელი. გეგენავამ განაცხადა, რომ დავალებული აქვს მიაღწიოს რუსეთის ხელმწიფეს „მეფე დადიანის“ სიგელი. 1638 წლის 12 დეკემბერს ლევან დადიანის ელჩი მიიღო რუსეთის მეფემ მიხეილ თევდორეს ძემ, რომელსაც გაბრიელ გეგენავამ სიგელი გადასცა. ლევანის სიგელი მაღალფარდოვნად იწყებოდა, როგორც მაშინ იყო მიღებული და მასში რუსხელმწიფე ქრისტიანული სარწმუნოების ერთადერთ მეთაურად იყო გამოცხადებული. დადიანი რუსეთის მეფის „ყმად“ იხსენიებდა თავს, ატყობინებდა მოსკოვს, რომ მართლმადიდებელი იყო და ერთგული ქრისტეს კანონისა. ამის აღნიშვნა განსაკუთრებით საჭირო იყო, რადგან თეიმურაზ I ანტი-ქრისტედ და მაჰმადიანობის ბურჯად უხატავდა რუსეთის მთავრობას დადიანს. განსაკუთრებით საინტერესოა პოლიტიკური თვალსაზრისით ლევანის შემდეგი განცხადება: «Было де в ыверской земле 5 Государей. из них Перской шах побил 2 государей, а достальных де 3-х Государей государства Божиею помощию и его царским многолетным счастьем владеет он Леонтей царь». რისი თქმა უნდა ამით ოდიშის მთავარს?

ის რომ «Перской шах побил 2 государей,» უეჭველია, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს, ქართლსა და კახეთს გულისხმობს. ლევან II დადიანი ამ ფრაზით რუსეთის მთავრობას აგრძნობინებს, რომ ქართლი და კახეთი არ არიან სუვერენული სახელმწიფოები. დანარჩენი სამი ხელმწიფე იმერეთის მეფე, გურიის

მთავარი და აფხაზი მთავარი უნდა იყვნენ. მათი სამფლობელოები ლევანის განცხადებით, მას უპყრია. ოდიშის მთავარს სურს რუსეთის წინაშე გამოვიდეს, როგორც დასავლეთ საქართველოს ერთგულნი ხელისუფალი (იქიდან გამომდინარე, რომ იმერეთ-გურია-აფხაზეთი თითქოს მას უჭირავს). მეტიც, როგორც სრულიად საქართველოს ერთადერთი სუვერენული ხელისუფალი (ქართლ-კახეთს ირანი ფლობს). ლევანის ეს განცხადება არ იყო სხვათაშორის ნათქვამი ფრაზა და მას შორსმიმავალი მიზანი ჰქონდა. დადიანს სურდა გაეჭარწყლებინა რუსეთის კარზე თეიმურაზ I-ის და იმერეთის მეფის ავტორიტეტი, მათი აღგილი თვითონ დაეკავებინა, თვითონ გამოსულიყო რუსეთის წინაშე საქართველოს სახელით.

ლევანის სიგელში აღნიშნული იყო, რომ მას დიდიხანია სურდა რუსხელმწიფის მსახურება, მაგრამ საამისო დრო ვერ გამოძებნა ეს შეეტყობინებინა მისთვის. ახლა კი შეიძლო ელჩის გამოგზავნა და თხოვდა მიხეილ თევდორეს ძეს საპასუხო ელჩობა გამოეგზავნა „თავისი მეფური სიგელებით“. სიგელის ბოლოს ლევანი ითხოვდა მიეღოთ იგი «под... царскую высокую руку, чтоб им всегда быть под его царского величества высокою рукою и служить бы им царствию его, яко и иные рабы его государствы».

რუსეთის მთავრობა, უეჭველია, ერთგვარი სიფრთხილით მოეკიდებოდა დადიანის წინადადებას, რადგან თეიმურაზ I-საგან არცთუ ისე სახარბიელო ცნობები ჰქონდათ მიღებული მის შესახებ. თეიმურაზის კორესპონდენციებიდან ისე ჩანდა, რომ ოდიშის მთავარი იყო ქრისტიანობის მტერი, ყაჩაღი, თითქმის ეშმაკის მოციქული. ამგვარი დახასიათება, რა თქმა უნდა, არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს, რაც აღნიშნულია კიდევ სამეცნიერო ლიტერატურაში. დადიანის ელჩის ჩასვლამ მოსკოვში თეიმურაზ I მეტისმეტად შეაშფოთა. თავის წერილში იგი რუსეთს ატყობინებდა, რომ საქართველოში რაც არეულობაა, ყველაფერი დადიანის ბრალია, თითქოს მან წაჰკიდა თეიმურაზი როგორც ოსმალეთის სულთანს, ისე ირანის შაჰს, ახლა კი «как мне кажется, начал ссорить и твое царское величество со мною, с тех пор как посол Дадияни прибыл к твоему величеству».

თეიმურაზ I-ს ძალზე კარგად ესმოდა თავისი მამიდაშვილის მანევრები და რუსეთის მთავრობას გულახდილად წერდა: «Ладиян хочет истребить царское имя в Иверской земле и считаться единым царем Иверской земли». ეს განცხადება კარგად გვიხასიათებს ლევანის გეგმებსაც და თეიმურაზის შეშფოთების საფუძვლიანობასაც. მისი გაცხარებაც მეტად ნიშანდობლივია.

ეს კიდეც ერთხელ გვიმტკიცებს აზრს, რომ გაბრიელ გეგენაგა /
მოსკოვში მოლაპარაკებას აწარმოებდა, როგორც „წელმწიფე“
ფეთა წელმწიფე დადიანი ლეონ ყოვლისა საქართველოში
პატრონი“-ს ელჩი (ასე იხსენიებს თავს ლევანი ცაიშური გუ-
ლანის ერთ მინაწერში).

ნიშანდობლივია, რომ ლევან II დადიანი როსტომ ქართლის მე-
ფესთან ურთიერთობაშიც კი ხაზს უსვამდა ტიტულატურით გამოხატულ
უპირატესობას, რაც ცხადია, მის პოლიტიკურ პრეტენზიებზე მიგვი-
თითებს. მარიამისათვის გატანებულ მშითვის წიგნში იგი აღნიშნავს:
„ჩვენ ღმრთივ აღმატებულმან და ღმრთივ დამყარებულმან, ძლიერ-
მან, უძლეველმან და არა სადა ძლეულმან ხელმწიფემან დადიანმან
პატრონმან ლევან, მივათხოვეთ... ჩვენი და... ღმრთივ აღმატებულსა
და მაღლის წელმწიფისაგან დამყარებულსა მეფეთ მეფესა, პატრონსა
როსტომს“. ამ ტიტულატურით ლევანი ხაზს უსვამს, რომ ის „ღმრთივ
დამყარებულია“, ხოლო როსტომი კი „მაღლის ხელმწიფისაგან“
(ე. ი. შაჰისაგან) დამყარებული. აქაც ლევანის „ღმრთივ ბოძებული“
სუვერენობაა გამოტანილი წინა პლანზე.

თეიმურაზის ელჩი, ბერძენი ნიკიფორე რუსეთის მთავრობას
კვლავაც მცდარ ცნობებს აწვდიდა ოდიშის შესახებ. ნ. ნაკაშიძე სა-
განგებოდ უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ მიტროპოლიტ ნიკიფო-
რეს და გაბრიელ გეგენავას ცნობები ოდიშის შესახებ მნიშვნელოვ-
ნად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან და რომ დადიანის ელჩის
ცნობები უფრო ახლო იდგნენ სინამდვილესთან.

რუსეთის მთავრობამ, მიუხედავად ამ ტენდენციური ცნობებისა,
მანც გადაწყვიტა დაეკმაყოფილებინა ოდიშის მთავრის თხოვნა და
საპასუხო ელჩობა გაეგზავნა. 1639 წლის 5 აპრილს გამოცხადებულ
იქნა, რომ „დადიანის ქვეყანაში“ გაგზავნილი იქნებოდნენ ტოლმაჩი
ელჩინი და მღვდელი ზახარევი. რუსეთის მთავრობამ ელჩობა დაავა-
ლა „თათრული“ (თურქული) ენის უბრალო ტოლმაჩს ფედოტ ელ-
ჩინს, ხოლო ტოლმაჩი თარჯიმანის ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი რან-
გი იყო რუსეთის სახელმწიფოს დიპლომატიურ ნომენკლატურაში. ეს
საფიქრებელია, ოდიშის ელჩის, კარის მღვდლის გეგენავას არცთუ
ისე მაღალმა საზოგადოებრივმა სტატუსმა განსაზღვრა.

ფედოტ ელჩინს მიეცა ინსტრუქცია, „ნაკაში“, რომლის მიხედვი-
თაც უნდა ეწარმოებინა მას მოლაპარაკება ოდიშში. თუ მთავარი მო-
ისურვებდა მფარველობაში შესვლას და საამისო განცხადებას გააკე-
თებდა, რუსეთის ელჩს იგი მიხეილ თევდორეს ძის ერთგულებაზე
უნდა დაეფიცებინა. „ნაკაში“ მოცემული იყო, თუ „მეფე დადი-
ანის“ შესაძლო კითხვებზე რა უნდა ეპასუხნა ფედოტ ელჩინს. აქ



ხაზგასმული იყო, რომ რუსეთის მეფე „სიყვარულსა და მეგობრობა-შია“ ოსმალეთის სულთანთან და ირანის შაჰთან. ამასთან, თუ დადებითად ანი ირანის შაჰის წინააღმდეგ დახმარებას ითხოვდა, განაცხადებდა, რომ მისგან შევიწროვებულია და რუსეთის შველას ითხოვდა, ელჩს უნდა ეპასუხნა, რომ ამის თაობაზე არავითარი მითითება არ ჰქონდა. მოკლედ, ყველა შესაძლო თხოვნაზე წინასწარვე წყალი იყო გადა-წურული.

ფედოტ ელჩის ოდიშში მოჰქონდა რუსხელმწიფის საპასუხო სი-გელი. მიზეზს თევდორეს ძე კმაყოფილებას გამოთქვამდა ლევან II დადიანის მოსკოვთან დაკავშირებით და თავის კეთილგანწყობილე-ბას უცხადებდა მას. საგულისხმოა, რომ ელჩობის მეორე პირი იყო მღვდელი ზახარევი, რომელსაც საგანგებოდ დაევალა გამოერკვია ოდიშის სამთავროს 'მოსახლეობის სარწმუნოებრივი მდგომარეობა. როგორც ჩანს, თეიმურაზ I-ის რელაციებმა ამ მხრივ სერიოზული ეჭ-ვები აღუძრეს რუსეთის მთავრობას დადიანისა და მისი ქვეშევრდო-მების ქრისტიანობის შესახებ. რუსეთის ელჩები ფედოტ ელჩინი და ჰაველ ზახარევი 1639 წლის 2 ივნისს გამოემგზავრნენ მოსკოვიდან და იმავე წლის 13 ნოემბერს ოდიშში ჩავიდნენ.

სანამ ოდიშის ელჩი გაბრიელ გეგენავა მოსკოვში იმყოფებოდა, საქართველოში ბევრი რამ გამოიცვალა. ამიტომაც იყო, რომ რუსე-თის ელჩებს უფრო სხვაგვარად შეხვდნენ ოდიშში, ვიდრე მოსა-ლოდნელი იყო.

1639 წელს იმერეთის მეფე გიორგი III გარდაიცვალა. როგორც ჩვენ ზემოთ დავინახეთ, როსტომისა და მარიამის ქორწინების დროს იგი ლევან დადიანმა დაატყვევა და ციხეში გამოკეტა. ამგვარ მდგო-მარეობაში მან ორი წელი დაჰყო. მისმა ვაჟმა, მეფედ ნაკურთხმა ალექსანდრემ მხოლოდ დიდი გამოსასყიდით შეიძლო მისი გამოხსნა. გიორგი მეფეს ტყვეობიდან განთავისუფლების შემდეგ დიდხანს აღარ უცოცხლია. იგი ფრიად შეურაცხყოფილი და დამწუხრებული, „ვერა რაისა მწყობისა მპოვნელი“ გარდაიცვალა. მეფე ალექსანდ-რესა და ლევან დადიანს შორის კიდევ უფრო უარესი მტრობა ჩამო-ვარდა. „და მიერთგან მძლავრობდა დიდად დადიანი იმერეთზედა; ესრეთ გაუჭირა საქმე ალექსანდრეს, რომე ქუთაისს გალავანი შემო-ავლო და იჯდა მას შინა და ვერა წინააღუდგებოდა დადიანსა“ (ბერი ეგნატაშვილი). ოდიშის მთავარი მხოლოდ საკუთარ შეიარაღებულ ძალას როდი ეყრდნობოდა. იმერეთის წარჩინებულებიდან, ჩანს ბევრი გადაუდგა მეფეს და მზად იყო დადიანის ხელისუფლება ეც-ნო. ასეთი განწყობილებისა იმდენი ყოფილა, რომ ალექსანდრე იძუ-ლებული შეიქნა საგანგებო ღონისძიება მიეღო. მან წარჩინებულთა

კოლშვილს ქუთაისის ციხეში მოუყარა თავი, რათა მათ მეუღლეებსა და მამებს დადიანის მომხრეობისაგან თავი შეეკავებინათ.

ჩვენ ზემოთ, როდესაც საუბარი გვქონდა გეგენავას მოსკოვში გაგზავნის მიზეზებზე, მოვიტანეთ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ ეს ელჩობა შეაპირობა ოსმალეთის აგრესიის ზრდამ, ირანის ერთგვარმა დასუსტებამ, როსტომ ქართლის მეფის არამყარმა მდგომარეობამ და თეიმურაზის მიერ რუსეთში ელჩის გაგზავნამ. ელჩინისა და ზახარევის ჩამოსვლის დროისათვის ვითარება ამ მხრივაც შეცვლილი იყო. როსტომ ქართლის მეფემ შეძლო თეიმურაზ I-ის შემოტევის განეიტრალება და საბოლოოდ განმტკიცება ქართლის ტახტზე. გადამწყვეტი მნიშვნელობა იქონია ზოპაბის ზავის დადებამ. ლევან დადიანს ამ ზავის მნიშვნელობა, ცხადია, შესანიშნავად ესმოდა. მას არ შეიძლებოდა არ სცოდნოდა, რომ ირანთან ხანგრძლივი ომისაგან განთავისუფლებული ოსმალეთი ახლა კი მოიცლიდა ოდიშის სამთავროსათვის და მისი ასეთ პირობებში რუსეთთან კავშირით გაღიზიანება უაღრესად საშიში იყო (ნ. ნაკაშიძე). თავის მხრივ, ლევანიც აღარ ჩანდა იზოლაციაში. რუსეთი მას არათუ აღარ სჭირდებოდა, არამედ შექმნილ პირობებში მასთან ურთიერთობა, თავისთავად რეალურად უშედეგო, სახიფათოც იყო. სწორედ ამიტომ, რუსეთის ელჩები მან ძალიან ცივად მიიღო. ამას, როგორც ჩანს, თვით ელჩის, დიპლომატისათვის არცთუ შესაფერისი ქცევაც განაპირობებდა.

ჩვენ აღნიშნული გვქონდა, რომ ელჩები ოდიშში 13 ნოემბერს ჩამოვიდნენ. როგორც პავლე ზახარევის ცნობიდან ჩანს, ელჩინს კავკასიონის გადასასვლელებთან ასდევნებია ვინმე ქართველი „კახაკი“ ალექსანდრე, რომელიც რუსული ენის კარგი მცოდნე იყო და მათ საუბარსაც უსმენდა. პავლე ზახარევი აღმფოთებული იყო ელჩინის გულგრილობით ალექსანდრეს მიმართ, რომელიც უეჭველია, დაზვერვის მიზნით იყო გამოგზავნილი. ოდიშში ჩასვლის შემდეგ და მანამდეც გზაში, ფედოტ ელჩინს ოფიციალური წარმომადგენლისათვის შეუფერებელი ქცევა გამოუმედავებია. რუსეთში დაბრუნების შემდეგ ზახარევმა მას უჩივლა და ამაზე მთელი საქმეც შედგა. ელჩინს ოდიშის მთავრისაგან საგანგებო მზარეულები მოუთხოვია. მას ეს თხოვნა შეუსრულეს. მან მთავრისაგან რუსეთის წარმომადგენლების დასაცავად გამოგზავნილი პირი აცემინა. ამან ადგილობრივი ხელისუფლების პროტესტი გამოიწვია. შეშინებულ ელჩს მდებლად უთხოვია ეს ინციდენტი მთავრისათვის არ მოეხსენებინათ და ყოველივე სიმთვრალეს დააბრალა. ნაცვლად იმისა, რომ დავალებული საქმის მოსაწესრიგებლად ეზრუნა, ელჩინმა ადგილობრივი ხელი-



სუფლებსაგან ჭადრაკი ითხოვა და იმით ერთობოდა. მთავრის მიერ რუსებზე მიჩენილმა მაღალი თანამდებობის პირმა, ვინმე მოგულთა მიუთითა კიდევ ელჩის, რომ მის საქმიანობას „безделье“ ეწოდებოდა. რუსეთის წარმომადგენელმა ოდიშის მთავრის საშინაო საქმეებში ჩარევაც დაიწყო. მასთან, როგორც ჩანს, მიდიოდნენ ლევან I დადიანის მიერ შერისხული პირები და შუამდგომლობას თხოვდნენ პატიების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ელჩის ასეთი მოქმედება დიპლომატიური ეთიკეტის უხეში დარღვევა იყო, მთავარს მაინც შეუწყალებია მისი შუამდგომლობები. რუსეთის ოფიციალური წარმომადგენლის ამგვარი ქცევა, უეჭველია არაკეთილსასურველ გავლენას ახდენდა მისი მისიის შედეგებზე. უბრალო ტოლმაჩს, საფიქრებელია, თავბრუ დაახვია ელჩის როლში ყოფნამ. მთავარმა რუსეთის წარმომადგენლები დიდი ხნის მანძილზე არ მიიღო. ისინი აუდიენციაზე მხოლოდ 1640 წლის 27 აპრილს მიიწვიეს. დადიანმა მიღება ხაზგასმულად ცივად ჩაატარა: «сидел и шапки не снимал». მიღებას ესწრებოდნენ კათალიკოსი და ოდიშის ვეზირი.

ელჩინი და ზახარევი შემოატარეს ოდიშის თითქმის ყველა თვალსაჩინო ეკლესია-მონასტერს, რათა ისინი დარწმუნებულიყვნენ ამ მხარის ქრისტიანობაში. მათ საშუალება ჰქონდათ შეეკრიბათ საინტერესო ინფორმაცია, მაგრამ მიზანი, ოდიშის მთავრის რუსეთის ერთგულებაზე დაფიცება, შეუსრულებელი დარჩა. მათ ამაზე საუბარიც კი ვერ მოახერხეს. 1640 წლის 18 მაისს ელჩები მიიღეს ეპისკოპოსებმა ანდრია და ნიკოლოზმა და დადიანის „სტოლნიკმა“ „რამაზანმა“. მათ უსაყვედურეს რუსებს, რომ გაბრიელ გეგენავა სამი წელი გააჩერეს რუსეთში. შემდეგ შეპირდნენ მათ, რომ ელჩს კიდევ გამოაგზავნიდა მთავარი. საინტერესოა, რომ დადიანს განზრახვა ჰქონია იმდენივე ხანს გაეჩერებინა ელჩები ოდიშში, რამდენ ხანსაც მისი ელჩი გაბრიელ გეგენავა გააჩერეს მოსკოვში. ეს მას მხოლოდ ყაბარდოს მთავრის თხოვნით გადაუფიქრებია. მაისის 19-ს, 1640 წელს ელჩები ოდიშიდან გაამგზავრეს. ელჩებს თან მიჰქონდათ ლევან II დადიანის საპასუხო სიგელი, რომელშიც უკვე აღარ იყო საუბარი დაცვა-მფარველობაზე. დადიანი მხოლოდ იმას ითხოვდა, რომ მხატვრები და საღებავები გამოეგზავნათ ეკლესიების მოსახატად. ამით დამთავრდა ლევან II დადიანის ურთიერთობა რუსეთის სახელმწიფოსთან. თეიმურაზ I-საგან განსხვავებით, პოლიტიკური რეალიზმი მთავარს უკარნახებდა, რომ რუსეთისაგან რაიმე დახმარება მოსალოდნელი არ იყო, ურთიერთობას კი მრავალი უსიამოვნება შეეძლო მოეტანა.

მიუხედავად იმისა, რომ ელჩინისა და ზახარევის მისია წარუმატებლად დამთავრდა, ჩვენთვის უალრესად მნიშვნელოვანია მათი „მუხ-

ლობრივი აღწერილობა“, რომელიც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ოდიშის პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების შესახებ. როგორც აღვნიშნეთ, ელჩებმა მთელი სამთავრო მოიარეს, ბევრ წარჩინებულ საეკლესიო თუ საერო პირს შეხვდნენ და საუბარიც ჰქონდათ მათთან. მართალია, ეს საუბრები ნახევრადოფიციალური იყო; მაგრამ ეკვრის შეტანა ძნელია იმაში, რომ ოდიშის დიდებულები ელჩებთან საუბარში მთავრის პოზიციას გამოხატავდნენ. მეტად საინტერესოა ელჩინისა და ზახარევის ცნობები კაზაკებისა და ოდიშის ურთიერთობის შესახებ. ჩვენ ზემოთაც მოტანილი გვქონდა ცნობილი მოგზაურის პიეტრო დელა ვალეს ცნობები ამ საკითხზე. კაზაკების ურთიერთობა ადგილობრივ მოსახლეობასთან ძირითადად მეგობრული იყო. მიუხედავად ამისა, არაიშვიათად ადგილი ჰქონდა უთანხმოებებსაც ოდიშსა და დნებრისა და დონის კაზაკებს შორის. ელჩინი და ზახარევი რამდენჯერმე შეხვდნენ ეპისკოპოს ანდრიას, რომელმაც მათ ცნობები მიაწოდა კაზაკებისა და ოდიშართა ურთიერთობის შესახებ. მისი მონათხრობიდან ჩანს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა და კაზაკები არაერთგზის შეთანხმებულად დასცემიან ოსმალებს. ამასთან, ზოგჯერ კაზაკები მტრული განზრახვითაც მოდიოდნენ თურმე ოდიშში და დადიანს ნავსადგურებს უოხრებდნენ. ლევანი თხოვდა რუსებს: «Чтобы казаки царства царя Леонтия воевать не приходили и на пристанища катарг и караблей с товары... не громили». როდესაც დადიანის სასახლის მოლარე დომენტი რუსებს უხსნიდა, თუ რატომ გააგზავნეს გაბრიელ გეგენავა მოსკოვში ელჩად, ერთ-ერთ მიზეზად სწორედ კაზაკების საკითხს ასახელებდა: «от Донских казаков много им налогу и разоряют их государство, а хотят они таво государские милости, чтобы к ним казаки не ходили и шкоты бы им не чинили». ეს საჩივრები ცხადია, უსაფუძვლო არ იყო. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ოდიში და გურია მარლისა და რკინის მწვავე ნაკლებობას განიცდიდნენ. თვით ელჩინი წერდა, რომ: «Царь Леонтей дает Турскому царю дань... а дает для того, чтоб приходили карабли с торгом, а кой год не будут карабли. и у них тот год скудна солью и железом». კაზაკები კი თავისი თავდასხმებით ქართული სამთავროების სასიცოცხლო ინტერესებს ვნებდნენ ხშირად. ოსმალო ვაჭრებს ეშინოდათ მათი და მგზავრობას თავს არიდებდნენ. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ზოგჯერ ლევან II დადიანი მტრულად ხვდებოდა კაზაკებს და ოსმალებთან ერთად მათ წინააღმდეგაც გამოდიოდა. დონისა და ზაპოროჟიეს კაზაკობას დიდი როლი მიუძღვის ოსმალური აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაგრამ როგორც სამართლიანად აღნიშნავდა ნ. ნაკაშიძე,

კახაკთა ცხოვრების ხასიათის გამო მათი ურთიერთობა საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულებთან ლოკალური ხასიათისა იყო და შეიძლებოდა ყოფილიყო მტკიცე და მუდმივი.

ოდიშის სამთავროს, ისევე როგორც მეზობელი ქართული პოლიტიკური ერთეულების მცდელობები ქვეყნის მოსალონებლად არ შეიძლებოდა წარმატებული ყოფილიყო, თუ ისინი თავს ვერ დააღწევდნენ ოსმალეთისაგან ეკონომიკურ დამოკიდებულებას. სამთავროს ერთგვარი პოლიტიკური დამოუკიდებლობა ლევან II დადიანის დროს, ძირითადად დამყარებული იყო შემთხვევით და დროებით სიტუაციებზე. ოდიშის სასიცოცხლო ეკონომიკური ინტერესები დაკავშირებული იყო საქონლის შავი ზღვით შემოზიდვასთან. შავი ზღვა კი „ოსმალეთის ტბას“ წარმოადგენდა. ამდენად, ოდიში, ისევე როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა პოლიტიკური ერთეულები, ეკონომიკურად მეტისმეტად იყო დამოკიდებული ოსმალეთზე. ეს კი თავისთავად სერიოზულ გავლენას ახდენდა პოლიტიკაზე. ანტიოსმალურ ძალებთან (ირანი, რუსეთი) კავშირი თუ კავშირის ცდები ვერ ხსნიდნენ ოდიშის სამთავროს ეკონომიკურ პრობლემებს.

ფართო პრეტენზიებისა და გეგმების მქონე მთავარს თავისი სამფლობელოს ეკონომიკური წინსვლისათვის, საერთაშორისო ვაჭრობაში მისი ჩაბმისათვის უნდა ეზრუნა.

გენი ევროპაზე

საქართველოსა და ევროპის ურთიერთობის საწყისები საუკუნეების სიღრმეში იკარგება. ქართველებს ძველთაგანვე ჰქონდათ ურთიერთობა ევროპის ქვეყნებთან. მჭიდრო კავშირი ოსმალთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამდე გრძელდებოდა, მაგრამ მას შემდეგ რაც ერთმორწმუნე, ერთ დროს ძლევამოსილი ბიზანტიის იმპერია დაემხო, საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულებს დასავლეთის გზა ჩაეკეტათ. მართალია, საქართველოში ამის შემდეგაც მოდიოდნენ ევროპელი ელჩები და მოგზაურ-დამკვირვებლები, მაგრამ ეს მიმოსვლა კანტიკუნტი იყო და ცხადია ვერ მოახდენდა რაიმე მნიშვნელოვან გავლენას ჩვენი ქვეყნის კულტურულ თუ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ყოფაზე. საქართველოსა და ევროპის დაწინაურებულ ქვეყნებს შორის კულტურული და პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობა რთული პროცესი იყო. ოსმალთა დაბალგანვითარებული, მილიტარისტული სახელმწიფოს მეზობლობა საშუალებას არ აძლევდა საქართველოს აღორძინების ხანის ევროპულ კულტურას, მის სამეურ-



ნეო წინსვლას ზიარებოდა, სასარგებლო და ქართული კულტურისათვის მისაღები შეეთვისებინა.

„საქართველო, ობიექტურ მიზეზთა გამო, ჩამორჩა დასავლურ-ევროპული განვითარების აღმავალ პროცესს. იგი ევროპის თანადროულად ვერ ეზიარა ახალ ერას — ბურჟუაზიული განვითარების ეპოქას, XVI საუკუნიდან რომ დაიწყო და წინააზიური, შედარებით შეფერხებული თუ „დაგვიანებული“ ცივილიზაციის გარემოცვაში აღმოჩნდა“ (მ. დუმბაძე).

მიუხედავად უკიდურესად არახელსაყრელი საგარეო ვითარებისა, საქართველოს პოლიტიკურ მესვეურებს საუკუნეების მანძილზე არ შეუწყვეტიათ მეცადინეობა ევროპის ქვეყნებთან მჭიდრო ურთიერთობის დამყარებისათვის. ჩვენი ხალხისათვის უცხო იყო მოძალბებული მაჰმადიანური სახელმწიფოების სოციალურ-პოლიტიკური სისტემა, ჩამორჩენილი კულტურა. საქართველო ცივილიზაციის იდეალებითა და კულტურული მიზანდასახულობით ევროპის, დასავლური სამყაროს ნაწილს წარმოადგენდა (პ. ინგოროყვა) და ეს შეგრძნებამას პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული იზოლაციის ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდის მანძილზე არ დაუკარგავს.

XVII საუკუნე ახალი ეტაპი იყო საქართველოსა და ევროპის ქვეყნების ურთიერთობის ისტორიაში. კათოლიკურმა რომმა ცხოველი ინტერესის გამოჩენა დაიწყო საქართველოს მიმართ. 1621 წელს დომინიკანელმა ბერმა პაოლო-მარია და ფაენცამ პატარა წიგნაკი გამოსცა საქართველოს შესახებ. რომის პაპს საგანგებო მოხსენებები წარუდგინეს პიეტრო დელა ვალემ და გრიგორიო ორსინიმ. საინტერესო დაკვირვებები საქართველოს შესახებ ჰქონდა კარდინალ რიმელიეს პოლიტიკურ აგენტს, ბარონ კურმენენს. სათანადო ინფორმაციის დაგროვების შემდეგ რომის პაპმა ურბანო VIII-ემ (1623—1644 წწ.) და კარდინალებმა გადაწყვიტეს უფრო ენერგიულად მოეკიდათ ხელი მისიონერული მოღვაწეობისათვის საქართველოში და ჩამოეყალიბებინათ აქ მუღმივი მისია. ეს მისია ვატიკანმა თეატინების ორდენს მიანდო.

1626 წელს მისიონერები გამოემგზავრნენ საქართველოში და თან წამოიღეს ურბანო VIII-ის წერილები საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულთა მესვეურებთან: თეიმურაზ I-თან, იმერეთის მეფესთან, დადიანთან და გურიელთან. უფრო ადრე ევროპის ქვეყნებთან კავშირის დამყარება სცადა თეიმურაზ I-მა, რომელმაც რომს გააგზავნა ცნობილი ქართველი მოღვაწე ნიკიფორე (ნიკოლოზ) ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. თეიმურაზის მიზნები მიუღწეველი დარჩა, რადგან იგი ითხოვდა დახმარებას ირანის წინააღმდეგ, რაც არ შედოდა ევ-



როპის სახელმწიფოთა გეგმებში. მათ არც არასოდეს დაუხვედრიათ კითხი საქართველოს განთავისუფლებისა ირანული და აგრესიისაგან. რა მიზეზებით შეიძლება აიხსნას ევროპელთა ინტერესის გაცხოველება საქართველოს მიმართ აღებულ პერიოდში?

ევროპელებს ჩვენი ქვეყანა აინტერესებდათ უპირველეს ყოვლისა, როგორც მნიშვნელოვანი და მოსახერხებელი გეოგრაფიული ერთეული ირანთან ვაჭრობაში. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ XVII საუკუნის 20—30-იან წლებში საქართველოში მომრავლდნენ უცხოელი კომერსანტები და კათოლიკე მისიონერები.

ახალი სავაჭრო გზების ძიებით განსაკუთრებით დაინტერესებული იყვნენ იტალიის ქალაქები. რომის ტანტი მჭიდრო კავშირში იყო მათთან და ზრუნავდა მათი ინტერესებისათვის. გარდა ამისა, უეჭველია თავისი როლი შეასრულა ეკლესიის რეფორმაციამაც. რომის პაპების სამწყსო და აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენა შემცირდა. ვატიკანი ცდილობდა დანაკლისი აღმოსავლეთში შეეგოს. საამისოდ დაარსდა კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდის კონგრეგაცია (Propaganda Fide), რომელმაც დიდი მუშაობა გააჩაღა აღმოსავლეთში და XVII საუკუნის 20—30-იან წლებიდან საქართველოშიც.

საქართველოში გამოგზავნილმა მისიონერებმა თავდაპირველად ბინა გორში დაიდეს, მაგრამ ქართლში როსტომის გამეფების შემდეგ, როგორც ჩანს, მათ სათანადო პირობები არ ჰქონდათ და გადავიდნენ ოდიშის სამთავროში ლევან II დადიანთან. მისიის ოდიშში გადატანის ინიციატორი, როგორც ჩანს, იყო ცნობილი მოღვაწე, ჯერ თეიმურაზ I-ის და შემდეგ ლევან II დადიანის პოლიტიკური მრჩეველი და ფავორიტი ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. მისიონერებს შეხვედრა ჰქონდათ ლევანის ელჩებთან, რომელნიც მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ როსტომთან, მათ შორის იყო ნიკიფორეც. სწორედ მან ურჩია მისიონერებს ოდიშში გადასულიყვნენ, რადგან იცოდა, რომ მთავარი მათ კარგად მიიღებდა. ამასთან, ოდიშის სამთავროში შედარებით სიმშვიდე იყო მისიის მოღვაწეობისათვის. ლევან II დადიანმა მკაცრი ზომების მიღებით შეძლო ყაჩაღობისა და ქურდობის აღაგმვა სამთავროში და იმ დროისათვის ნორმალური რეჟიმი დაამყარა. ვახუშტი ბაგრატიონი, მიუხედავად იმისა, რომ უსიმპატიოდაა განწყობილი ლევანისადმი, აღნიშნავს, რომ მან: „წყაროთა უახლოესთა დადგა ფილანი ოჭროსანი და უშორესთა ვერცხლისა, დაბმულნი ძეწკვებითა, რათა სმიდენ მგზავრნი მით, ვინამთგან ვერვინ იკადრებდა ქურდობასა ანუ პარვა-ავაზაკობასა ქუეყანათა შინა მისთა“.

1633 წლის 23 ოქტომბერს მისიონერები არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯულიჩე გორიდან ოდიშის გზას დაადგნენ, მათ ქადაგებულება და წარუდგნენ გურიის მთავარს კათალიკოს მალაქიას. 19 ნოემბერს მისიონერები მივიდნენ ილორს, სადაც იმყოფებოდა ოდიშის მთავარი.

ლევან II დადიანმა ვერ შეძლო მისიონერების მიღება ილორში. აუდიენცია თეატინელმა ბერებმა მიიღეს მერკულაში (Mergullas), სადაც მათ მთავარს გადასცეს საჩუქრები და რომის პაპის ურბანო VIII-ის წერილი. მთავარმა მისიონერები კარგად მიიღო და შეპირდა, რომ პატივით ამყოფებდა თავის სამფლობელოში. ამასთან, მან განაცხადა, რომ განზრახული ჰქონდა რომის პაპისათვის წერილი გაეგზავნა დესპანის ხელით. 1634 წელს მთავარმა მისიონერებს მამულები უბოძა წიფურიაში.

კათოლიკე მისიონერების საქმიანობა საკმაოდ სასარგებლო იყო ამ მხარისათვის. როგორც ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავდა: „რომის პაპის ამ აგენტების საქმიანობა მხოლოდ კათოლიკური სარწმუნოების ქადაგებით როდი ამოიწურებოდა. მისიონერებს შორის არა ერთი იყო ექიმი, მხატვარი, მწერალი, ინჟინერი, გეოგრაფი, ასტრონომი და სხვა, საერთო ცოდნით აღჭურვილი. კათოლიკე მისიონერების საქმიანობას საქართველოში განსაკუთრებული წარმატება ხვდა, ქართველები კათოლიკობას თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს უკავშირებდნენ“.

რა მიზნები ჰქონდა ლევან II დადანს, როცა კათოლიკე მისიონერებს თავის სამთავროში იღებდა, რა პოლიტიკური სარჩული ედო ამ აქტს?! ოდიშის მთავარს კარგად ესმოდა, რომ იგი სამხედრო დახმარებას ოსმალეთის წინააღმდეგ ევროპიდან ვერ მიიღებდა. ამგვარი აზრი მხოლოდ ფუჭი ოცნება თუ იქნებოდა. „ლევან დადიანის გამჭრიახი გონება, ამ შემთხვევაში, პოლიტიკურ ვითარებას ითვისისწინებდა და სურდა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა საქართველოში აღებ-მიცემის მიზნით ჩამოსულ ევროპელთა რეალური ინტერესები, რაც თავისთავად ოსმალეთის მტაცებლურ ზრახვებს დაუპირისპირდებოდა“. (ბ. გიორგაძე). ოდიშის მთავარს კულტურული და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარება სურდა ევროპის ქვეყნებთან, რასაც მისი სამთავროს კულტურულ-ეკონომიკური დონე და აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური ძალაც უნდა აეწია. „ევროპაზე აღებული გეზი, ევროპული განათლებისადმი მისწრაფება ლევან დადიანის რეალური პოლიტიკის მიზანი ყოფილა.“ (ბ. გიორგაძე). ჩვენ არ უნდა წარმოვიდგინოთ, თითქოს საქართველო მთლიანად იყო მოწყვეტილი დასავლეთის სამყაროს და აქ წარ-

მოდგენა არ ჰქონდათ იმ დიდი ძვრების შესახებ, რაც ევროპაში მომდინარეობდა. აგრესორი სახელმწიფოებით გარემოცულ, ობიექტურად პირობების გამო ჩამორჩენილ საქართველომდეც აღწევდა მოწინავე, განათლებული, კულტურული ევროპის სიო. ქართველმა პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა კარგად იცოდნენ, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ევროპასთან კავშირი. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ლევან II დადიანმა ესოდენი პატივით მიიღო იტალიელი მისიონერები. მთავრის კულტურულ-პოლიტიკური ორიენტაციისათვის ფრიად დამახასიათებელია სიტყვები, რომლითაც მას იტალიელი მისიონერის, ჯოვანი და ლუკასათვის მიუმართავს: „კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება. ჩემთვის ძალიან სასიამოვნოა იტალიელი მღვდლის ნახვა, რომელი ეროვნებაც მიმაჩნია ყველაზე უფრო ნიჭიერად და განათლებულად მსოფლიოში. ჩემს წინაპრებს ყოველთვის სურდათ ენახათ და თავის გვერდზე ჰყოლოდათ ამ ეროვნების წარმომადგენლები“.

იტალიელი მისიონერები ოდიშში ეწეოდნენ ექიმობას, ეხმარებოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას სოფლის მეურნეობის უკეთესი წარმოების საქმეში, უშენებდნენ მათ სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობებს, რომლებიც არ იყო ცნობილი ჩვენში. კათოლიკე ბერები თვით მთავრის მრჩეველებად და ახლობელ პირებად იქცნენ. იგი ხშირად მიდიოდა მათთან და ესაუბრებოდა პოლიტიკურ საკითხებზე და ასევე „უბრალო საკითხებზედაც, როგორცაა, სასოფლო-სამეურნეო საკითხი, ბოსტნის წესრიგში მოყვანა“ და სხვ. ამ ცნობიდან ჩანს, რომ მთავარს აინტერესებდა ევროპული ყოველდღიური ცხოვრების ყაიდა, თვით „უმნიშვნელო“ სასოფლო-სამეურნეო საკითხებიც, რაც მეტად საინტერესო ფაქტია. როგორც ჩანს, ლევან დადიანისავე დავალებით პატრები ცდილან არითმეტიკის სახელმძღვანელოს შექმნასაც, მაგრამ რა შედეგი გამოიღო ამან, ჩვენთვის უცნობია.

ზოგი ცნობით, რომელთა საკონტროლო მასალა არ გავაჩნია, ლევან II დადიანმა კათოლიკობაც მიიღო.

ლევან II დადიანის მარჯვენა ხელი ევროპასთან დაახლოების საქმეში, უეჭველია იყო ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. სწორედ მისი მცდელობის შედეგი იყო ოდიშში კათოლიკური მისიის დაფუძნება და უნდა ვიფიქროთ, რომ ევროპული ორიენტაციის სარგებლობაზეც მან მიუთითა ლევან დადიანს. ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილმა ახალგაზრდობის წლები რომში გაატარა. შემდეგ დროდადრო იგი ხან საქართველოში მოღვაწეობს, ხან იერუსალიმში. 1627—1628 წწ. იგი რომში იმყოფებოდა, როგორც თეიმურაზ I-ის ელჩი და მონაწილეობას ღებულობდა ქართულ-იტალიური ლექსი-

კონის შედგენაში სტეფანო პაოლინისთან ერთად. ეს წიგნი წელს დაისტამბა რომში. ამავე ხანებში მოიარა მან დასავლეთ რომის რამდენიმე ქვეყანა და საქართველოში დაბრუნდა. ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი თავის დროისათვის ფრიად განათლებული კაცი ყოფილა. მან იცოდა გარდა ქართულისა, ბერძნული, თურქული, არაბული, რუსული, ფრანგული, ესპანური და იტალიური ენები. ესოდენ განათლებულ, ევროპის მოწინავე კულტურას ნაზიარებ კაცს, ამასთან თავისი ტანჯული სამშობლოს უაღრეს პატრიოტს, უმკველია დაებადა სურვილი ხელი შეეწყო ევროპული განათლების შემოღწევისათვის საქართველოში. შემთხვევითი როდია, რომ ნიკოლოზი აქტიური მონაწილე იყო ევროპელ მისიონერებთან და რუსეთთან ურთიერთობისა. მას ვხედავთ თითქმის ყველა მნიშვნელოვან მოლაპარაკებებზე, რომლებსაც აწარმოებდნენ თეიმურაზ I, ლევან II დადიანი, იმერეთის მეფე ალექსანდრე III. თანამედროვე ტერმინოლოგია რომ ვიხმართ, იგი ხსენებული მოღვაწეების საგარეო საქმეთა ექსპერტი იყო. ნიკოლოზს აუცილებლად სჭირდებოდა მხარის დამჭერი, ძლიერი ხელისუფალი, რომელიც მის გეგმებს ცხოვრებაში გაატარებდა. ასეთად, როგორც ჩანს, მან ლევან II დადიანი მიიჩნია. თეიმურაზ I, რომლის უახლოესი თანამშრომელიც ნიკოლოზი იყო, როგორც ჩანს, ნაკლებ გამოდგებოდა ამ მიზნისათვის, რადგან მას მუდამ უჭირდა და თითქმის ნახევარი თავისი მოღვაწეობისა, დევნილობაში გაატარა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნიკოლოზს არასოდეს არ შეუწყვეტია მასთან კავშირი.

ლევან II დადიანმა, ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილთან და იტალიელ მისიონერებთან ერთად შეიმუშავა პროექტი ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობისა. გავეცნოთ ოდიშის ეკონომიკურ ვითარებას, თვით პროექტს და ღონისძიებებს მისი რეალიზაციისათვის.

საქართველოს საერთო ეკონომიკურმა დასუსტებამ XVI საუკუნესა და XVII საუკუნის დამდეგს, თავისი კვალი დააჩნია დასავლეთ საქართველოს და ცხადია ოდიშის სამთავროსაც. მოშლილი იყო საქალაქო ცხოვრება, ვაჭრობა-ხელოსნობა. გარდა თითქმის მუდმივი საგარეო შემოსევებისა, საქართველოს ეკონომიკურ მდგომარეობაზე უარყოფითად იმოქმედა ისეთმა მსოფლიო-ისტორიულმა, ობიექტურმა ფაქტორებმა, როგორებიცაა ოსმალთა გაბატონება მცირე აზიაში, დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები, სავაჭრო გზების გადანაცვლება ოკეანეებზე, რამაც ჩვენი ქვეყანა მოწყვიტა მსოფლიო ეკონომიკურ ურთიერთობებს. ეს ობიექტური ფაქტორები დიდად „უწყობდნენ“ ხელს საქართველოს ეკონომიკურ ჩამორჩენას და აპირობებდნენ სენიორალური სისტემის კონსერვაციას.



ლეთ ევროპისაგან, რომელიც კარგახანია თანამედროვე ტიპის ვაჭრობას აწარმოებდა.

როგორც სათანადო მასალიდან ჩანს, ლევან II დადიანს მიზნად დაუსახავს სამთავროს ამ მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორება, ვაჭრობისა და ხელოსნობის ევროპულ ყაიდაზე გამართვა, საქალაქო ცხოვრების გამოცოცხლება, საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩაბმა. სამთავროს ძალიან ცოტა, ან სულ არ ჰყავდა ვაჭრები, კვალიფიცირებული ხელოსნები, ხოლო ვაჭრებისა და ხელოსნების გარეშე არც ქალაქი არსებობს. იმ დროის საქართველოს პოლიტიკურ მესვეურებს, რა თქმა უნდა, კარგად ესმოდათ, რომ ევროპის ქვეყნების სიძლიერის მაცოცხლებელ არტერიას სწორედ დაწინაურებული ეკონომიკა წარმოადგენდა. ლევან II დადიანი იმასაც ცხადად ხედავდა, რომ მიუხედავად არაერთგზისი აოხრებისა, ქართლისა და კახეთის საქალაქო ვაჭრობა ჰყვაოდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში კი ერთ წერტილზე იყო გაყინული. გრემი და ზაგემი — კახეთში, გორი და თბილისი — ქართლში დიდ სატრანზიტო გზებთან ახლოს იყვნენ და სწორედ ეს განაპირობებდა მათ განვითარებას.

არსებული ვითარების გამოსასწორებლად, როგორც აღნიშნული გვექონდა, ლევან II დადიანმა ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილთან და იტალიელ მისიონერებთან ერთად შეიმუშავა პროექტი ახალი სავაჭრო გზით ევროპასთან ვაჭრობისა. ამ გზას საქართველოზე და კერძოდ კი, ოდიშის სამთავროზე უნდა გაეგლო. საამისო ცნობა დაცული აქვს ჯუზეპე ჯუდიჩეს: „მთავარ დადიანს ყოველთვის სურვილი ჰქონდა ვაჭრები მოეყვანა და თავის სამთავროში დაესახლებინა. ძალიან სურდა შორეული სახელმწიფოებიდან ვაჭრები და სავაჭრო საქონელი მოეზიდა... ჩვენს პატრებთან საუბარში დადიანმა ცხოველი ინტერესი გამოამჟღავნა: თუ შესაძლებელი იქნებოდა, კონსტანტინოპოლიდან ზოგიერთი მდიდარი ვენეციელი ვაჭრის ჩამოყვანა, მაშინ დაავალდებულებდა მათთვის სხვა საქონლის გარდა, აბრეშუმის მიყიდვას მთლად მისი სამთავროდან, აგრეთვე ნაწილობრივ სპარსეთისასაც. ამისათვის, ვინც შავი ზღვით აბრეშუმით ვაჭრობას მოჰკიდებდა ხელს, მათთვის ვაჭრები აბრეშუმს სპარსეთიდან და სომხეთიდან ოდიშში ჩაიტანდნენ ნახევარ ფასზე უფრო იაფად, ვიდრე პალაბში გადასატანად დასჭირდებოდათ. ამგვარად ნაღდ მოგებას ნახავენ ის ვაჭრები, რომელნიც მთავრის საბაჟოდან გაჰყიდონ საქონელს და ფრანკებიც, რომლებიც აქ იაფად შესყიდულ საქონელს ზღვით ჩაიტანენ საფრანგეთში“.

ლევან II დადიანის მიზანი აქ მკაფიოდ ჩანს. მთავრის ვაჭრებს უნდა მოეზიდათ საქონელი ირანიდან ოდიშამდე, რაც „ნახევარ ფას-

ზე უფრო იაფი“ ჯდებოდა, ვიდრე იგივე საქონლის ირანიდან პომდე (ჰალაბი) გადატანა. მთავრის საბაჟო იაფად შესყიდულ საქონელს ასევე ხელსაყრელ ფასად მიჰყიდდა ევროპელ ვაჭრებს. ისინი კი შავი ზღვით, ან სტამბოლის, ან უკრაინის გზით გაიტანდნენ მას ევროპაში. ევროპელი ვაჭრებისათვის აქ მთავარი დამაინტერესებელი გარემოება უნდა ყოფილიყო გზის სიმოკლე და საქონლის სიიაფე. დიდი მოგება უნდა ენახა მთავრის ხაზინასა და მის ვაჭრებს. ამასთან, ხსენებული პროექტის განხორციელება ხელს შეუწყობდა ევროპული საქონლის შემოტანას ოდიშში, რადგან აქ აბრეშუმის საყიდლად ჩამოსული ვაჭრები ხელცარიელი არ წამოვიდოდნენ. განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ის გარემოება, რომ გასატანი აბრეშუმის დიდი ნაწილი ადგილობრივი, ქართული უნდა ყოფილიყო და მხოლოდ ნაწილი ირანული. ევროპული და რუსული წყაროებით ცნობილია, რომ ამ დროს ოდიშში ამზადებდნენ აბრეშუმს. როგორც ჩანს, განზრახული იყო მისი წარმოების გაფართოება იმდენად, რომ დაკმაყოფილებული ყოფილიყო ევროპელ ვაჭართა მოთხოვნილება. ყოველივე ეს ასწევდა სამთავროს ეკონომიკურ დონეს, ამდენად მის პოლიტიკურ სიძლიერეს და იგი აღარ იქნებოდა ასერივად დამოკიდებული ოსმალთა ვაჭრებზე.

ლევან II დადიანის ეს პროექტი, ჩვენი დაკვირვებით, გარკვეულ მსგავსებაშია ცნობილი მოგზაურისა და დიპლომატის, პიეტრო დელა ვალეს პროექტთან, რომელიც მან ირანის შაჰს შესთავაზა.

პიეტრო დელა ვალე თავის პროექტს პოლიტიკურ მიზნებს უკავშირებდა. იგი ცდილობდა დაეკავშირებინა კახაკები და პოლონეთი ირანთან ოსმალეთის წინააღმდეგ და საამისოდ დადიანისა და გურიელის გამოყენებაც ჰქონდა განზრახული. მისივე ცნობებიდან ჩანს, რომ დადიანი და გურიელი კარგ დამოკიდებულებაში იყვნენ კახაკებთან და პოლონეთთან.

პიეტრო დელა ვალე რჩევას აძლევდა შაჰ აბას I-ს გამოყენებინა კახაკთა ძალები ოსმალეთის წინააღმდეგ. იგი მიუთითებდა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა მზადყოფნაზე ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობის მისაღებად. პიეტრო დელა ვალე უხსნიდა ირანის კარს, თუ რა სტრატეგიული და სავაჭრო-ეკონომიკური წარმატებები უნდა მოჰყოლოდა კახაკთა მეშვეობით ოსმალეთისათვის შავი ზღვის ჩაკეტვას. შაჰის დაახლოებულ პირთან, ვინმე აგამირთან საუბარში იგი აღნიშნავდა, რომ ირანს შეეძლო ოსმალეთის ტერიტორიის (ალეპო, დამასკო და სხვ.) გაუვლელად გაეყიდა აბრეშუმი ევროპაში. „სპარსეთის მეაბრეშუმე რაიონები ყველანი შავ ზღვასთან ახლო არის შედარებით. ამიტომ სპარსეთის აბრეშუმი სულ

მოკლე გზით შეიძლება მოტანილ იქნას ევროპაში, იმ გრძელი და საშიში გზების ნაცვლად, რომლებიც ალაბზე და ორმუზზე გადიან და დიდ ხარჯებთანაა დაკავშირებული. ოკეანისა და ხმელთაშუაზრისა გზებთან შედარებით ახალი გზა ძალიან მოკლე იქნება. ვაჭარი ამ გზით აბრეშუმს 10—15—20 დღეში გადაიტანს (20 დღე მაქსიმუმია), რადგანაც შავი ზღვა პატარაა. იმ დროს, როცა ოკეანის გზას რვა-ათი თვე სჭირდება თუ მეტი არა“.

პიეტრო დელა ვალეს გათვალისწინებული ჰქონდა ირანის დაინტერესება, აეცდინა ირანული აბრეშუმში ოსმალეთის ბაზრებისათვის და მოესპო ის შემოსავალი, რომელსაც სულთნის ხაზინას აძლევდა ირანულ აბრეშუმზე აღებული ბაეები.

ეს ამბები ხდება დაახლოებით 1617—1618 წლებში. უფრო ადრეც, 1611 წელს, შაჰ აბას I-მა კათოლიკე მისიონერს თადეუსს დაავალა დაახლოებით ამავე საკითხებზე მოლაპარაკება ეწარმოებანა რუსეთისა და პოლონეთის მეფეებთან და რომის პაპთან, მაგრამ შაჰ აბასს ცხადია, არ შეეძლო ისეთი აქტიური მოქმედებები დაეწყო, როგორც ამას პიეტრო დელა ვალე მოითხოვდა. შავ ზღვაზე დესანტის გადასხმა და კაზაკებთან ერთად ოსმალეთის ქალაქების აღება არ იყო ისეთი იოლი ამოცანა, როგორც ეს პიეტრო დელა ვალეს მიაჩნდა. ამიტომაც, ცხადია, ირანმა არ ისარგებლა ხსენებული პროექტით.

ირანმა რომ გადამჭრელი ზომების მიღება არ იკისრა, ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ თითქოს მან ხელი აიღო შავი ზღვის დიდი მნიშვნელობის მქონე ეკონომიკური და პოლიტიკური პლაცდარმების ხელში ჩაგდების იდეისაგან.

ირანი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, უკავშირდება ლევან II დადიანს, რომელიც „თავისი სამთავროს დამოუკიდებლობისა და კეთილდღეობისათვის სრულიად შეგნებულად უწყობდა ხელს ყენის პოლიტიკის განხორციელებას დასავლეთ საქართველოში“ (კ. გრიგოლია).

1637 წლის ახლო ხანებში პოლონეთის სახელმწიფო კვლავ აყენებს ახალი გზის საკითხს. პოლშტაინის ელჩი რუსეთში, ბრუგემანი, მოსკოვს ატყობინებდა, რომ პოლონელები ცდილობდნენ ხელი შეეშალათ პოლშტაინ-ირანის ვაჭრობისათვის: «Король польской... ищет торг вести через... Грузи и через черное море». ამას გარდა პოლონეთს ირანისათვის საგანგებოდ მიუმართავს: «ходить их торговым людем для торговли через Грузи и через черное море».

არც ქართულ და არც უცხოურ წყაროებში არ გვაქვს ცნობები



იმის შესახებ, თუ რა მონაწილეობას იღებდნენ ქართველი მოღვაწე-ები ამ მოლაპარაკებაში, მაგრამ ის ფაქტი, რომ სწორედ პოლონეთის მიერ ხელახლა ახალი გზის საკითხის წამოჭრას ქრონოლოგიურად მეტად უახლოვდება დადიანის გააქტიურება, შეგვიძლია დავუშვათ, რომ იგი ინფორმირებული იყო ამის შესახებ. ამასთან, შესაძლებლად მიგვაჩნია ისიც, რომ დადიანი იცნობდა პიეტრო დელა ვალეს პროექტსაც მისიონერებისა და ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის მეშვეობით. ბოლოს, არც ისაა გამორიცხული, რომ გარკვეულ ინფორმაციას ლევან II დადიანს ირანიც აწვდიდა. ნიშანდობლივია, რომ ლამბერტის ცნობით, დაახლოებით ამ ხანებში ოდიშში გავლით ყოფილა პოლონეთის ელჩი ირანში.

ამდენად, ლევან II დადიანის პროექტი რეალურ საფუძვლებს ემყარებოდა, მასში გათვალისწინებული იყო სხვა სახელმწიფოთა ინტერესებიც და თავისი შინაარსით, ფაქტობრივად ანტიოსმალური იყო.

ლევან II დადიანმა პროექტი კი შეიმუშავა, მაგრამ მას ცხოვრებაში გატარება ესაჭიროებოდა. მან, როგორც შეიძლება ვივარაუდოთ, უკვე მისიონერების ოდიშში ჩამოსვლის დროისათვის დაიწყო ამაზე ზრუნვა. სამთავროში არ იყო არცერთი პუნქტი, რომელიც შეიძლება ესოდენ მასშტაბური სატრანზიტო ვაჭრობის ცენტრად ქცეულიყო. აშკარად გადაჭარბებულია გაბრიელ გეგენავას ცნობა: **«А городов-де у государя его серед земли пять городов каменных, а по окраинам и множе города поставлены».**

აქ ლაპარაკია ხუთ ქვით ნაგებ ქალაქზე, აგრეთვე პატარა ქალაქებზედაც. ქალაქი აქ ციხეს უნდა ნიშნავდეს, რადგან ნამდვილ ქალაქს მაშინ ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური ცენტრი, ზუგდიდიც კი არ წარმოადგენდა.

ლევან II დადიანმა აწინდელი სოფელ რუხის ტერიტორიაზე პატარა ქალაქი „მოაწყო“ და დუქნები ააშენა. აქვე დაასახლა მან იმერეთის მეფე გიორგის გამოსასყიდში მიღებული ჩხარელი და ჩიხორელი ვაჭრები, ეროვნებით სომხები და ებრაელები. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, დადიანმა სრულებით განაახლა ქვეყანა იმით, რომ ეს ვაჭრები მოიწვია. სწორედ ამ ვაჭრებს უნდა გადმოეზიდათ აბრეშუმში ირანიდან, როგორც ამას დადიანის პროექტი ითვალისწინებდა. ვფიქრობთ, რუხის „ქალაქიც“ ამ პროექტის მიზანდასახულებათა სარეალიზაციოდ იქნა აგებული. ამავე მიზანს უნდა ემსახურებოდეს ლევანის მიერ ზარაფხანის გახსნა, სადაც ირანული ყაიდის ფული იჭრებოდა. ამ ფულს დადიანის ვაჭრები ხმარობდნენ, როცა ირანში მიდიოდნენ სავაჭროდ. ამრიგად, ლევან დადიანის კარგად

ცნობილი ღონისძიებები, რუხის „ქალაქის“ გამართვა და ზარბაზნის გახსნა მჭიდროდ უნდა დავუკავშიროთ ევროპასთან ვაჭრობის ვითარებას ვე პროექტს. რუხის „ქალაქის“ გამართვა და სომეხ-ებრაელ ვაჭრობა აქ გადმოსახლება 1635—1636 წლებს ეკუთვნის. ამავე ხანებში უნდა იყოს, ჩვენი აზრით, დაწყებული ცნობილი რუხის ციხის მშენებლობა. ვახუშტის ცნობით: „ანაკრიის აღმოსავლეთით ამ მდინარეზე (ენგურზე, ი. ა.) არს რუხს ციხე დიდშენი, შიგ წყარო გამომდინარე. აღაშენა ლევან დადიანმან ქრისტესა ჩქმზ ქართულსა ტლე“. ვახუშტი აქ უნდა გულისხმობდეს ციხის მშენებლობის დამთავრებას 1647 წელს, თორემ ყოვლად შეუძლებელია ასეთი დიდი ნაგებობის ერთ წელიწადში დასრულება. ციხის მშენებლობა რუხის „გაქალაქების-თანავე“ უნდა დაწყებულიყო. რუხის ციხე კარგად გამაგრებული იყო და სათანადო სამხედრო ტექნიკაც გააჩნდა ზარბაზნებისა, თოფებისა და სხვათა სახით. ეს ციხე რუხთან ერთად, მთავრის რეზიდენცია ზუგდიდსაც იცავდა.

სატრანზიტო ვაჭრობისათვის პუნქტის მომზადების, ვაჭართა კონტიგენტის შექმნისა და ფულადი მეურნეობის მოწესრიგების ზემოაღნიშნული ცდების შემდგომ ლევან II დადიანმა მოლაპარაკება დაიწყო სტამბოლში მყოფ ვენეციის წარმომადგენელთან. 1638 წლის ახლო ხანებში მან ოსმალეთის სატახტო ქალაქში მიაგვლინა კათოლიკური მისიის პრეფექტი ოდიშში დონ პიეტრო ავიტაბილე. ავიტაბილე შეხვდა „ყოვლად აღმატებულ“ ვენეციის ბაილოს. ბაილოს, როგორც ჩანს, მოეწონა დადიანის წინადადება და დაპირდა ავიტაბილეს, რომ ოდიშში გამოგზავნიდა ვენეციელ ვაჭარს ჯერონიმო დე ტომაზის (Geronimo de Tomasi). საქმე თითქოს წარმატებით ხორციელდებოდა, მაგრამ „არეულობისა და განხეთქილების გამო, რომელიც ბრწყინვალე ვენეციის რესპუბლიკასა და თურქეთს შორის ჩამოვარდა, მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა“. (ჯუზეპე ჯუდიჩე). ლევან II დადიანი, როგორც ჩანს „მეტად ღელავდა“. მას გადაუწყვეტია „აღმატებულ სინიორესთან“ (ვენეციის ბაილოსთან) გაეგზავნა რომელიმე მისიონერი ოთხი მინდობილობით, რის შესახებაც რამდენჯერმე უთხოვინა მისიის პატრ-ვიკარიუსისათვის. როგორც შემდეგ ჯუზეპე ჯუდიჩე გვამცნობს, სტამბოლს მიუვლენიათ მისიონერი დონ კლემენტე გალანო (Clemente Galano), მაგრამ რა შედეგი გამოიღო მისმა მგზავრობამ, ჯუდიჩე არაფერს ამბობს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ცდაც მარცხით დასრულდა. იტალიელთა და საერთოდ ევროპელთა ურთიერთობას საქართველოს სამეფო-სამთავროებთან ოსმალები ეჭვის თვალთ უცქერდნენ. ოსმალები არ აპირებდნენ შავ ზღვაზე ვაჭრობა სხვის ხელში გადაეცათ. თუ გავითვალის-

წინებთ იმ ფაქტსაც, რომ ამ ხანებში ოსმალეთსა და ვენეციას შორის „არეულობა და განხეთქილება“ მომხდარა. ვენეციურ ვივარაუდოთ, რომ ოსმალეთის მთავრობა ყოველნაირად ხელს შეუშლიდა ვენეციის ბაილოს მოქმედებას ოდიშში ვაჭრების გამოგზავნისათვის. XVII საუკუნეში საერთოდ შესუსტდა ვენეციელთა სავაჭრო პრიორიტეტი აღმოსავლეთის ვაჭრობაში, ერთი მხრივ ვენეცია-ოსმალეთის ომებისა და მეორე მხრივ თვით ვენეციაში მიმდინარე საშინაო პროცესების გამო. ასეთ დაძაბულ ვითარებაში, ცხადია, თვით ვენეციელებიც უფრო თავშეკავებულად იმოქმედებდნენ.

ლევან II დადიანს ამ წარუმატებლობის შემდეგ არ შეუწყვეტია შეცადინებობა თავისი გეგმის რეალიზაციისათვის, თუმცა ახალ ვითარებაში მას ოსმალეთთან სიტუაციილე მართებდა. 1639 წლის ზოჰაბის ანუ კასრ-ი შირინის ზავით დასრულდა სეფიანთა ირანისა და ოსმალეთის ხანგრძლივი ომები. ეს ზავი 1555 წლის ამასიის ზავის საბოლოო ვარიანტი იყო. ამ ზავმა დააკანონა საქართველოს პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა. ირანი და ოსმალეთი ხელს უშლიდნენ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მესვეურთა ურთიერთობას და განიხილავდნენ ამას, როგორც მოპირდაპირე მხარის ჩარევას მათ შინაურ საქმეებში. ეს 1639 წლის ზოჰაბის ზავის დარღვევად ითვლებოდა. მითუმეტეს, სახიფათო იყო ასეთ სიტუაციაში ანტიოსმალურ აქციებში მონაწილეობა. ამიტომაც ლევან II დადიანმა აქცენტი აიღო ევროპასთან ურთიერთობის წმინდა ეკონომიკურ ასპექტზე, რათა ოსმალეთს ეს ურთიერთობა თავის საწინააღმდეგოდ არ მიეჩნია. 1643 წელს მთავარმა ოდიშის მისიის პრეფექტი ჯუზეპე ჯუდიჩე რომს მიავლინა და რომის პაპთან ურბანო VIII-თან წერილი გაატანა. სანამ ამ წერილს მოვიტანდეთ, საინტერესოა გავეცნოთ მის ისტორიას. დადიანის წერილი დატულია ვატიკანის არქივში და იგი მეცნიერებისათვის ხელმისაწვდომი მ. თამარაშვილმა გახადა. 1902 წელს გამოცემულ თავის ნაშრომში, „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, იგი მხოლოდ აღნიშნავდა ასეთი წერილის არსებობის ფაქტს. ამის შემდგომ მან მიაკვლია წერილს და ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა კიდევ 1910 წელს გამოცემულ თავის კაპიტალურ ნაშრომში „საქართველოს ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“. მ. თამარაშვილის ფრანგული თარგმანის მიხედვით გამოიკა დადიანის წერილის ქართული თარგმანი. თვით წერილი დაწერილი იყო ბერძნულად ტრაპიზონის მიტროპოლიტის კირილეს მიერ. ლევან დადიანის ხსენებული წერილი მეტად საყურადღებო დოკუმენტია. მთავარს იმავე დროს წერილი გაუგზავნია პროპაგანდის კარდინალებისათვისაც, მაგრამ ეს წერილი ჯერჯერობით არაა ნაპოვნი. გავეცნოთ თვით წერილს:

„დიდად პატივცემულო მამაო, ურბანო VIII! მე თქვენი პატივის
მორჩილი. უკვე ათი წელი გავიდა, რაც დონ ჯუზეპე და დონ-ანტონიო
ჯელო ჩვენთან ჩამოვიდნენ და გადმოგვცეს თქვენი საპატივცემულო
წერილი. მაშინვე გადავწყვიტეთ თქვენთვის გვეპასუხა და წერილი
გამოგვეგზავნა შიკრიკის ხელით, მაგრამ სიძნელეებმა, რომელთა შე-
სახებაც დონ ჯუზეპე დაწვრილებით მოგახსენებთ, არ მოგვცა საშუ-
ალება მოგვეხადა ჩვენი ვალი; აი, ამიტომ დავაგვიანეთ პასუხი აქამ-
დე. ახლა შედარებით თავისუფლად ვსუნთქავთ. უზენაესი ღმერთის
შემწეობით დავიმორჩილეთ ჩვენი მტრები, აფხაზეთის, იმერეთისა
და გურიის მთავრები. პატრ დონ ჯუზეპეს ხელით გიძღვნით ორ
ბავშვს და გთხოვთ მათ კურთხევას. ჩვენ პატივით მივიღეთ მამები,
რომლებიც ინებეთ და გამოგვიგზავნეთ. მათ გადავეცით კარგი ეკ-
ლესია, საცხოვრებელი სახლები, მსახურები და საკმაო სურსათი.
რადგან ესენი კარგი მღვდლები არიან, ჩვენ განსაკუთრებულად მო-
ვალენი ვართ თქვენი ასეთი ადამიანების გამოგზავნისათვის. გავი-
გეთ რა, რომ თქვენ მართავთ მთელ ქვეყანას, როგორც მემკვიდრე
წმინდა პეტრესი და უფლისა ჩვენისა ქრისტესი, გვსურს იყოთ ჩვენი
მმართველი და მფარველი. აქ, ჩვენს სამთავროში არ არიან შალისა
და აბრეშუმის მქსოველები, რომლებიც დაამზადებდნენ ტანსაცმელს
ჩვენი ქვეშევრდომებისათვის და ისინი ხშირად იძულებულნი არიან
ამ ნივთების საჭიროებისათვის თურქებს მიჰყიდონ თავიანთი ყმები,
რაც მიუღებელია და რომელსაც თვით ადამიანის ბუნებაც ეწინააღმ-
დეგება.

ჩვენ გეშუღარებით, გამოგვიგზავნოთ დიდი რაოდენობით ამ ხე-
ლობის მასწავლებლები, რადგან მათი დახმარებით ვადავრჩებით ამ-
გვარ ტანჯვას. ჩვენ პირობას ვდებთ, ღმერთი იყოს ამის მოწმე, რომ
მივიღებთ მათ დიდი პატივითა და ხელგაშლილობით, თავიანთი არ-
ჩევანის მიხედვით მივცემთ საცხოვრებლებს, მოსამსახურეებს, კარ-
მიდამოს და ყველაფერს იმას, რაც კი მათ დასჭირდებათ სასურველი
და წყნარი ცხოვრებისათვის. კიდევ მეტიც, მოწმედ დავიყენებთ სა-
მებასა და ღმერთის ერთობას, რომ არ ვიქნებით მოძალენი ამ ხე-
ლოსნების მიმართ. ჩვენ დავიტოვებთ მხოლოდ იმათ, ვინც თავისი
ნება-სურვილით დარჩება. ვისაც შინ დაბრუნება მოუნდება, მისთვის
გზა ხსნილი იქნება. დაე, ღმერთის წყალობა და მისი უსაზღვრო
ლმობიერება იყოფ ჩვენთან საყოველთაოდ. დაე, აღსრულდეს ასე“.

ლევან II დადიანი, როგორც ვხედავთ, რომის პაპს თავს აცნობს
დასავლეთ საქართველოს მფლობელად („დავიმორჩილეთ... აფხაზე-
თის, იმერეთისა და გურიის მთავრები“). იგი აგზავნის ორ ბავშვს

პროპაგანდის კოლეგიის სკოლაში სასწავლებლად. ამასთან, ოდინის მთავარი „წმინდა პეტრეს მოადგილე“ პაპს მფარველობას ეთხოვს. მაგრამ დადიანის მიერ ნათხოვნ მფარველობაში არ იგულისხმება. პაპის ლიტეკური მომენტი, იგი ითხოვს ეკონომიკურ დარგში მფარველობასა და დახმარებას. წერილის შინაარსის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ეს წერილი და დონ ჯუზეპე ჯულიჩეს ელჩობაც ერთ მიზანს ისახავს: შალისა და აბრეშუმის მქსოველი ოსტატების ჩამოყვანას ოდიშში, რომელთაც ადგილობრივ უნდა განავითარონ ეს ხელობა. ლევანი შალისა და აბრეშუმის ქსოვის ოსტატ-მასწავლებლებს პირდება ქონებასა და სრულ თავისუფლებას, ყოველგვარ წყალობას. განსაკუთრებული მნიშვნელობის ფაქტად მიგვაჩნია ის, რომ ლევან II დადიანი ტყვეებით ვაჭრობას სამთავროს უკიდურესად დაბალ ეკონომიკურ დონეს უკავშირებს.

ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ტყვეთა სყიდვა ძირითადად დახასიათებულია, როგორც კლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება, კლასობრივი ბრძოლის მახინჯი ფორმა.

უკანასკნელ ხანს მ. დუმბაძემ მიუთითა ტყვეთა სყიდვაზე, როგორც ექსპლუატაციის მახინჯ ფორმაზე. უფრო დაწვრილებით ამ საკითხზე ყურადღება გაამახვილა გ. ძიძიგურმა, რომელმაც აღნიშნა: „ჩვენ ხაზს ვუსვამთ „ტყვეთა სყიდვას“, როგორც ექსპლუატაციის მახინჯ ფორმას, რამდენადაც ეს მომენტი უგულვებელყოფილი იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში, მაშინ როცა ძირითადად სწორედ იგი განსაზღვრავს მოვლენის შინაარსს. ტყვის გაყიდვის შედეგად მიღებული თანხა წარმოადგენდა ყმაზე ფეოდალის საკუთრების ერთდროულ რეალიზაციას — რენტას“.

გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ტყვეთა სყიდვა, გარკვეულ შემთხვევებში მართლაც შეიძლებოდა დაგვეხასიათებინა, როგორც კლასობრივი ბრძოლის მახინჯი ფორმა (მაგ. „ურჩი“ ყმის გაყიდვა), მაგრამ ზოგადად ამ მოვლენას კლასობრივ ბრძოლასთან საეჭვოა კავშირი ჰქონოდა. გვიჭირს ავხსნათ, რანაირად შეიძლებოდა, მაგალითად, კლასობრივი ბრძოლის თუნდაც მახინჯი ფორმა ყოფილიყო ბავშვებისა და ყმაწვილების ტყვედ გაყიდვა. ასეთი კვალიფიკაცია ტყვეთა სყიდვას მიეცა დოგმატიზმის წლებში, როდესაც კლასობრივ ბრძოლას ეძებდნენ ყველგან, იქაც კი, სადაც ის არ იყო. ცხადია, გაცილებით მეტი საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ტყვეთა სყიდვა ექსპლუატაციის მახინჯ ფორმას წარმოადგენდა, მაგრამ ამგვარი ახსნაც მთლიანად როდი ამოსწურავს საკითხის არსს. ბატონის მიერ თავისი ყმის გაყიდვა მართლაც შეიძლება ჩაითვალოს საკუთრების ერთდროულ რეალიზაციად, მაგრამ რა ვუყოთ ისეთ, საკმაოდ ხშირ შემთხვე-

ვებს, როდესაც იტაცებდნენ და ყიდდნენ სხვის ყმებს, ან კი გლეხი ყიდდა გლეხს?! გლეხი

ტყვეთა სყიდვა, ეს მართლაც უაღრესად მახინჯი მოვლენა, და კავშირებული უნდა იყოს უპირველეს ყოვლისა ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის ეკონომიკურ განუვითარებლობასთან, რაც გეოგრაფიული ფაქტორით იყო შეპირობებული. კონკრეტულ შემთხვევებში კი იგი იღებდა როგორც კლასობრივი ბრძოლის, ისე ექსპლუატაციის მახინჯი ფორმის სახესაც. გათვალისწინებული უნდა გვქონდეს ასევე არაექვივალენტური ვაჭრობა და სავაჭრო დეფიციტი (თ. ბერაძე).

მეკობრეობა და ტყვეებით ვაჭრობა აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და შავ ზღვაზე გავრცელებული იყო საკმაოდ ადრეული ისტორიული პერიოდებიდან და მას ცხადია არაფერი ჰქონია საერთო არც ფეოდალიზმთან და არც კლასობრივი ბრძოლის მახინჯ ფორმებთან. ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყის საუკუნეებში ეს ვაჭრობა გრძელდებოდა. ამასთან, სპეციალურ ლიტერატურაში მითითებულია კოლხეთის (ლაზიკის) ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაჭობიანებაზე და ამ მხარის შედარებით ეკონომიკურ სიმწიკრეზე. ამგვარი ვითარება აბრკოლებდა ფეოდალიზაციის პროცესს და ზღუდავდა უშუალო მწარმოებლის ექსპლუატაციის შესაძლებლობასაც, რის გამოც, სამხედრო-გვაროვნული არისტოკრატია, თავისი გაზრდილი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ხარკავდა მეზობელ გაერთიანებებს, ხელთ იგდებდა ტყვეებს უცხოეთში გაყიდვის მიზნით.

VI საუკუნის ავტორი, პროკოპი კესარიელი მიუთითებდა საგარეო ვაჭრობის მნიშვნელობაზე ლაზიკისათვის: „ლაზები მუდამ აწარმოებდნენ პონტოში მცხოვრებ რომაელებთან საზღვაო ვაჭრობას. თვით მათ არც მარილი ჰქონდათ, არც ხორბალი... ისინი მხოლოდ აწვდიდნენ ტყავსაფრებს, ტყავებს და მონებს და თავისთვის საჭირო საგნებს იძენდნენ“. მისივე ცნობით, იოანე ციბეს მიერ სავაჭრო მონოპოლიის დაწესების გამო: „ვაჭრებს... უკვე ნება აღარ ჰქონდათ კოლხიდაში შეეტანათ მარილი და სხვა საქონელი, რაც ლაზებისათვის აუცილებლად საჭიროა“.

თუ პროკოფი კესარიელის ცნობებს შევადარებთ XVII საუკუნის მასალებს, დავინახავთ, რომ მიუხედავად განვლილი ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდისა, რეგიონის ეკონომიკური სიძნელეები თითქმის იგივე დარჩენილა. ეს მხარე XVII საუკუნეში ისევე იყო დამოკიდებული პირველი მოთხოვნილების საგნების ზღვით შემოზიდვაზე, როგორც VI საუკუნეში. ძირითადად იგივე დარჩა საიმპორტო საქონელი (მარილი და სხვ.) და ექსპორტი (ტყავეული, მონები).

ასეთი ვითარება, მიუხედავად განვლილი ათასწლოვანი პერიოდისა და სოციალურ სფეროში მომხდარი ღრმა ცვლილებებისა, შეიქმნა აიხსნას მხოლოდ მყარი, კაპიტალიზმამდელ და სოციალისტურამდელ ხანაში ნაკლებად ცვალებადი გეოგრაფიული ფაქტორით, ბუნებრივი პირობებით, რომელიც არ იძლეოდა ფეოდალური წარმოების გაშლისა და ფულად-სასაქონლო ურთიერთობის განვითარების საშუალებას, რა შემთხვევაშიც, ცხადია, ტყვეებით ვაჭრობა შეუძლებელი იქნებოდა. ამას უნდა დამატოს მონათვაჭრობის ვეებერთელა ბაზრის, ოსმალეთის იმპერიის არსებობა, რომელსაც ფაქტობრივად ხელთ ჰქონდა შავ ზღვაზე ვაჭრობის მონოპოლია თავისი ინტერესების შესაბამისად.

ამდენად, ვფიქრობთ ლევან II დადიანი არ იყო შორს რეალობისაგან, როდესაც პაპისადმი მიწერილ წერილში ხაზს უსვამდა ტყვეებით ვაჭრობის კავშირს სამთავროს ეკონომიკურ სიღუპს ირესთან. ჭაობიანი ნიადაგი, ბუნებრივი რესურსების სიმწირე*, ფულად-სასაქონლო მეურნეობის განუვითარებლობა კვებავდა ტყვეებით ვაჭრობას და აიძულებდა ფეოდალს, ქვეყნის ძლიერების საყრდენი — ყმა-გლეხი ოსმალეთის ბაზარზე მონად გაეშვა. ლევან II დადიანი სწორი იყო, როდესაც აღნიშნავდა, რომ „ნივთების საჭიროებისათვის“ ყიდდნენ ოდიშის ფეოდალები ყმებს. მართლაც, არაერთი წყარო გვემოწმება, რომ ტყვეებს ძირითადად აბრეშუმის, შალის ქსოვილებსა და ფუფუნების საგნებში ცვლიდნენ, ხოლო გლეხები საოჯახო მეურნეობისათვის აუცილებელ ნივთებს ყიდულობდნენ ოსმალთა ვაჭრებისაგან.

ოდიშის მთავარი იმედოვნებდა ევროპელი ოსტატების მეშვეობით ადგილობრივ აღეზარდა ხელოსნები, ადგილობრივ ეწარმოებინა საქონელი და ამგვარი ღონისძიებით აეშორებინა თავიდან ტყვეებით ვაჭრობა. მას, როგორც ჩანს ესმოდა, რომ ტყვეებით ვაჭრობის აკრძალვა მანამდე არ შეიძლებოდა ეფექტური ყოფილიყო, სანამ არ აღმოიფხვრებოდა ის მიზეზები, რაც ასაზრდოებდა ტყვეებით ვაჭრობას. სამთავროს ეკონომიკის დაწინაურებას, ვაჭრობა-ხელოსნობისა და საქალაქო ცხოვრების გამოცოცხლებას, ყველა სხვა დადებით შედეგთან ერთად, დადიანისა და მისი კონსულტანტების აზრით, უნდა აღმოეფხვრა ტყვეებით ვაჭრობის საფუძველი.

ლევან II დადიანის ელჩს, დონ ჯუზეპე ჯუდიჩეს, რომის პაპი ურბანო VIII (1623—1644 წწ.) გარდაცვლილი დახვდა. რომის სამოციქულო კათედრას ინოჩენციო X (1644—1655 წწ.) განაგებდა. ახალ

* აქ ვგულისხმობთ იმ ბუნებრივ რესურსებს, რომელთა გამოყენება შესაძლებელი იყო შეასაუკუნეობრივ საზოგადოებაში.

„პონტიფექს მაქსიმუს“ ნაკლებად აინტერესებდა აღმოსავლეთის საქმეები. ეკლესიას ფაქტობრივად მისი ძმის ქვრივი განაგებდა, ასევე პირობებში ლევან დადიანის ელჩობას დიდი წარმატება არ ხელდასრულდა. ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოება: შალისა და აბრეშუმის მქსოველი ოსტატები საერო პირები იყვნენ, მათ ევროპის ქვეყნებშიც გასავალი ჰქონდათ და ძნელად თუ შეიწუხებდნენ თავს სადაც აღმოსავლეთში გადაკარგული სამთავროსათვის. ასეც მოხდა. ახალ პაპს აბრეშუმისა და შალის მქსოველი ოსტატები არ გამოუგზავნია. ჯუზეპე ჯუდიჩეს ორი სხვა მისიონერი, ჯოვანო მონტი მილანელი და ჯაკომო ანტონიო მარცი კრემონელი გამოაყოფეს. დადიანის ელჩი რომიდან 1646 წლის მარტში გამოემგზავრა. ელჩს გამოატანეს წერილი ლევან დადიანთან, რომელიც კარდინალებმა დაწერეს. რეალური დახმარების ნაცვლად, ისინი რჩევა-დარიგებას აღვედნენ ოდიშის მთავარს, პაპის „საყვარელ შვილს“, მტკიცედ დაეცვა კათოლიკური სარწმუნოება. ამასთან აცნობებდნენ მას, რომ პაპი და მთელი რომი „გახარებულნი იყვნენ მისი საქმეებით“. ეს იყო და ეს.

დარდანელში მოსული დადიანის ელჩი ჯუზეპე ჯუდიჩე და მისი თანმხლები მისიონერები ადგილობრივმა ფაშამ ჯაშუშობის ბრალდებით დააპატიმრა და სატუსაღოში მოათავსა. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე, დადიანის ელჩი და მრჩეველი, საპყრობილეში გარდაიცვალა, სხვებმა კი მალევე შეძლეს თავის გამოსხნა და 1647 წლის 6 აგვისტოს ოდიშს მიაღწიეს.

ლევან II დადიანის პროექტის რეალიზაციას ფრთები შეეკვეცა. შესაძლოა იგი შემდეგაც განაგრძობდა სათანადო მოლაპარაკებებს, მაგრამ საამისო ცნობები ჩვენ არ გავგაჩნია. ფაქტია, რომ მან შედეგს ვერ მიაღწია. მართალია, რუხის „ქალაქი“ თავისი სომეხი და ებრაელი ვაჭრებით მოქმედებდა, მაგრამ ეს არ იყო ის, რასაც ოდიშის მთავარი და მისი მრჩეველები ესწრაფოდნენ.

ლევან II დადიანის პროექტი, მიუხედავად მისი წარუმატებლობისა, საინტერესო და ყურადსაღები ფაქტია. ასეთი პროექტები შემდეგ არაერთი გამოჩნდა ჩვენში. XVII საუკუნის II ნახევარში ქართლის მეფეები ფრანგ დიდვაჭრებსა და დიპლომატებს სთავაზობდნენ საქართველოს გზებს, ქალაქ თბილისს, როგორც „ყველაზე მოსახერხებელ ადგილს სატრანზიტო საქონლის დასაბინავებლად, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ვაჭრობაში“ (ვ. გაბაშვილი). მსგავსი პროექტი შესთავაზა სულხან-საბა ორბელიანმა ვერსალის კარს, სადაც იგი სათანადოდ შემუშავებული გეგმებითა და საქართველოს რუკით ჩავიდა.

ლევან II დადიანი ჩვენთვის ჯერჯერობით ცნობილი პირველი ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეა, რომელმაც არა მარტო შეიმუშავა, არამედ ენერგიულად მოჰკიდა ხელი საქართველო-ევროპის ურთიერთობის პროექტის ხორცშესხმას.

კათოლიკური მისია ოდიშში შემდეგაც დიდხანს განაგრძობდა მოღვაწეობას, მაგრამ რაიმე მნიშვნელოვანი ამის შემდეგ არაფერი მომხდარა. მისიონერები თავიანთ ჩვეულებრივ საქმიანობას, კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდას განაგრძობდნენ.

დამარცხებული

XVII საუკუნის 30-იანი წლების მიწურულს და 40-იან წლებში ლევან II დადიანის უმთავრესი ყურადღება, საგარეოპოლიტიკურ ღონისძიებებთან ერთად, მეზობელ ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებთან ურთიერთობას ეთმობა.

1639 წელს გარდაიცვალა გურიის მთავარი და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი მალაქია. ლევან II დადიანი სასწრაფოდ ჯარით შევიდა გურიაში, რათა იქ თავისი მონაპოვრები არ დაეკარგა. მას მთავრად გამოუცხადებია მალაქიას ძმა ვახტანგ II. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ეს აქტი ლევანს „სხვათა სურვილის წინააღმდეგ“ მოუხდენია. როგორც ჩანს, გურიის დიდებულებს სურდათ ისეთი მთავარი დაესვათ ტახტზე, რომელიც ოდიშისაგან დამოუკიდებელი იქნებოდა. მისიონერები აღნიშნავენ, რომ ლევანმა „დასვა მთავრად მალაქია კათალიკოსის ძმა ვახტანგ (Vattan), რადგან თვითონ ეს უნდოდა და არა ის, ვისაც სჯულისამებრ ეკუთვნოდა გურია“. საინტერესოა, ვის ეკუთვნოდა გურია „სჯულისამებრ“. ასეთი კანდიდატი უნდა იყოს ოტია გურიელი, სიმონ II-სა და ლევანის დის, მარიამის ვაჟი. იგი ქართლში ცხოვრობდა, მამინაცვლის, როსტომის კარზე და სრულიად ახალგაზრდა, 1645 წელს გარდაიცვალა. მიუხედავად იმისა, რომ ლევანი ოტიას ღვიძლი ბიძა იყო, მას ჩანს არც კი გაუფიქრებია მისი ტახტზე დასმა, რადგან დასჯილი სიმონის შვილი უეჭველად ეცდებოდა ბიძისათვის სამაგიერო გადაეხადა. მან არჩია ვახტანგ II, რომელიც როგორც მისი დასმული მთავარი, ოდიშის მთავრის ბრძანებების შემსრულებელი იყო. მოაგვარა რა გურიის საქმეები, ლევანი ოდიშს გაბრუნდა და წაიღო მალაქია გურიელის დაახლოებით ერთ მილიონად ღირებული მთელი ქონება. ვახტანგ II-ს დიდხანს არ

დასცალდა მთავრობა. იგი 1640 წელს გარდაიცვალა. გურიის ტახტი ისევ ლევანის ახლობელმა და მისანდო პიროვნებამ — ქაიხოსრო I-მა დაიკავა (1640—1658 წწ.). გურია-ოდიშის ურთიერთობა სუსტ-ბილური იყო. ლევანის გარდაცვალებამდე გურიის სამთავროს მესვეური მისი ნება-სურვილის აღმსრულებელია.

1639 წელსვე გარდაიცვალა ნესტან-დარეჯან ჭილაძე, ლევან II დადიანის მეუღლე. ქართული და უცხოური წყაროების ერთხმა ცნობით, ლევანი ღრმა გლოვასა და სევდას მოუტავს. არ დარჩენილა ოდიშში ეკლესია-მონასტერი, რომელსაც საბოძვარი არ მიეღოს ნესტან-დარეჯანის სულის საკურთხებლად და ცოდვათა მოსანანიებლად. ლევანის საოქრომჭედლო სახელოსნოში არაერთი ხატი მოიჭედა, რომელთა უმრავლესობას „ამ სოფლის მნათი“ ნესტან-დარეჯანის სახელიც ამშვენებს. ლევან დადიანის დიდმა და ცოდვიანმა სიყვარულმა იერუსალიმსაც კი მიაღწია. ლევანმა ვალებიდან გამოიხსნა ჯვარის მონასტერი, მისი რესტავრაციისათვის სახსრებიც გაიღო და მეუღლესთან ერთად თავიც გამოახატვინა ფრესკაზე.

ძალზე რთული და დაძაბული იყო ამ პერიოდში ოდიშის სამთავროსა და აფხაზეთის ურთიერთობა. ქართული ქრისტიანული სამყაროსგან აფხაზეთის გაუცხოების პირველი სიმპტომები XV საუკუნის ძეგლში, „მცნება სასჯულოში“ აისახა. ძირძველი, კულტურულ-ისტორიულად ქართული მხარე, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღოდა „ყოველი საქართველოს“ მშენებლობის საქმეში, ნელნელა ჰკარგავდა იმ კულტურულ ტრადიციებს, რომელიც ჰკრავდა და აღუდაბებდა ერთიან ქართულ შეგნებას. ამის მიზეზი, ოხმალური აგიტაციისა და აფხაზთა ერთი ნაწილის გამაჰმადიანების გარდა, მთის ელემენტის მოძალებასა და მის ბარში ჩამოწოლაში უნდა ვეძებოთ. მთის ელემენტმა თან მოიტანა პრიმიტიული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, ააღორძინა წარმართული რელიგიური შეხედულებანი. ის მხარე, სადაც მდებარეობდა დასავლეთ საქართველოს („აფხაზეთის“) კათალიკოსის რეზიდენცია, ყველაზე უფრო ნაკლებქრისტიანულ რეგიონად გადაიქცა. ამ ისტორიული მეტამორფოზის ახსნა შეუძლებელია, თუ არ გავითვალისწინებთ მთის ელემენტის მიერ შექმნილ რეალობებს, რომლისთვისაც უცხო და კულტურულად ძნელად ასათვისებელი იყო „ვეფხისტყაოსნისა“ და სახარების კულტურა, ის კულტურა, რომელიც მათ დახვდათ აფხაზეთში და რომლის დეგრადაციაც ნელნელა მოხდა. ნ. ბერძენიშვილი მართებულად შენიშნავდა: „მოხდა ის, რასაც ადგილი ჰქონდა არაერთგან საქართველოს მთისა და ბარის ურთიერთობაში. ფეოდალური ბარის დასუსტების შემდეგ ჩამოწვა მთა. სრულიად შეუძლებელია, რომ აფხაზეთში ინტენ-

სიური ფეოდალური მეურნეობა ექსტენსიურ მთის მეურნეობით შეცვლილიყო, დაწინაურებული ფეოდალური კულტურა მთის მეურნეობით შეცვლილიყო, რომ აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან მიქცეულიყო, თუ იქ მთის ჩამოწოლას არ ჰქონოდა ადგილი“.

აქედან ნათელი ხდება, რომ ბრძოლა ოდიშსა და აფხაზეთს შორის მკაფიოდ განსხვავდებოდა შინაფეოდალური ომებისაგან, რომელსაც ერთმანეთში აწარმოებდნენ იმერეთის, ოდიშის თუ გურიის მესვეურები. ეს იყო ბრძოლა ჩამოყალიბებულ ფეოდალურ ურთიერთობებსა და ექსტენსიურ მეურნეობას შორის, ქრისტიანულ კულტურასა და ჩამორჩენილ, მთის კულტურას შორის. აფხაზი წარჩინებულების ექსპანსია მიმართული იყო კოდორსა და ენგურს შორის შდებარე ტერიტორიის მიტაცებისაკენ და თავისი არსით, „ქართველობის“, ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის წინააღმდეგ ბრძოლას წარმოადგენდა. ეს ექსპანსია თავისი შინაარსით ახლო იდგა „ლევანობასთან“. ლევან II დადიანი იძულებული ხდება აფხაზეთის მიმართ თავდაცვით პოლიტიკაზე გადავიდეს. აფხაზი წარჩინებულები აძლიერებენ ექსპანსიას ოდიშის დასავლეთი საზღვრებისკენ. ლევანის ზემოთ აღწერილი ლაშქრობები ვერ აღწევენ სათანადო მიზანს და ვერ სპობენ იმ საშიშროებას, რაც სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვრებს ადგას (თ. ბერაძე). ამიტომაც ლევანმა საზღვრების საგანგებო გამაგრება დაიწყო. „იგი კარგად გრძნობდა, რომ თუ კელასურის პირას საზღვარი მოიშლებოდა, მტრის შეჩერება ენგურამდე შეუძლებელი იქნებოდა“ (თ. ბერაძე).

•**ჩქანჯელო ლამბერტის ცნობით:** „ერთ ადგილას, რომელსაც ოლუშე ეწოდება, მთები გაშლილია და მტერს ადვილად შეეძლო აქედან შემოსვლა და ქვეყნის აოხრება, — დიდი ხარჯით ამოუყვანიათ კედელი სიგრძით სამოცი ათასი ნაბიჯი და კედელში აქა-იქ აუშენებიათ კოშკები, რომლებშიც დგანან თოფებით შეიარაღებული მცველები“. დადიანის მიერ კედლის ამოყვანის ფაქტს ვახუშტიც იცნობს: „და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა, აწ ანაკოფიის აღმოსავლით ზღვიდან მთამდე შეავლო ზღუდე ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის“. თ. ბერაძის აზრით, ლამბერტისა და ვახუშტის ცნობები ერთმანეთს აესებენ და გვიჩვენებენ, რომ ლევანმა ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი გამაგრა არა მარტო აფხაზთა, არამედ ჩრდილო კავკასიის ტომების შემოსევის წინააღმდეგ. ამ სიმაგრეებს რიგ-რიგობით იცავდნენ ოდიშის დიდებულები თავიანთი ხალხით. ამგვარი ღონისძიებით ლევანი ამაგრებდა თავის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარს, რომელიც მისი ჯარდაცვალების შემდგომ მალე მოიხრდა. საოცარია, მაგრამ ფაქტია,

რომ ლევანის მიერ აფხაზთაგან დასაცავად ამართულ ზღუდებზე
აფხაზი ისტორიკოსები «Великая абхазская стена»-ს უწოდებენ

მალაქია კათალიკოსის გარდაცვალების შემდგომ დასავლეთისა
ქართველოს კათალიკოსად დაჯდა მაქსიმე მაჭუტაძე (1639—1657 წწ.).
ახალი კათალიკოსი, ისევე როგორც მისი წინამორბედი, ძირითადად
ოდიშის კარზე იმყოფებოდა და მისი პოლიტიკის გატარებას უწყობ-
და ხელს. საეკლესიო ხელისუფალი იქითკენ მიისწრაფვის, სადაც
პოლიტიკური ცენტრი ძლიერია, ხოლო ასეთს XVII საუკუნის პირ-
ველ ნახევარში ოდიშის სამთავრო წარმოადგენდა. იმერეთის მეფე-
ებს არ ძალუძდათ წინააღმდეგობა გაეწიათ ლევანისათვის. ასე რომ,
თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველოს ფაქტობრივმა პატრონმა
დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი თავის კარზე გადმოიყვანა. ლე-
ვანი ყოველმხრივ უწყობდა ხელს კათალიკოსს და მის აქტიურ დამ-
ხმარედ გამოდიოდა. მაქსიმე მაჭუტაძემ დადიანის საფასით სამკურ-
მოიარა იერუსალიმი და მრავალი შეწირულება ჩაიტანა იქ.

განსაკუთრებით აქტიურდება 40-იანი წლებიდან ლევან II დადი-
ანის თავდასხმები იმერეთის სამეფოზე. ეს იყო ერთადერთი პოლი-
ტიკური ერთეული, და ამასთან, ყველაზე მნიშვნელოვანი, რომელ-
ზედაც ამა თუ იმ სახით გაბატონება ვერ მოახერხა ლევანმა. ალექ-
სანდრე III-სა და ლევანს შორის უფრო უარესი მტრობა ჩამოვარდა,
ვიდრე ლევანსა და გიორგი მეფეს შორის იყო. ვახუშტის ცნობით,
ალექსანდრემ ქუთაისს გალავანი შემოავლო, იქ გამაგრდა და გამოს-
ვლას ვეღარ ბედავდა. საამისო ცნობა მოეპოვება ბერი ეგნატაშვილ-
საც. ლევანს სულ ცოტა, ისეთივე რეჟიმი სურდა დამეყარებინა
იმერეთში, როგორც გურიაში დამყარდა. ეს კი იმერეთის მეფის
„ხელმწიფობის დასასრული“ იქნებოდა, რასაც ალექსანდრე III და
მისი დასი შეუპოვრად ეწინააღმდეგებოდნენ.

ჩვენთვის უცნობია ამ ბრძოლის დეტალები და საშუალება გვაქვს
მხოლოდ ძირითად მომენტებზე ვისაუბროთ. ლევან II დადიანს
ვიღაც ფრანგი ინჟინრის დახმარებით ზარბაზნები ჩამოუსხამს და
ამგვარი ძალით, 1645 წელს დიდი შეტევა განუხორციელებია ქუთა-
ისზე. ქალაქს ცეცხლი დაუშინეს, მაგრამ ზიანი დიდი ვერ მიაყენეს.
იმერეთის მეფე, როგორც ჩანს, წინასწარ იყო მომზადებული ამ შე-
ტევისათვის. მას ახლდა იმერეთის ლაშქარი, ლენტეხელი სვანები და
ახალციხის ბეგლარბეგის საფარ ფაშას მეთოფეები. როგორც ჩანს,
ალექსანდრემ ოსმალეთის მთავრობას მიმართა დახმარებისათვის.
ოსმალეთის მთავრობა, როგორც აღნიშნული გვქონდა, მტრულად
უმზერდა ლევანის გაძლიერებას. მისი თავდასხმა ქუთაისზე სერიო-
ზული საფრთხის ქვეშ აყენებდა იმერეთის სამეფოს და გამარჯვების



შემთხვევაში კიდევ უფრო გაზრდიდა ლევანის სამხედრო-პოლიტიკური ძლიერებას. ამას ოსმალეთი ვერ შეურიგდებოდა. ამიტომაცაა, რომ იმერეთის მეფე და საფარ ფაშას ძალები მხარდამხარ იცავენ ქუთაისს. ოდიშის მთავარმა ქუთაისი ვერ აიღო. 1646 წლის თებერვალში ლევანი თავს დაესხა აჯამეთსა და ჩხარს, თვით ეს პუნქტები და მათი მიმდგომი სოფლები საშინლად მოაოხრა. ეს ყოვლად გაუმართლებელი თავდასხმები, რომელთაც ლევანი თვითვე აღწერს ფხოტრერის მთავარანგელოზთა ხატის წარწერაში, ქუთაისის აღებას ისახავდნენ მიზნად. იმერეთის სამეფოსათვის მძიმე დრო დადგა. ლევანი მთელ თავის ენერგიასა და სამხედრო ძლიერებას ახმარდა ამ ბრძოლას. იმერეთის მეფე ისეთ მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რომ იძულებული შეიქნა საგარეო მოკავშირეები შეეძინა ოდიშის მთავრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. როგორც ი. ჰამერის ნაშრომიდან ჩანს (იგი ამ შემთხვევაში ეყრდნობა საარქივო მასალებს), ალექსანდრე იმერეთის მეფეს დიდგვზირ სალიძე ფაშასათვის გაუგზავნია 3000 პიასტრი. სალიძე ფაშამ მოითხოვა ამ თანხისათვის კიდევ 1700 პიასტრის დამატება და დაპირდა იმერეთის მეფეს, რომ უბრძანებდა „გუჩიისა და სამეგრელოს მთავრებს“, ე. ი. ფაქტობრივად ლევან II დადიანს, აღარ შეეწუხებინათ იმერეთი. ეს პირობა მას შეუსრულებია კიდევ. ი. ჰამერი იმოწმებს ოსმალეთის მთავრობის წერილს დადიანისადმი, რომელიც შეიცავდა ბრძანებას, დახსნოდა იმერეთს. სალიძე ფაშას ამ ცდამ, როგორც ჩანს, შედეგი არ გამოიღო. ლევან II დადიანი უფრო მეტი „გულმოდგინებით“ შეუდგა იმერეთის მოოხრებას.

იმერეთის სამეფოს თავდაცვას ლევანისაგან ხელმძღვანელობდა ალექსანდრე მეფის ძმა მამუკა ბატონიშვილი. მამუკა ნიჭიერი სარდალი და კარგი ორგანიზატორი ყოფილა და მხოლოდ იგი უწევდა ლევანს ღირსეულ წინააღმდეგობას. მეფე ალექსანდრე III, როგორც ჩანს, ამგვარი ნიჭით ნაკლებად იყო დაჯილდოებული. ამიტომ არაა გასაკვირი, რომ ლევან II-ს განსაკუთრებულად სძულდა მამუკა. ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ცნობით, ლევანს მოუნდომებია თავისი ქალიშვილი მამუკასათვის მიეთხოვებინა. ამით მას, როგორც ჩანს, მისი განეიტრალება სურდა. არაა გამორიცხული ისიც, რომ ლევანს განზრახული ჰქონდა მამუკა (თუ მისი სიძე შეიქნებოდა) იმერეთის ტახტზე დაესვა და ამდენად, მართვის სადავეები ხელთ ეგდო. ეს განუხორციელებელი აღმოჩნდა. „მამუკა ბატონიშვილს ჩხვიძის ბეციას ქალი ნათხოვნი ჰყავდა და დადიანს თავისის ქალის შიციემა უნდოდა“. უარმა, რა თქმა უნდა, კიდევ უფრო ჩაამუქა ურ-



თიერთობა. 1647 წელს ლევანი ისევ დაესხა თავს ქუთაისს და ტყვედ ჩაიგდო მამუკა ბატონიშვილი. ეს ალექსანდრე III-თვის დიდ დანაშაულს იყო. იმერეთის მეფემ მამუკას გამოსასხნელად თავისი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე ბაგრატის კი გამოიყენა. ბაგრატი ლევან დადიანს გაუგზავნეს მიძვლად, იმ პირობით, რომ იგი მამუკას გაათავისუფლებინებდა. ლევანმა პირობა არ შეასრულა, მამუკა არ გაათავისუფლდა და მეტიც, ბაგრატ ბატონიშვილიც თავისთან დაიტოვა. ამგვარად, ლევანის ხელში მოექცნენ იმერეთის ტახტის მემკვიდრე და მისი ბიძა. ალექსანდრე მეფის მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ იმერეთის თავადთა ნაწილი ლევან დადიანისა და როსტომ ქართლის მეფის სამსახურში ჩადგა. ასეთი იყო, მაგალითად, ზაალ წერეთელი, რომელიც 1648 წელს განდევნა ალექსანდრემ. ლევან დადიანმა ერთგული თავადი როსტომ მეფეს „მიაბარა“ და მანაც „ერთგულს და მინდობილსა ყმასა წერეთელს ზაალს“ სამკვიდრო მამული, თიღვა უწყალობა. ქართლის მეფის აგენტი იყო ალექსანდრე იმერეთის მეფის მდივანი ფეშანგიც.

1648 წელს საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება მოხდა. კახეთის მეფე თეიმურაზ I დამარცხდა როსტომ ქართლის მეფესთან და ირანთან ბრძოლაში და საბოლოოდ დაჰკარგა ტახტი. იგი თავისი ოჯახით, მომხრეებითა და ამალით იმერეთს გადავიდა. ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ცნობით, ალექსანდრე იმერეთის მეფეს თეიმურაზისათვის დახმარების ვაწევა მოუწოდებია, მაგრამ ეს შეუძლებელი გამხდარა ლევან დადიანის მეტისმეტი სიძლიერის გამო: „მეფემ ალექსანდრემ ამისათვის ბატონს თეიმურაზს ვერ მოეხმარა, რომ ლევან დადიანი ძრიელი ბატონი იყო და მეფეს როსტომს მისი და მარიამი ცოლად ჰყავდა“. მართლაც, ალექსანდრე ვერ მიატოვებდა იმერეთს, თანაც ლაშქრითურთ. ჯერ ერთი, როსტომი ეცდებოდა მის განადგურებას, მეორე, ლევან დადიანი იმწამსვე დაიჭურდა უჯაროდ დარჩენილ იმერეთს. სწორედ ამას უნდა გულისხმობდეს გორგიჯანიძის ეს ცნობა.

ამავე წელს, თეიმურაზ I-მა და ალექსანდრე იმერეთის მეფემ რუსეთში ელჩები გაგზავნეს და დახმარება ითხოვეს. ყურადსაღებია, რომ ვახუშტი ალექსანდრეს მიერ ელჩობის გაგზავნას დადიანის სიძლიერეს უკავშირებს. რუსეთის მთავრობამ დააკმაყოფილა მეფეების თხოვნა და 1650 წელს ელჩებად გამოგზავნა სტოლნიკი ტოლოჩანოვი და დიაკი იევლევი. ხსენებული ელჩები იმერეთში 1651 წელს ჩამოვიდნენ.

იმერეთის მეფის ერთადერთი მიზანი, როდესაც რუსეთში ელჩს აგზავნიდა, ლევან II დადიანის წინააღმდეგ დახმარების მიღება იყო.



დასავლეთ საქართველოში შექმნილ პოლიტიკურ სიტუაციაში, იმერეთის მეფეს სხვა გზა არ ჰქონდა. ლევან II დადიანთან მისი ურთიერთობა ამჯერად გაცილებით უფრო მძიმე პირობებში მიმდინარეობდა, ვიდრე წინათ. ოსმალეთის მხრივ იმერეთის მხარდაჭერამაც ვერ შეაძლებინა ლევანს აღებული კურსი. უნდა ვიფიქროთ, რომ მან მონა-ხერხა საჩუქრებით „დაეშოშმინებინა“ ისინი. ალექსანდრე III რუსეთის მეფეს ალექსი მიხეილის ძეს ატყობინებდა, რომ „დადიანი ჩემი მონა-მორჩილი იყო და ხარკსაც მე მიხდიდა. მე იმისთვის გადამიდგა, რომ ქრისტიანი მეფე ვარ, თურქს კი მიემხრო, მათი რჯული მიიღო და ერთგულება შეჰფიცა“. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ლევანი ოსმალეთთან მაინცდამაინც მეგობრულ დამოკიდებულებაში არ იყო. უფრო კარგად იცოდნენ ეს იმ დროს, როდესაც ზემოციტირებული წერილი დაიწერა. ოსმალეთთან „მეგობრობას“ იმერეთის მეფე იმიტომ აბრალებდა ლევანს, რომ რუსეთიდან დახმარება უფრო ქმედითი ყოფილიყო. რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა მტრული იყო და რუსეთი კახაყების მეშვეობით „ფარულ ომსაც“ კი აწარმოებდა ოსმალეთთან. ალექსანდრე უერთდებოდა თეიმურაზის ამაო თხოვნას და 20 000 მეომრის გამოგზავნას ითხოვდა.

ჩვენ აქ არ შევუდგებით ტოლოჩანოვისა და იევლევის ელჩობის აღწერას. ამჯერად გვაინტერესებს ერთი საკითხი: რუსთა ელჩობის იმერეთში ყოფნის პერიოდში მიმდინარეობს გამალებული მოლაპარაკება ლევან II დადიანსა და თეიმურაზ-ალექსანდრეს შორის. ამ მოლაპარაკების ინიციატორი ჩანს თეიმურაზ მეფე. ტოლოჩანოვისა და იევლევის ელჩობას დავალებული ჰქონდა რუსეთში ჩაეყვანა თეიმურაზის შვილიშვილი ერეკლე. თეიმურაზი ამჯერად ყოველნაირად აბრკოლებდა ერეკლეს მოსკოვში გამგზავრებას, იმიზეზებდა მის მცირეწლოვანებას, თავის გაჭირვებას და სხვ. ამას თეიმურაზი იმიტომ აკეთებდა, რომ დაესრულებინა მოლაპარაკება ლევანთან. ჩვენი აზრით, სწორია დ. კაჭარავა, როდესაც აღნიშნავს: „თეიმურაზი ეშმაკობდა, ფიქრობდა, თუ დადიანის დახმარებით გაათავისუფლებდა კახეთს, მაშინ ერეკლეს რუსეთში გაგზავნა და რუსეთის დახმარება, რომლის მიღება მაინც არ ხერხდებოდა, საჭირო აღარ იქნებოდა“. რუსი ელჩების ცნობით, თეიმურაზს განზრახული ჰქონია თავისი შვილიშვილი ერეკლე არა რუსეთისათვის, არამედ ლევან დადიანისათვის გაეგზავნა, თუ იგი დაეხმარებოდა მას კახეთის ტახტის დაკავებაში. ამ მოლაპარაკებებში მონაწილეობდა იმერეთის მეფე ალექსანდრე III-ც.

1651 წლის აგვისტოში თეიმურაზი პირადად ჩავიდა ოდიშში ალექსანდრესა და ლევანის შესარიგებლად და ამასთან კახეთის დასა-

კავებლად ძალების გამოსათხოვნად. უფრო ადრე, იმავე ზაფხულში ოდიშს ჩავიდნენ ალექსანდრეს აზნაური „რამაზანი“ და ნიკოლოზ ილუმენი (ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ხოლოყაშვილი). თეიმურაზ მეფის კაცმა ის ცნობაც კი მოიტანა, რომ ლევანს განუზრახავს ბაგრატ ბატონიშვილის დაქორწინება თავის ქალიშვილზე. თეიმურაზ I ლევან დადიანმა ხაზგასმულად კარგად მიიღო. ამას იმერეთში მობრუნებული თეიმურაზიც აღნიშნავდა. თეიმურაზმა თავის მამიდაშვილს, ლევანს მამუკა ბატონიშვილის განთავისუფლება თხოვა. ვახუშტის ცნობით: „წარვიდა ბატონი თეიმურაზ, მან (ლევანმა, ი. ა.) ისტუმრა და პატივსცა დიდად; შემდგომ უწყო ზრახვა... რათა ჰყონ ზავი და... განუტევოს მამუკა შუამდგომლობითა მისითა“. ლევანს თითქოს მიუცია თანხმობა, მაგრამ პაატა წულუკიძის ჩაგონებით გადაუფიქრებია და უთქვამს: „უჯერო არს განტევება მტრისა, რამეთუ მოიცემს რა ძალსა, კვალადცა არს მტერიო“.

ვახუშტის მოტანილი ცნობა სწორი უნდა იყოს, მაგრამ ნაკლებია. რუსული წყაროს მიხედვით, ლევან II დადიანს შემდეგი პირობები წამოუყენებია: მამუკა და ბაგრატ ბატონიშვილების განთავისუფლებისათვის ალექსანდრე მეფეს მისთვის უნდა გადაეცა „ოცდაათი რჩეული კაცი“ თავის მამულებით. ამასთან, ლევანი თეიმურაზისადმი დახმარების სანაცვლოდ წაიყვანდა ერეკლე ბატონიშვილს. სამუდამო შერიგების პირობად ლევანი აღნიშნულ მოთხოვნებს აყენებდა, ეს კი ფაქტობრივად იმერეთის განახევრებას მოასწავებდა. ალექსანდრე იმერეთის მეფემ ამ პირობების შესრულებაზე უარი განაცხადა. მოლაპარაკება ამით არ შეწყვეტილა, იგი თვეების მანძილზე გრძელდებოდა. ლევანი თავისაზე იდგა, ხოლო ალექსანდრე და თეიმურაზი ცდილობდნენ უფრო მისაღები პირობებისათვის მიეღწიათ. ინტენსიური მისვლა-მოსვლა შიკრიკებისა იმერეთსა და ოდიშს შორის რუსების მთელი ელჩობის მანძილზე გრძელდებოდა. ლევანის აზნაური ქუთაისში ჩამოვიდა და ოცი ხარიც ჩამორეკა თეიმურაზისათვის საჩუქრად. ამის შემდეგ თეიმურაზმა თავი მოიავადმყოფა და რუს ელჩებს არ იღებდა, როგორც ჩანს უცდიდა ცნობებს ოდიშიდან. მან კვლავ გაავაზვნა „თავისი კაცები“ ლევანთან და ვფიქრობთ, შესთავაზა ზავი ალექსანდრესათვის უფრო შემსუბუქებულ მდგომარეობაში. ლევანი თავის პოზიციებს არ თმობდა. უშედეგოდ ჩაიარა შიტროპოლიტ ზაქარია ქვარიანის მისიამ ოდიშში, რადგან ალექსანდრე კატეგორიულ უარს აცხადებდა ლევანისათვის გადაეცა სანაპირო ტერიტორია.

ალექსანდრემ გადაწყვიტა სხვაგვარად ემოქმედა. იგი რუს ელჩებს თხოვს, იშუამდგომლონ ალექსი მიხეილის ძესთან, რათა მან

უბრძანოს კაზაკებს ოდიშზე თავდასხმა. კაზაკების მეშვეობით ცდილობს იგი ტყვეობიდან დაიხსნას ძმა და შვილი და ოდიშის მთავარიც მორჩილებაში მოიყვანოს. ამასთან, ალექსანდრე დიდხანს ვეცდებოდა „ფიცის წიგნზე“ ხელის მოწერას. იგი უცდიდა ოდიშ-იმერეთის მოლაპარაკების დასრულებას, რომლის შუამავალი თეიმურაზი იყო. სწორი უნდა იყოს მოსაზრება, რომ იმერეთის მეფე არ მიიღებდა რუსეთის მეფის ერთგულების ფიცს, ლევანთან მოლაპარაკება წარმატებით რომ დასრულებულიყო. რუსეთთან კავშირი და მის ქვეშევრდომად თავის აღიარება ალექსანდრეს ლევანის წინააღმდეგ სჭირდებოდა, ხოლო რუსები მაინცდამაინც დიდ იმედებს არ იძლეოდნენ. შეთანხმება ლევანსა და ალექსანდრეს შორის არ მოხდა და 1651 წლის 9 ოქტომბერს ალექსანდრემ ბეჭედი დაუსვა „ფიცის წიგნს“.

აღსანიშნავია, რომ ალექსანდრე ამის შემდეგაც აყოვნებდა რუსი ელჩების გამგზავრებას. ლევან დადიანი, გაგულისებული ალექსანდრეს მოუტეხელობით, ჯარს ამზადებდა თავდასასხმელად და მხოლოდ ელჩების გამგზავრებას უცდიდა. ბოლოსდაბოლოს ელჩები გაემგზავრნენ და ალექსანდრემ მათ გააყოლა ლომკაცი ჯაფარიძე და არქიმანდრიტი ევდემონი. ალექსანდრე აღარ ითხოვდა სამხედრო ძალით დახმარებას, მხოლოდ სურდა კაზაკებს ოდიშში დაერბიათ და ასევე ზარბაზნებს, ან ზარბაზნის მკეთებელი ოსტატების გამოგზავნას ითხოვდა.

რუსი ელჩების გამგზავრების შემდგომ, რაკი დაინახა, რომ ალექსანდრე III ტერიტორიებს არ თმობდა, ლევან დადიანმა განაახლა თავდასხმები იმერეთის სამეფოზე. მისი ბრძანებით თვალეზი დასთხარეს ტყვეობაში მყოფ მამუკა ბატონიშვილს, რომელიც 1654 წელს გარდაიცვალა კიდეც.

იმერეთის მეფის ელჩები ლომკაცი ჯაფარიძე და არქიმანდრიტი ევდემონი საჩუქრებით გამოისტუმრეს, დაპირებებით გამოკვებეს, მაგრამ რაიმე რეალური დახმარება არ ჩანდა. ალექსანდრე III ისევ მარტო შერჩა ოდიშის მთავარს, რომელიც თავის პრეტენზიებს არათუ არ ამცირებდა, არამედ ზრდიდა კიდეც.

1652 წელს რუსეთში ელჩი გაგზავნა როსტომ ქართლის მეფემაც. მისი მიზანი თეიმურაზის იზოლირება იყო.

1652—1656 წლების მოვლენების შესახებ ჩვენ ფაქტობრივად არ გავაჩნია მასალები. ვიცით, მხოლოდ, რომ ლევან II დადიანის თავდასხმები იმერეთზე კვლავ გრძელდება. ბაგრატ ბატონიშვილი ისევ ოდიშის მთავრის ტყვეა.

1656 წელს იმერეთში ჩამოვიდნენ რუსეთის დესპანები ვ. ჟიდო-
9. ი. ანთელავა

ვინოვი და ფ. პოროშინი. მათი ელჩობის აღწერილობა ზოგიერთ ინტერესო მასალას გვაძლევს. დესპანების სიტყვით: «Присылаю к Теймуразу царю Дадьянской Леонтий царь посланников, многожды, просячи того, чтобы он Теймураз царь ево Леонтия царя с Александром царем помирил».

დადიანის ყურამდე მისულა თეიმურაზის განზრახვა რუსეთში გამგზავრებისა და საწინააღმდეგო აზრი გამოუთქვამს. თუ თეიმურაზი რუსეთში წავა: «Его де с Александром царем помирить будет некому». კათალიკოსის მეშვეობით ლევანმა თეიმურაზ I ზუგდიდში მიიწვია მოსალაპარაკებლად და ასეთი უპრეცედენტო მოთხოვნა წაუყენა: «буде зять ево Александр царь хочет с ним помирится на то что поступица ему Дадьянскому царю стольного своего города Кутаиси, и он де Леонтей царь миру на том желает и сына его отдать велит».

იმერეთის სატახტო ქალაქის მოთხოვნა ფაქტობრივად ხელისუფლების მოთხოვნა იყო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ქუთაისთან ერთად ოდიშის მთავარს უნდა გადასცემოდა შესაბამისი ტერიტორიაც ოდიშიდან ქუთაისამდე. ე. ი. ლევანს საზღვრის რიონამდე გადაწევა სურდა. როგორც ვხედავთ, 1651 წელთან შედარებით ლევან II დადიანის მოთხოვნები კიდევ უფრო გაიზარდა. ქუთაისის გადაცემა ეს იგივე იყო, ალექსანდრეს გვირგვინი მოეხადა და ან თვით ლევანისათვის, ან მისი კანდიდატისათვის დაედგა. ცხადია, ზავის ასეთ პირობებზე თეიმურაზმა ცივი უარი განაცხადა. მნიშვნელოვანია ერთი გარემოება: დადიანი ადრე, 30—40-იან წლებში არ აყენებდა ამგვარ პირობებს. როგორც ჩანს, იმერეთის სამეფო მისი თავდასხმებისაგან ისე დასუსტდა, რომ მას შეეძლო ქუთაისის გადაცემის საკითხიც კი დაესვა. ალექსანდრე განაგრძობდა ბრძოლას. რუსეთს კი ატყობინებდა, რომ, «Дадьян настал на нас горше прежнего».

ასეთ ვითარებაში, 1657 წელს ლევან II დადიანს შვილი გარდაეცვალა. მას ორი ვაჟი ჰყავდა — ალექსანდრე და მანუჩარი. უფროსი, ალექსანდრე ავადმყოფი და სამთავროს მესაჭეობისათვის გამოუსადეგარი პიროვნება ყოფილა. ლევანს მანუჩარი ჰყოლია შეგულვებული მთავრად. სწორედ ეს მანუჩარი გარდაიცვალა.

ლევანმა სასწრაფოდ შემკვიდრედ გამოაცხადა თავისი მცირეწლოვანი შვილიშვილი, ალექსანდრეს ვაჟი. რეგენტად დაინიშნა ბავშვის დედა, რომლისთვისაც დახმარება უნდა გაეწია ვამეყ ლიპარტიანს. სამთავროს ყველა დიდებული დაფიცებული იქნა ლევანის შვილიშვილის ერთგულებაზე. მძიმე პირადი უბედურების ქაშს, ლე-



ვანმა ახალი ცოდვა აღარ აიღო თავის თავზე და ბაგრატ ბატონი-
შვილიც გაათავისუფლა.

მანუჩარი ჯერ დაკრძალული არ იყო, როდესაც ლევან II დადიანიც გარდაიცვალა. ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით: „ლევან დადიანს შვილი მოუკვდა და მამამ შვილის ტირილში ლახტი თავს გარდობდა და შვილს ზედ დააკვდა დაუმარხავს“. წმინდა გიორგის გელათური გულანის მინაწერში აღნიშნულია: „მარტს ჩვიდმეტსა, დღესა შაბათსა მიიცვალა სახელოვანი, სახელგანთქმული, მრავალჯერ გამარჯვებული დადიანი ბატონი ლევან, საუკუნომცა არს ხსენება მისი“.

ლევან II დადიანი შესაფერისი პატივით დაკრძალეს წალენჯიხაში. ამის შემდეგ კი ტახტისათვის ბრძოლა გაჩაღდა. ვამეყ ლიპარტიანმა გამათავრება მოინდომა და ალექსანდრე იმერეთის მეფეს მიმართა დახმარებისათვის. პოლიტიკური ვითარება დასავლეთ საქართველოში მკვეთრად შეიცვალა იმერეთის მეფის სასარგებლოდ. ალექსანდრე III დაუყოვნებლივ ოდიშს ჩავიდა ლაშქრით, ლევან დადიანის სალარო წამოიღო და უნაგირას მთამდე ტერიტორია ჩამოართვა სამთავროს. ამან ოდიშის დიდებულები აამხედრა. ახალი ვითარებით უკმაყოფილო ძალებს სათავეში ჩაუდგა ლიპარიტი დადიანი, ლევანის ძმის, იესეს ვაჟი, რომელმაც მცირე ხნით შესძლო ვამეყის დამარცხება. ვამეყი იმერეთის მეფის ძალას ეყრდნობოდა და კვლავ დაიბრუნა ტახტი. ლიპარიტი ახალციხეს წავიდა როსტომ ფაშასთან და მისგან დახმარება მიიღო. ლიპარიტს ლაშქარი შეაწიეს ქაიხოსრო გურიელმა და როსტომ ქართლის მეფემ. მას უჭერდნენ მხარს ჭილაძენი და მიქელაძენი. 1658 წლის ივლისში, ბანძასთან ბრძოლაში ლიპარიტის კოლაცია დამარცხდა. ლიპარიტი და ქაიხოსრო გურიელი სტამბოლში გაიქცნენ. „მერმე დასვა ალექსანდრე მეფემან კვალად დადიანად ვამიყვე და გურიელად დემეტრე... შემდგომად დაახსენეინა ქართველთა, მესხთა, გურულ-ოდიშართა ვერცხლითა თავნი და განუტევა თვისთა ქვეყანათა შინა“.

ვამეყ დადიანმა რეპრესიები დაიწყო იმათ წინააღმდეგ, ვინც მის ბატონობას არ ცნობდა. ზოგიერთი თავადი თვალების დათხრით დაისაჯა. რეპრესიების მსხვერპლი შეიქნა ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. ლევან II დადიანმა სიკვდილამდე მცირე ხნით ადრე ნიკოლოზი კათალიკოსად დაადგინა. ახალმა კათალიკოსმა ლევანის გარდაცვალების შემდგომ „მთავარ ლიპარტიანს“ ბევრი უსიამოვნება მიუყენა, საჯაროდ შეაჩვენა იგი, ამიტომ მან შეუძლებლად ცნო მისი დატოვება, გადააყენა თანამდებობიდან და ციხე-კოშკში ჩამაწყვდია. ეს ცნობა უკანასკნელია, რაც ვიცით თვალსაჩინო ქართველი მოღვაწის შესახებ. იგი, როგორც ჩანს, საპყრობილეში გარდაიცვალა.

ოდიშის სამთავროს მძიმე მდგომარეობით ისარგებლა ოსმალებმა, რომელმაც მოინდომა ახალი მთავარი სულთმის ზრძანებით დაწინაურებულიყო. ოსმალების ლიდერებმა მეჰმედ ქოფრულუმ წერილი გაუგზავნა ატანა ვინმე აჰმედ აღას და მორჩილება მოითხოვა.

1658 წელს თეიმურაზ I მოსკოვს ჩაიდა და დახმარება ითხოვა. რუსეთი ამ დროს მძიმე ომს აწარმოებდა პოლონეთთან და შვეიცარიასთან და იგი, ჩვეულებისამებრ, ცარიელი სიტყვით გამოისტუმრეს.

1660 წელს გარდაიცვალა იმერეთის მეფე ალექსანდრე III.

ამის შემდეგ დასავლეთ საქართველო სრულმა ანარქიამ მოიცვა. კალიდოსკოპივით ცვლიან ერთმანეთს ტახტზე დადიანები, გურიელები, იმერეთის მეფეები. ისტორიას უყვარს მოულოდნელობები. ის, რაც თავისი ხანგრძლივი ბრძოლის შედეგად ლევან II დადიანმა ვერ შესძლო, მოახერხა უფერულმა და როგორც მას უწოდებდნენ, „უხმლო“ კაცმა, ვამეყ ლიპარტიანმა. იგი, მართალია, მცირე ხნით, იმერეთის ტახტზე დაჯდა.

ოდიშის სამთავროს სამხედრო-პოლიტიკური შესაძლებლობები უკიდურესად დაეცა. ლევან დადიანს არცინ დარჩენია ისეთი, რომელიც მას ემსგავსებოდა, როგორც ორგანიზატორი. სრულიად მოიშალა მისი ღონისძიებით შექმნილი რუხის „ქალაქი“. აქ მოსახლე სომეხი და ებრაელი ვაჭრები იმერეთს გადაბარდნენ. ოდიშის სამთავროს მაგალითზე თვალნათლივ ჩანს, თუ რაოდენ უნაყოფოა ქვეყნის მმართველის ღონისძიებები, თუ მას დრო და პირობები არ უწყობენ ხელს. მარცხით დამთავრდა ლევან II დადიანის მცდელობები სამთავროს ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარებისათვის. უდღეური აღმოჩნდა მისი მისწრაფება დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებისაკენ. არცერთი ეს ღონისძიება არ წარმოადგენდა ქვეყნის შინაგანი ძალების განვითარების შედეგს, ამიტომაც ხელოვნური აღმოჩნდა და ლევან II დადიანის გარდაცვალებისთანავე გაქრა. სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა მხოლოდ მისი მცდელობა კულტურის დარგში, რომელსაც ეროვნული მნიშვნელობა ჰქონდა.

მეტად მძიმე შეიქნა ოდიშის სამთავროს საშინაო ვითარება. თუ ლევან II დადიანს თავისი თავადები „დესპოტური მორჩილების“ ქვეშ ჰყავდა და ისინი თვითნებობას ვერ ბედავდნენ, ლევან III დადიანი მათ სათამაშოდ იქცა. ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი, რომელიც 1664—1665 წლებში იყო ოდიშში, ასე აგვიწერს ვითარებას: «Леван не имеет никакой власти, а вся власть находится в руках его вельмож». ლევან III «не отличался ни сообразительностью, ни



მადრფთვით, ნი კრსორეჩიემ». მკკარისავე ცნობით, ლევან II არც მეომრებში ჰქონია დიდი ავტორიტეტი.

თანდათანობით მოიშალა სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი, რადგან მას არავინ იცავდა და აფხაზეთის წარჩინებულები აქტიურად ჩაერვივნენ ოდიშის საქმეებში. XVII საუკუნის 80-იანი წლებისათვის მათ ნელნელა გაიფართოვეს მიწა-წყალი. საზღვარი კელასურ-კოდორიდან ჯერ ღალიძგამდე, შემდეგ კი ენგურამდე გადმოვიდა. ამას თან ახლდა მოსახლეობის აყრა-დაწიოკება, ოსმალეთში დაყიდვა. გავერანდნენ ღალიძგის, ნაქანეულის, კვიტაურის სასახლეები. კოდორიდან ენგურამდე ნასოფლარება მოჩაველდა. იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის ცნობით, აფხაზეტსა მოაოხრეს მოქვი, ზუგდიდი და მთელი ტერიტორია „დიოსკურიიდან ჰიპიუსამდე“ (სოხუმიდან ცხენისწყლამდე). შემდეგ დაიწყო მათი მასობრივი ჩამოსახლება. გაჩნდა ახალი ისტორიულ-გეოგრაფიული ცნებები — „აბეჟუა“, „სამურზაყანო“.

ოდიში, ისევე როგორც მთელი დასავლეთი საქართველო, ოსმალთა დამპყრობლების უშუალო ზემოქმედების, მათი თარეშის ობიექტი შეიქნა.

დაცემა-დაქვეითების ამ ფონზე ლევან II დადიანის სახელს დიდი პატივით იხსენიებდნენ მტერნიც და მოყვარენიც. იხსენიებდნენ მის „წრმლიანობას“, მორკმულობასა და გონიერებას.

რა შეიძლება ითქვას ლევან II დადიანის შესახებ დღეს, რა შეფასება შეიძლება მიეცეს ამ პიროვნების მოღვაწეობას?

ლევანი უეჭველად იყო თავისი დროის გამოჩენილი პიროვნება: აღზრდით, განათლებითა და მისწრაფებებით იგი იყო თავისი ეპოქის საქართველოს ღვიძლი შვილი. ამავე დროს ლევან II გამოირჩეოდა მჩქეფარე ენერგიით, სამხედრო ნიჭითა და პოლიტიკური აღლოთი. მის მრავალმხრივ მოღვაწეობას აქვს დადებითი, პროგრესული მხარეები, როგორებიცაა ზრუნვა ქართული კულტურისა და ქრისტიანობის ძეგლებისათვის, სამთავროს ეკონომიკური წინსვლისათვის, ევროპასთან დაახლოებისათვის, ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის დაცვისათვის მთის ელემენტისაგან. ლევანი აწარმოებდა ოსმალური აგრესიის წინააღმდეგ თანმიმდევრულ პოლიტიკას. ყოველივე ეს დიდად დასაფასებელი ღვაწლია.

მეორეს მხრივ, უშედეგო და ამდენად გაუმართლებელი იყო ლევან II დადიანის პოლიტიკა იმერეთის სამეფოს მიმართ. მას სურდა დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება და ეს რომ განეხორციელებინა, უდიდეს საქმეს გააკეთებდა, მაგრამ საქართველოს ეკონომიკუ-

ბი და პოლიტიკური დაქუცმაცებულობისა და საგარეო ვითარების
პირობებში ეს განუხორციელებელი აღმოჩნდა. ლევანმა თავისი
თავებელი ბრძოლებით მიზანს ვერ მიაღწია, ხოლო იმერეთი და სა-
ერთოდ დასავლეთ საქართველო კი დაასუსტა.

ლევან II დადიანი გვიანშუასაუკუნეების საქართველოს ტიპური
პოლიტიკური მოღვაწე იყო. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მის მოღ-
ვაწეობაში აირეკლა მისი ეპოქა, ის გარემო, ფსიქოლოგია, რომელშიც
აღიზარდა იგი თავისი დადებითი თუ ჩრდილოვანი მხარეებით. ამ
დიდად ნიჭიერმა და კოლორიტულმა ფიგურამ ვერ მოიტანა ის სარ-
გებლობა, რაც უკეთეს დროსა და პირობებში ნამდვილად შეეძლო
ქვეყნისათვის მოეტანა.



- ავიტაბილე პიეტრო, ცნობები საქართველოზე, შესავალი, თარგმანები, მენტარები ბ. გიორგაძისა, თბილისი, 1977.
- აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი, თბილისი, 1977.
- ალასანია გ., საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი ქათბ ჩელების ცნობათა შუქზე, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 2, თბილისი, 1973.
- ალექსი იეგლევის 1650—1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“), რუსული ტექსტი ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბილისი, 1969.
- ამირანაშვილი შ., ქართული ხელოვნების ისტორია, თბილისი, 1962.
- ანთელავა ილ., გიორგი სააკაძის უკანასკნელი დღეების შესახებ ოსმალეთში, მნათობი, № 10, 1977.
- ანთელავა ილ., დადიანთა გენეალოგიიდან XIII ს-ში, დროშა, № 7, 1986.
- ანთელავა ილ., დადიანთა საგვარეულოს წარმოშობის საკითხისათვის, მნათობი, № 8, 1981.
- ანთელავა ილ., ლევან II დადიანის ბიოგრაფიის ერთი საკითხი, ჟურნ. დროშა, 1966, № 12.
- ანთელავა ილ., ლევან II დადიანის წერილი რომის პაპს ურბან VIII-ს, ჟურნ. ისტორია, საზოგადოებათმცოდნეობა, გეოგრაფია სკოლაში, 1967, № 1.
- ანთელავა ილ., ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური ისტორიიდან, საისტორიო კრებული, ტ. V, თბილისი, 1976.
- ანთელავა ილ., ოსმალეთს და ოდიშის სამთავროს ურთიერთობის საკითხისათვის XVII ს. I ნახევარში, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, 73, № 2, თბილისი, 1974.
- ანთელავა ირ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVII საუკუნეში, საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1971.
- არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. II, თბილისი, 1937.
- ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987.
- ბელიო ვ., ქართლი და სამეგრელო XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერის დონ ქრისტოფორო კასტელის ნახატების მიხედვით, რომი, 1884 (ბ. გიორგაძის ქართული თარგმანის ხელნაწერი).
- ბერაძე თ., ვახუშტი ბაგრატიონი და ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. IV, თბილისი, 1971.
- ბერაძე თ., ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. II, თბილისი, 1964.
- ბერაძე თ., ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში, თბილისი, 1980.
- ბერაძე თ., ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან (XII—XVII სს.), სადისერტაციო ნაშრომის ხელნაწერი, თბილისი, 1967.
- ბერაძე თ., ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. III, თბილისი, 1967.
- ბერაძე თ., ოდიშის სამთავროს რუკა არქანჯელო ლამბერტის მიხედვით, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1971, № 3.
- ბერაძე თ., XVII საუკუნის პირველი ნახევრის ოდიშის რუკა, ჟურნ. ძეგლის მეგობარი, 1970, № 21.
- ბერაძე თ., ცქიტიშვილი გ., იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური საზღვრები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. IV, თბილისი, 1971.



- ბერიძე ვ., ხობის ტაძრის ისტორიისათვის, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 2, 1973.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში, თბილისი, 1968.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., ვახუშტის ბიოგრაფიისათვის, წიგნში: ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი, 1941.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული მოვლენის გამო, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. I, თბილისი, 1964.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVII საუკუნეთა მიჯნაზე, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. IV, თბილისი, 1967.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., სავაზრო ფეოდალურ საქართველოში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბილისი, 1966.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII, თბილისი, 1975.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბილისი, 1965.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., დონდუა ვ., დუმბაძე მ., მელიქიშვილი გ., მესხია შ., რატიანი პ., საქართველოს ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1958.
- ბერიძე ნიშვილი ნ., ჯავახიშვილი ი., ჯანაშია ს., საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, თბილისი, 1946.
- ბროსე მ., საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, მეფეთა და მთავართა გენეალოგიითა და ხრონოლოგიით, ნათარგმნი და განმარტებული სიმ. ლოღობერიძის მიერ, ტფილისი, 1895.
- ბროსე მ., საქართველოს ისტორია, ნაწ. II, ტფილისი, 1900.
- გაბაშვილი ვ., ვახუშტი ბაგრატიონი, თბილისი, 1969.
- გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიიდან, ნაკვ. 31, თბილისი, 1964.
- გაბაშვილი ვ., ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, თბილისი, 1985.
- გაბაშვილი ვ., XVI—XVII სს. საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა შუქზე, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1966.
- გაბაშვილი ტ., მიმოსვლა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ე. მეტრეველმა, თბილისი, 1956.
- გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. II, თბილისი, 1965.
- გვრიტიშვილი დ., ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1965.
- გრიგოლია კ., ახალი ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბილისი, 1954.
- გრიგოლია კ., ზემდედ მღვდელმონაზონი და მისი ანდერძი, ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVII-B, თბილისი, 1953.
- გრიგოლია კ., ილიორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერა, ენიშკის მოამბე, ტ. XIII, თბილისი, 1942.
- დელავალე პიეტრო, მოგზაურის პიეტრო დელავალეს მოხსენება საქართველოზედ პაპ ურბანუს მერვისადმი 1627 წ., ჟურნ. ივერია, № 3, 1879.
- დოლიძე ი., ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბილისი, 1970.
- ენგატაშვილი ბერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ტექსტი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით დაადგინა სიმ. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1959.
- ეკლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გ. ფუთურიძემ, ნაკვ. I, თბილისი, 1971.
- ეკლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურ-



- თო გ. ფუთურიძემ, ნაკვ. II, გამოკვლევა, კომენტარები, თბილისი, 1973.
- ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი, 1973.
- ზაქარაია პ., ჯეგუთა, ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მოამბე, თბილისი, 1947.
- თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე, თბილისი, 1902.
- თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937.
- თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში, ძველი საქართველო, ტ. III, თბილისი, 1913—1914.
- თაყაიშვილი ე., საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ტფილისი, 1899.
- იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ტექსტი თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ს. ჯიქიამ, თბილისი, 1964.
- ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959.
- ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466—1770 წწ.) წიგნი I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბილისი, 1958.
- ისტანდერ მუნში, აბასის ქვეყნის დამაპყვენებელი ისტორიის გაგრძელება, სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა, თბილისი, 1981.
- ისტანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვ. ფუთურიძემ, თბილისი, 1969.
- კაკაბაძე ს., აფხაზეთის საკათალიკოზო დიდი იადგარი, საისტორიო მოამბე, წ. II, თბილისი, 1925.
- კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი ეპიგრაფიული მასალის შესახებ, საისტორიო კრებული, ტ. IV, ტფილისი, 1929.
- კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. I, ტფილისი, 1921.
- კაკაბაძე ს., დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, ტ. II, ტფილისი, 1921.
- კაკაბაძე ს., მასალები იმერეთის სახელმწიფოებრივ მდგომარეობის შესახებ მე-17 საუკუნეში, საისტორიო მოამბე, ტ. I, ტფილისი, 1925.
- კაკაბაძე ს., სამართალი კათალიკოზისა და მისი შედგენის დრო, ტფილისი, 1913.
- კაკაბაძე ს., საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა (1500—1800 წწ.), ტფილისი, 1922.
- კაკაბაძე ს., ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, საისტორიო მოამბე, წ. II, თბილისი, 1925.
- კასტელი ქრისტოფორო, ცნობები და აღბოში საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგიძემ, თბილისი, 1976.
- კაქარავა დ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხისათვის XVII ს. 50-იან წლებში, მაცნე, № 1, 1968.
- კეკელიძე კ., ნიკიფორე ირზაზი, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1945.
- კობიძე დ., შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიების სპარსული წყაროები, თბილისი, 1959.
- ლამბერტი არქანჯელო, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 1938.
- ლომინაძე მ., მასალები დასავლეთ საქართველოს XVII—XVIII საუკუნეთა ისტორიის ქრონოლოგიისათვის, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31, თბილისი, 1954.
- ლომინაძე ბ., ფეოდალური მეურნეობის ორგანიზაციის ისტორიიდან გვიანფეოდალურ საქართველოში, მსკი, ნაკვ. 30, თბილისი, 1954.

- ლომინაძე ბ., ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1966.
- მაკალათია ს., სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბილისი, 1943.
- მასალები საქართველოს სოციალურ-ეკონომიური ისტორიისათვის (მზითვის მუშაობის შედეგად), ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო მ. იაშვილმა, თბილისი, 1974.
- მაქარაძე ვ., ჩანაწერები თეიმურაზ I მოლაპარაკებისა მოსკოვში 1658 წელს, თსუ შრომები, ტ. 113 (V), თბილისი, 1965.
- მელიქიშვილი გ., ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი, თბილისი, 1973.
- მესხია შ., საისტორიო ძიებანი, ტ. II, თბილისი, 1983.
- მოჰამედ თაჰერის ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტის თარგმანი და შენიშვნები ვ. ფუთურაძისა, მსკი, ნაკვ. 30, თბილისი, 1954.
- მუსტაფა ნაიმა, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევიითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ, თბილისი, 1979.
- ნაკაშიძე ნ., საინტერესო ნაშრომი (რეცენზია), მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 1, 1972.
- ნაკაშიძე ნ., საქართველო-რუსეთ-ირანის ურთიერთობა და ბახტრიონის აჯანყება, ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1970.
- ნაკაშიძე ნ., საქართველოს საკითხი რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობაში ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1973.
- ოდიშელი გ., მცირე ქრონიკები (კინკლოსების ისტორიული მინაწერები), თბილისი, 1968.
- პაიჭიაძე გ., მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (1652—1658), საისტორიო მოამბე, ტ. 19—20, თბილისი, 1965.
- ჟორდანიას თ., ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, ტ. II, ტფილისი, 1897.
- ქორქოლიანი გ., საქართველო XVII საუკუნის 30—50-იან წლებში თბილისი, 1987.
- როლონაია ს., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVII ს. I ნახევარში, თბილისი, 1961.
- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბილისი, 1973.
- ხვანიძე მ., კიდევ ერთხელ გიორგი სააკაძის უკანასკნელი დღეების შესახებ ოსმალეთში, მნათობი, № 2, 1979.
- ხვანიძე მ., მალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობა ამიერკავკასიაში, თსუ შრომები, აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, ტ. 116 (V), თბილისი, 1965.
- ხვანიძე მ., საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI—XVII სს., თბილისი, 1971.
- ხოსელია ო., არგვეთის სათავადოების ისტორიიდან („საწერეთლო“), საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბილისი, 1943.
- ხოსელია ო., ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1973.
- ხოსელია ო., ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1981.
- ხოსელია ო., სამეგრელოს სამთავროს წარმოშობის თარიღისათვის, მიმოხილველი, ტ. II, თბილისი, 1951.
- ხოსელია ო., ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან, მსკი, ნაკვ. 30, თბილისი, 1954.
- ტაბატაძე კ., შერეფ-ხან ბიბლისის ცნობები საქართველოს შესახებ, კავკასიურ-



- ახლო აღმოსავლური კრებული, ტ. II, თბილისი, 1962.
- ტაბაღულა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. I, თბილისი, 1986.
- ტაბაღულა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. III, თბილისი, 1987.
- ტაბაღულა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის I მეოთხედი), თბილისი, 1972.
- ტარდი ლ., უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, თბილისი, 1980.
- ტივაძე თ., ერთი ეპიზოდი XVII საუკუნის 60-იანი წლების რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, ტ. I, თბილისი, 1970.
- ტივაძე მ., ამიერკავკასიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობანი სირიის ქალაქებთან და ლევანტის ვაჭრობა XVI—XVII საუკუნეებში, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1970.
- ტივაძე მ., სირიის ქალაქების სავაჭრო ურთიერთობანი დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან XVI—XVIII საუკუნეებში, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, ტ. II, თბილისი, 1970.
- ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა 1650—1652 წწ. რუსული ტექსტი ქართული თარგმანით და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა ი. ცინცაძემ, თბილისი, 1970.
- ტფილელი იოსებ, დიდმოურავიანი, გ. ლეონიძის რედაქციით, თბილისი, 1939.
- ფეშანგი, შაჰნავაზიანი, გ. ლეონიძისა და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1935.
- ფუთურიძე გ., ოსმალეთი XVI—XVII საუკუნეთა მიჯნაზე, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბილისი, 1957.
- ქათბი ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ, თბილისი, 1978.
- ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. III, თბილისი, 1963.
- ქეზულაძე რ., ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV—XVII სს., თბილისი, 1971.
- ქვიციანიძე მ., ვეფხისტყაოსნის დასურათების ისტორიისათვის, თბილისი, 1960.
- შანიძე ა., ვეფხისტყაოსნის საკითხები, ტ. I, თბილისი, 1966.
- შარდენი ჟან, მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, თბილისი, 1975.
- შენგელია ნ., ვაზირის თანამდებობა დასავლეთ საქართველოში, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1941.
- შენგელია ნ., XV—XIX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბილისი, 1974.
- შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, პავლე ინგოროვას რედაქციით და გამოკვლევით, წიგნი I, თბილისი, 1970.
- ჩოჩიევი ვ., ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბილისი, 1957.
- ჩოჩიევი ვ., მარტყოფის 1625 წლის აჯანყების გამოძახილი ოსმალეთში, ქართული წყაროთმცოდნეობა, ტ. III, თბილისი, 1971.
- ჩნჭტარაიშვილი ქ., გურიის სამთავრო (პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის ნარკვევი), საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბილისი, 1963.
- ცინცაძე ი., ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1965.
- ცინცაძე ი., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის არქივიდან, მიმომხილველი, ტ. II, 1951.

- ცინცაძე ი., უკრაინისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 1954.
- ცხოვრება საქართველოში (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადებული სახელი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ, თბილისი, 1980.
- ძიძიგური გ., ფეოდალური რენტის საკითხისათვის XVIII ს. აღმოსავლეთ საქართველოში, საისტორიო კრებული, ტ. V, თბილისი, 1976.
- ხუსკივაძე ლ., ლევან დადიანის საოქრომჭედლო სახელოსნო, თბილისი, 1974.
- ხუსკივაძე ლ., წმინდა გიორგის 1651 წლის ხატი აღორიდან, მაცნე, № 3 (48), 1969.
- ჯავახიშვილი ი., საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წ. I, თბილისი, 1930.
- ჯავახიშვილი ი., ქართველი ირის ისტორია, ტ. IV, თბილისი, 1967.
- ჯავახიშვილი ი., ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, ნაკვ. I, თბილისი, 1928.
- ჯავახიშვილი ი., ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბილისი, 1945.
- ჯამბურია გ., გიორგი სააკაძე, თბილისი, 1964.
- ჯანაშია ს., გორგი შარვაშიძე, სოხუმი, 1946.
- ჯანაშია ს., შეხედულება ფეოდალური აღზრდისა და განათლების შესახებ და მათი წესები XVII საუკუნის საქართველოში, შრომები, ტ. II, თბილისი, 1952.
- ჯიქია ს., ეპიზოდი ოდიშის პოლიტიკური ისტორიიდან, კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1966.
- ჯიქია ს., ცნობა დიდი მოურავის უკანასკნელი დღეების შესახებ ოსმალეთში, ვნიშკის მოამბე, ტ. XIII, 1942.
- ჯიქია ს., ხონთქარის მიერ დიდი მოურავისადმი გაცემული სიგელი, ვნიშკის მოამბე, ტ. XIII, 1942.
- ჯუღიჩე ჯუზეპე, წერილები საქართველოზე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი, 1964.
- ჯღარკაეა შ., სალიბარტიანო, თსუ შრომები, ტ. 113 (V), თბილისი, 1965.
- Амираншвили Ш., Вклад Грузии в сокровищницу художественной культуры, Тбилиси, 1963.
- Антелава И. П., Из истории внешнеполитических связей Одишского княжества в I половине XVII века, Сообщения АН ГССР, 69, № 2, 1973.
- Антелава И. Г., Очерки по истории Абхазии XVII-XVIII веков, Сухуми, 1951.
- Антелава И. Г., Эпизоды из истории борьбы Западной Грузии против агрессии Султанской Турции в XVII-XVIII веков, Материалы по истории Абхазии, Сб. 1, Сухуми, 1939.
- Анчабадзе З. В., Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.) Сухуми, 1959.
- Анчабадзе З. В., Мегрелия и Абхазия в XVII веке, диссерт. работа на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Тбилиси, 1947 (рукопись).
- Белокуров С., Материалы для Русской истории, Москва, 1888.
- Белокуров С., Сношения России с Кавказом, вып. 1, 1578-1613 вв., Москва, 1889.
- Броссе М., Переписка на иностранных языках грузинских царей с российскими государями, СПб., 1861.
- Жордания Г., Очерки из истории франко-русских отношений, ч. II, Тбилиси, 1959.

- Жузе П., Грузия в XVII столетии по изображению патриарха Макария, Казань, 1905.
- Зевакин Е., Персидский вопрос в русско-европейских отношениях XVII в., Исторические записки, т. 8, Москва, 1940.
- Зельин К. К., Трофимова М. К., Формы зависимости в восточном средиземноморье в эллинистический период, Москва, 1969.
- Канделоро Дж., История современной Италии, Москва, 1958.
- Котошихин Г., О России в царствование Алексея Михайловича, СПб., 1906.
- Месхиа Ш. А., Цинцадзе Я., Из истории русско-грузинских взаимоотношений X-XVIII вв., Тбилиси, 1958.
- Накашидзе Н., Грузино-русские политические отношения в первой половине XVII века, Тбилиси, 1968.
- Орловская Н., Грузия в литературах Западной Европы XVII-XVIII вв., Тбилиси, 1965.
- Паичадзе Г., Русско-грузинские политические отношения в первой половине XVIII века, Тбилиси, 1970.
- Полиевктов М., Европейские путешественники XIII-XVII вв. по Кавказу, Тбилиси, 1935.
- Полиевктов М., Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615-1640, Тбилиси, 1937.
- Полиевктов М., Новые данные о московских художниках XVI-XVII вв. в Грузии, Тбилиси, 1941.
- Полиевктов М., Посольство стольника Толочанова и дьяка Иевлева в Имеретию, Тифлис, 1926.
- Смирнов Н., Россия и Турция в XVI-XVII вв., Ученые записки МГУ, вып. 94, т. II, Москва, 1946.
- Такаишвили Е., Описание Рукописей «Общества распространения грамотности среди грузинского населения», т. II, Тифлис, 1906.
- Такаишвили Е., Письмо посланное с Востока отцом Луи Гранжие его преподобию отцу Клод Аквавиве генералу иезуитского ордена, СМОМПК, XLIV, 1915.
- Тивадзе Т., Материалы по внешнеполитической истории Грузии I половины XVII века, содержащиеся в архивном фонде «Сношения России с Персией», ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, II, თბილისი, 1973.
- Цагарели А., Мингрельские этюды, вып. 1, СПб, 1880.
- Цагарели А., Памятники грузинской старины в св. Земле и на Синае, Православный Палестинский сборник, т. IV, вып. 1, СПб, 1888.

- ნ თ ე ლ ა ვ ა ი ლ., ურთიერთობანი ქართულ სამეფო-სამთავროებსა და რომს შორის XVII საუკუნეში, ბედი ქართლისა — ქართველოლოგიური რევერუ, ტ. XXXIII, პარიზი, 1975 (ფრანგულ ენაზე).
- დ ე ლ ა ვ ა ლ ე პ ი ე ტ რ ი, ინფორმაცია საქართველოს შესახებ რომის პაპების ბანო VIII-ს, რომი, 1627 (იტალიურ ენაზე).
- თ ა მ ა რ ა თ ი მ., ქართული ეკლესია დაარსებიდან დღემდე, რომი, 1910 (ფრანგულ ენაზე).
- მოსენებები არქეოლოგიური მოგზაურობის შესახებ საქართველოსა და სომხეთში, ჩატარებული 1847—1848 წწ. მ. ბროსეს მიერ, სანკტ-პეტერბურგი, 1849 (ფრანგულ ენაზე).
- ც ი ნ კ ა ი ზ ე ნ ი ი. ვ., ოსმალეთის იმპერიის ისტორია ევროპაში, ტ. III—IV, გოთა, 1855 (გერმანულ ენაზე).
- პ ა მ ე რ ი ი., ოსმალეთის იმპერიის ისტორია, ტ. VII—X, პარიზი, 1837 (ფრანგულ ენაზე).

სარჩიმი

შესავალი	5
ოდიში-საერისთავო და სამთავრო	12
ლევან II დადიანი სამთავრო ტახტზე. პირველი წლები	32
ჰეგემონიისათვის მებრძოლი	55
სამ ვეშაპს შორის	85
გეზი ევროპაზე	103
დამარცხებული	121
წყაროები და ლიტერატურა	135

ИЛЬЯ АНТЕЛАВА
ЛЕВАН II ДАДИАНИ
Исторический очерк
(На грузинском языке).
Издательство «Мерани»
пр. Руставели 42
Тбилиси 1990



მხატვარი გ. ლომიძე
მხატვრული რედაქტორი ჯ. ზენაიშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ო. კაპანაძე
კორექტორები: თ. ხეცურიანი, ი. სალუქვაძე
ვამომშენებელი ნ. კვატაშიძე

ს. ბ. 4988

ჩაბარდა წარმოებას 14.03.90 წ. ხელმოწერილია საბეჭდად 13.06.90 წ. უფ. 05570 ფორმატი 60×90¹/₁₆. ქალაქი საბეჭდი № 2. გარნიტურა ჩვეულებრივი. ბეჭდვა შალალი. პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 9. სააღრიცხვო საგამომცემლო ფურცელი 8,61. პირობითი საღებავგატარება 9,38. ტირაჟი 50.000. შეკვეთა № 274.

ფასი 2 მან. 80 კაპ.

გამომცემლობა „მერანი“, რუსთაველის პრ. 42, თბილისი 1990

საქართველოს სსრ ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო კომიტეტის № 1 სტამბა,
თბილისი, ჩუბინაშვილის ქ. 50.

Типография № 1, Государственного комитета Грузинской ССР
по печати, Тбилиси, ул. Чубинашвили, 50.